

Тар'ей Вэсас

Лядовы палац

I

Сіс і Ун

1. Сіс

Малады белы лоб сьвеціцца ў цемры. Адзінаццацігадовая дзяўчынка. Сіс.

У сапраўднасьці толькі вечарэла, але ўжо было зусім цёмна. Марозная, позьняя восень. Сьвяцілі зоркі, але не было ні месяца, ні сьнегу, які мог бы адсьвечваць, а таму цемра гусьцела, дарма што было зорна. Абапал быў мёртва-ціхі лес — з усім, што жыло і мерзла ў ім аб гэтай гадзіне.

Шмат пра што думала Сіс, калі ішла, захутаная ад марозу. Яна ўпершыню выбралася да амаль незнаёмай дзяўчынкі Ун, насустрач невядомаму, таму была моцна ўсхваляваная.

Яна здрыганулася:

Гучны трэск перапыніў ейныя думкі, ейнае спадзяваньне. Нібыта нешта доўга лопалася — штотраз далей і далей, аж пакуль заглухла. Гэта быў лёд на вялізным возеры там долу. У гэтым не было нічога страшнага, наадварот, можна было радавацца, бо трэск абвясчаў, што лёд робіцца яшчэ крыху мацнейшы. Грукат быў падобны на стрэл з дубальтоўкі, а доўгія, вузкія, як лязо нажа, расколіны беглі ад паверхні глыбока ўніз — аднак кожнай раніцы лёд рабіўся мацнейшы і больш надзейны. Восень у гэтым годзе была незвычайна доўгая і марозна-бясьсьнежная.

Кусьлівы холад. Але ня холад пужаў Сіс. Гэта ня *тое*. Яе страснула ад грукату ў цемры, але яна адразу пайшла цьвёрдым крокам далей.

Дарога да Ун была нядоўгая. Сіс ведала яе, гэта было амаль так сама, як у школу, толькі трэба было ўзяць трохі ўбок. Таму ёй дазволілі пайсьці адной, хоць ужо цямнела. Бацька з маці былі не з палахлівых. Дарога шырокая, казалі яны, калі яна зьбіралася ісьці проці вечару. На такое нічога ім ня скажаш. Сама яна баялася цемры.

Дарога шырокая. Аднак жа цяпер ісьці адной было немалою справай. Яе галава была ганарліва прыўзнятая. Сэрца крышачку калацілася пад цёплым паліто. Вушы чуйна прыслухоўваліся: абапал дарогі было занадта ўжо ціха, а

яна ж ведала, што яшчэ чуйнейшыя вушы прыслухоўваліся да яе адтуль, зь лесу.

Таму трэба было ступаць моцна і ўпэўнена па ўмерзлай на камень дарозе, каб стукат тваіх крокаў было добра чуваць. Калі цябе пацягне ісьці крадком, ты прапала. А што ўжо казаць, калі б ты страціла галаву і кінулася бегма. Тады можна *здурэць* ад такога бегу.

Сіс мусіла пайсьці да Ун сёньня вечарам. І яна спакойна магла гэта зрабіць, бо вечары цяпер былі доўгія. Цямнела так рана, што Сіс магла ўдосталь пабыць з Ун і вярнуцца дахаты яшчэ да таго, калі звычайна кладуцца спаць.

Цікава, чаго я даведаюся ад Ун. Бо чагосьці напэўна даведаюся. Я чакала гэтага ўсю восень, зь першага дня, калі незнаёмая Ун з'явілася ў школе. Чаму — сама ня ведаю.

Гэтае спатканьне — нешта зусім новае і небывалае, і выпала яно якраз на сёньня. Пасьля доўгага чаканьня яно прыйшло так раптоўна.

Па дарозе да Ун. Зь лёгкімі дрыжкамі ад нецярплівасьці. Марознае паветра абвявае гладкі лоб.

2. Ун

Па дарозе да нечага цікавага Сіс думала, што ёй вядома пра Ун. Яна ішла выпрастаная, з паднятай галавою, і намагалася заглушыць страх перад цемрай.

Яна ведала няшмат. І марна было б распытваць тутэйшых людзей, яны таксама наўрад ці казалі б ёй больш пра Ун.

Ун была тут новая, яна прыехала сюды вясною з даволі далёкай гміны, зь якой ніхто з тутэйшых ня меў ніякіх сувязяў.

Казалі, Ун пераехала сюды нібыта таму, што ўвесну засталася сіратою. Яе маці захварэла і памерла ў роднай старане. Яна была незамужняя і ня мела там блізкіх, а тут жыла яе старэйшая сястра, і да гэтай якраз цёткі прыехала Ун.

Яе цётка жыла тут здаўна. Сіс была зь ёй ледзьве знаёмая, хоць цётка апошнім часам і не цуралася людзей. Яна жыла адна ў малой хаціне і перабівалася чым магла. Яе амаль ніколі не сустрэнеш, хіба што па дарозе ў краму. Сіс чула, нібыта цётка прыняла Ун вельмі сардэчна. Аднойчы Сіс хадзіла да цёткі разам з мамай, якая не магла недзе даць рады зь вязаньнем. Гэта было шмат гадоў таму, калі пра Ун ніхто нават ня чуў. Сіс памятае, што самотная жанчына ў хаціне была вельмі ласкавая. І ніхто ніколі не сказаў пра яе дрэннага слова.

Пасля прыезду Ун паводзіла сябе так сама: яна не далучылася адразу да гурту мясцовых дзяўчат, як тыя таго чакалі і хацелі. Яна траплялася ім часам на дарозе або ў месцах, дзе звычайна сустракаеш людзей. Яны глядзелі на яе, як на чужаніцу. Так мусіла быць. У яе не было бацькоў, і гэта ахінала яе нейкім асаблівым святлом, бляскам, якога яны не маглі як след растлумачыць. Але яны таксама ведалі, што яе адчужанасць неўзабаве мінецца: увосень яны спаткаюцца ў школе, і тады ўсё наладзіцца.

Сіс таксама летам нічога не рабіла, каб зблізіцца з Ун. Час ад часу яна бачыла Ун разам зь ейнай мілай старой цёткай. Сустрэўшыся зь ёю, яна заўважыла, што яны больш-менш аднаго росту. Яны здзіўлена паглядзелі адна на адну і разышліся. Чаму яны здзівіліся, яны й самі ня ведалі, але нейкая прычына тут мусіла быць...

Казалі, што Ун вельмі нясьмелая. Гэта гучала цікава. Усе дзяўчынкі не маглі дачакацца сустрэчы зь нясьмелай Ун у школе.

Сіс таксама не магла дачакацца, але дзеля асаблівае прычыны: яна *вяла рэй* на школьных перапынках. Яна прызвычалася да таго, што гэта яна ўсё заўсёды прыдумляла гульні — яна ніколі не задумвалася, чаму яно так было, але гэта ёй падабалася. Яна цешылася спадзяваннем на сваю ролю завадатаркі, калі Ун прыйдзе ў школу і трэба будзе яе прыняць.

Калі пачаўся школьны год, уся кляса — дзяўчынкі і хлопчыкі — як звычайна, скупіліся вакол Сіс. Яна добра адчула, што гэта ёй падабаецца, як і год таму, і, магчыма, сёе-тое рабіла дзеля таго, каб замацаваць сваё становішча.

Нясьмелая Ун трымалася наўзбоч. Яны дапытліва агледзелі яе, і яна адразу ім спадабалася. Выглядала, нібыта зь ёю ўсё ў парадку. Дзяўчынка пры сваім розуме, як той казаў. Сымпатычная.

Але яна не краналася зь месца. Яны злёгка спрабавалі сяк-так завабіць яе да сябе, ды ўсё марна. Сіс стаяла ў сваёй кампаніі і чакала яе, і так мінуў першы дзень.

Так мінула шмат дзён. Ун не падавала ні знаку, што хоча зь імі зблізіцца. Урэшце Сіс падышла да яе і спыталася:

— Ты ня хочаш да нас?

Ун пакруціла галавой у адказ.

Але яны адразу адчулі, што падабаюцца адна адной. Быццам нейкая дзіўная іскра праскочыла між імі. *Я мушу зь ёю пасябраваць!* Ня ведаю чаму, але абавязкова.

Сіс паўтарыла са здзіўленьнем:

— Ты ня хочаш да нас!

Ун зьбянтэжана ўсьміхнулася.

— Ды не...

— Дык чаму?

Ун зноў зьбянтэжана ўсьміхнулася.

— Я не магу...

Сіс падалося, што яны ўвадначас гуляюць у гульню, у якой адна адну вабіць да сябе.

— Дык чаго табе не хапае? — спытала Сіс проста з мосту і так дурнавата, што адразу горка аб гэтым пашкадавала. Ун не выглядала на такую, якой чагосьці не хапае. Наадварот.

Ун крыху пачырванела.

— Не, ня ў гэтым рэч, а...

— Ды я й так ня думала! Але было б файна, каб ты была з намі.

— Не пытайся ў мяне больш пра гэта, — папрасіла Ун.

Сіс адчула сябе так, быццам на яе вылілі вядро халоднай вады, і змоўкла. Надзьмутая, яна вярнулася да свае кампаніі і распавяла пра размову.

Больш яны яе не чапалі. Ун стаяла на сваім звычайным месцы, не гуляла зь імі на перапынках. Нехта сказаў, што яна задавака, але мянушка не прынялася і яе не дражнілі — было ў ёй нешта, што ўсіх паўстрымоўвала.

На ўроках адразу выявілася, што Ун была адной з найбольш кемлівых. Але яна не выстаўлялася з гэтым, і яны мімавольна сталі яе паважаць.

Сіс усё гэта добра заўважала. Яна адчувала, што Ун моцна настойвае на тым, каб заставацца на тым самым месцы на школьным двары — яна зусім не была бездапаможнай бедачынкай. Сіс выкарыстоўвала ўсе свае здольнасьці, каб верхаводзіць у групе, і ў яе гэта атрымлівалася, аднак жа яна адчувала, што Ун, якая стаяла наводдаль, была мацнейшая за яе, хоць нічога не рабіла і нікога за сабой ня мела. Яна пачала прайграваць Ун — магчыма, яе сябры таксама гэта бачылі? І проста не насмельваліся перайсьці да Ун? Ун і Сіс як быццам стварылі дзьве партыі, але гэта адбывалася паціху, гэта была справа толькі паміж ёй і новай. Ніхто не заікнуўся пра гэта ні словам.

Неўзабаве на ўроках Сіс пачала адчуваць на сабе позірк Ун. Ун сядзела заду за некалькі партаў ад Сіс, таму ёй было зручна гэта рабіць.

Сіс адчувала дзіўныя дрыжыкі ў целе. Ёй было так прыемна, што яна гэта ледзь хавала. Яна ўдавала, што нічога ня здарылася, але адчувала, што яе зацягвае ў нешта нязьведанае і добрае. Калі яна пасьпявала азірнуцца і злавіць той позірк, дык бачыла, што ў ім не было ні дапытлівасьці, ні зайздрасці, а толькі *жаданьне*. І спадзяваньне. Як толькі яны выходзілі з клясы, Ун прыкідвалася абыякавай і не падыходзіла. Але цяпер па сьпіне Сіс час ад часу бегалі прыемныя мурашкі: Ун сядзіць і глядзіць на мяне.

Яна амаль заўсёды старалася пазьбегчы таго позірку, яшчэ не наважвалася лавіць яго, і толькі калі забывалася, кідала кароткі позірк на Ун.

Чаго Ун хоча?

Калісьці скажа.

На дварэ Ун стаяла пад сьцяной і не гуляла ні ў якія гульні. Стаяла і спакойна глядзела на іх.

Чакаць. Трэба чакаць, ажно надыдзе той дзень. А пакуль — задаволіцца тым, што было цяпер, яно таксама было незвычайнае.

Трэба толькі, каб іншыя нічога не заўважылі. Сіс здавалася, што гэта ёй удаецца. Ажно тут адна сяброўка азвалася да яе зь лёгкай зайздрасьцю ў голасе:

- Але ж і займае цябе гэтая Ун!
- Не!
- Сапраўды не? Ты проста вачэй зь яе ня зводзіш, мы ж бачым. Ці сапраўды яно так? — падумала зьбянтэжаная Сіс.
- Сяброўка кісла засьмяялася.
- Мы ўсе даўно гэта бачым, Сіс.
- Значыць, мне так падабаецца, а я ж магу глядзець, куды хачу!
- Ды ўжо ж!

Сіс ішла і думала пра ўсё гэта. І вось яно падыходзіць да канца, *цяпер*. Сёньня. Дзеля гэтага яна туды ідзе.

Раніцай Сіс, сядучы за парту, знайшла першую запіску:

Я мушу спаткацца з табою, Сіс.

Подпіс: Ун.

Як праменьчык невядома адкуль.

Яна азірнула, і іхныя позіркы сустрэліся. Яны праніклі адна ў адну. Дзіўна. Нічога больш не вядома, нельга больш думаць пра гэта.

Запіскі кружлялі між імі гэтага добрага дня. Сёньняшняга дня. Іх перадавалі з парты на парту добразычлівыя рукі.

Я таксама ахвотна спаткаюся з табою.

Подпіс: Сіс.

Калі мы можам спаткацца?

Калі хочаш, Ун! Можам спаткацца і сёньня.

Дык я хачу сёньня!

Пойдзем пасья ўрокаў да мяне дадому, Ун?

Не. Гэта ты павінна прыйсьці да мяне дадому, інакш я не хачу.

Сіс хутка адварнула. Што гэта значыць? Яна сустрэла позірк Ун, якая кіўком пацьвердзіла напісанае на паперы. Не задумваючыся ні на сэкунду, Сіс паслала адказ:

Я прыйду да цябе.

На гэтым ліставаньне закончылася. Яны не гаварылі, пакуль ня скончыліся ўрокі. Тады падышлі адна да адной і пагутарылі, пасьпешна і зьбянтэжана. Сіс спыталася, ці Ун усё ж ня пойдзе да яе?

— Не, а чаму? — адказала Ун.

Сіс запнула. Яна мела на ўвазе, што ў іх ёсьць такія рэчы, якіх, пэўна, не было ў цёткі Ун, а яшчэ яна прызвычайна, што сяброўкі наведвалі яе дома. Яна засаромелася і не наважылася сказаць гэтага Ун.

- Ды так сабе, — сказала яна.
- Ты ж сказала, што прыйдзеш да мяне, дык...
- Так, але я не магу ісьці з табою зараз, спачатку мне трэба дадому, каб бацькі ведалі, дзе я буду.
- Так, зразумела.
- Дык я прыйду вечарам, — сказала Сіс, як зачараваная. Яна не магла зразумець, што яе зачароўвала. Магчыма, усё тое, што ў ейных вачах атачала Ун.

Гэта ўсё, што Сіс ведала пра Ун. Цяпер Сіс ішла да яе, зайшоўшы дадому і папярэдзіўшы бацькоў.

Мароз кусаў Сіс. Пад нагамі рыпела, унізе на возеры патрэскаў лёд.

Паказалася хаціна, у якой жылі Ун зь цёткай. Святло з вокнаў падала на пабеленыя інеем бярозы. Сэрца білася ў радасьці і спадзяваньні.

3. Адзін-адзінюсенькі вечар

Ун, напэўна, стаяла ля вакна і выглядвала Сіс, бо зьявілася ў дзвярах яшчэ да таго, як Сіс падышла да парога. Яна была ў доўгіх нагавіцах, у якіх хадзіла ў школу.

— Ці цёмна табе было ісьці? — спытала яна.

— Цёмна? Так, але нічога страшнага, — адказала Сіс, хоць ісьці ў цемры церазь лес было страшнавата.

— А ці не было табе холадна? Цяпер вечарамі жах які мароз!

— Таксама нічога страшнага, — сказала Сіс.

— Файна, што ты схацела прыйсьці да нас. Цёця кажа, што ты тут была адзін-адзінюсенькі раз, калі была зусім малая, — сказала Ун.

— Так, я гэта помню. Тады я нічога пра цябе ня ведала.

Гаворачы, яны абмералі адна адну позіркамі. Цётка выйшла да іх і ветліва ўсьміхнулася.

— А вось і цёця, — сказала Ун.

— Добры вечар, Сіс. Заходзь хутчэй дахаты, тут заходна стаяць. Заходзь у цяпло і распранайся.

Цётка гаварыла ветліва і спакойна. Яны ўвайшлі ў малыя цёплыя пакой. Сіс зняла прамерзлыя боты.

— Ці помніш, як тут было, калі ты сюды прыйшла першы раз? — спыталася цётка.

— Не.

— Тут нічога не зьмянілася, усё дакладна так, як было тады. Ты была разам з мамай, я добра гэта помню.

Цётцы відавочна хацелася пагаманіць, нагода дзеля гэтага здаралася даволі рэдка. Ун стаяла і чакала, калі яна застанецца сам-насам з госьцяй. Але цётка яшчэ не нагаварылася.

— А потым я бачыла цябе толькі выпадкам, Сіс. Вядома, у цябе ж не было да мяне ніякае справы — ажно пакуль я ня ўзяла да сябе Ун. Цяпер будзе зусім інакш. Мне пашанцавала, што Ун са мною.

Ун нецярпліва чакала.

Цётка сказала:

— Я й сама бачу, Ун. Але ты не сьпяшайся. Цяпер Сіс павінна папіць чаго-небудзь гарачага.

— Я ня зьмерзла.

— Усё гатова на пліце, — сказала цётка. — Я думаю, што сёньня і заходна, і запозна, каб выходзіць у такое надвор'е. Лепш бы ты прыйшла ў нядзелю.

Сіс паглядзела на Ун і адказала:

— Я не магла, бо гэта *выпала сёньня*.

Цётка засьмяялася. Яна была ў добрым гуморы.

— Ну, калі так...

— І я пасьпею вярнуцца дадому перш, чым бацькі пойдучь спаць, — сказала Сіс.

— Добра, цяпер хадзеце сюды і выпіце гэта.

Яны выпілі смачны цётчын напой. Разагрэліся. Прыемнае, прывабнае хваляваньне ахапіла Сіс. Праз момант яны застануцца сам-насам.

Ун сказала:

— У мяне свой пакой. Хадзем туды.

Сіс страпянулася. Зараз яно пачнецца.

— У цябе таксама свой пакой, Сіс?

Сіс кіўнула.

— Хадзем.

Выглядала, што мілая і гаваркая цётка ахвотна пайшла б зь імі ў пакой Ун. Зразумела, што нельга было гэтага дазволіць. Ун абарвала размову так рашуча, што цётка засталася сядзець на ўслоне.

Пакойчык Ун быў малюпасенькі, і Сіс спачатку падалося, што ў ім ёсьць нешта асаблівае. Зьверху сьвяціліся дзьве малыя лямпачкі. На сьценах вісела мноства выразаных карцінак і фатаграфія жанчыны так падобнай на Ун, што й ня трэба было пытацца, хто яна. Але праз хвілю Сіс убачыла, што нічога асаблівага ў пакойчыку не было і што ён, наадварот, быў вельмі падобны на яе ўласны.

Ун пытална паглядзела на Сіс. Сіс сказала:

— У цябе ўтульны пакойчык.

— А які ў цябе? Большы?

— Не, прыблізна такі самы.

— Большы і ня трэба.

— Не, ня трэба.

Ім спачатку трэба было пабалбатаць абы пра што, каб асвойтацца. Сіс сядзела на адзіным у пакойчыку ўслоне, выцягнуўшы ногі ў доўгіх нагавіцах. Ун сядзела наўскрай ложка і махала нагамі.

Яны засяродзіліся. Паглядзелі дапытліва адна на адну. Зьмерылі адна адну позіркамі. Гэта не было зусім так проста — зь нейкай таямнічай прычыны. І яшчэ іх бянтэжыла, што яны так моцна прагнулі пабыць саманасам. Іхныя вочы сустрэліся, яны паглядзелі адна на адну са зразуменьнем і нейкай тугой, але зьбянтэжанасьць не пакідала іх.

Ун саскочыла на падлогу і пацягнула дзьверы за клямку. Потым павярнула ключ.

Сіс здрыганулася ад скрыгату ключа і хутка спыталася:

— Навошта ты гэта зрабіла?

— Ну, яна магла б увайсьці.

— Хіба ты баісься гэтага?

— Баюся? Вядома, не. Ня ў гэтым справа. Але мне падумалася, што мы пабудзем тут самі, ты і я. Цяпер нікому нельга сюды ўвайсьці.

— Не, цяпер нікому нельга сюды ўвайсьці, — паўтарыла Сіс і адчула, што яе ахапляе радасьць. Адчула, што паміж Ун і ёю пачынае завязвацца лучнасьць. Яны зноў замоўклі. Потым Ун спыталася:

— Сіс, табе колькі гадоў?

— Нядаўна споўнілася адзінаццаць.

— Мне таксама адзінаццаць, — сказала Ун.

— Мы прыблізна аднаго росту.

— Так, мы амаль аднолькавага росту.

Яны адчувалі, як іх цягне адну да адной, аднак жа размова ў іх ня клеілася. Яны датыкаліся прадметаў, якія былі на дсяг рукі, разглядаліся па баках. У пакойчыку было цёпла і ўтульна. Напэўна, гэтае адчуваньне стварала вуркатлівая печка, але ня толькі яна. Адна вуркатлівая печка няшмат бы дапамагла, калі б яны не былі ў аднолькавым настроі.

Ахутаная гэтым цяплом, Сіс запыталася:

— Ці табе ў нас падабаецца?

— Так, мне добра ў цёткі.

— Вядома ж, але я пра іншае. Я маю на ўвазе школу і... чаму ты ніколі не...

— А, дык я табе ўжо казала, каб ты пра гэта не пыталася, — суха адказала Ун, і Сіс доўга шкадавала, што паставіла гэтае пытаньне.

— Ці ты застанесься тут назаўсёды? — хутка спытала яна: *гэтае* пытаньне, мабыць, было бясъпечнае. Ці, можа, у ім таксама было нешта небясъпечнае? Не, напэўна не, але ніколі нельга быць цалкам упэўненай, так лёгка можна нешта ляпнуць.

— Так, я тут застануся, — адказала Сіс, — цяпер у мяне нікога няма апрача цёткі.

Яны зноў пасядзелі моўчкі. Потым Ун запытала патрабавальным тонам:

— Чаму ты не пытаеся пра маю маму?

— Што?

Сіс адварнула вочы і глядзела на сыцяну, як быццам яе на нечым злавілі.

— Ня ведаю... — адказала яна.

Яна зноў сустрэла позірк Ун. Не магла яго пазьбегчы. Як і адказу на пытаньне. Трэба было адказаць, бо пытаньне датычыла важнай рэчы. Яна сказала запінаючыся:

— Таму што яна памерла ўвесну. Так я чула.

Ун сказала выразна і гучна:

— Мама не была замужам. Таму ў яе тут нікога няма...

Яна раптам замоўкла.

Сіс кіўнула.

Ун працягвала:

— Увесну яна захварэла і памерла. Мама хварэла толькі тыдзень. Потым памерла.

— Так...

Добра, што гэта ўжо сказана, у пакоі стала як быццам лягчэй дыхаць. Уся ваколіца ведала, пра што Ун цяпер сказала, цётка распавяла пра гэта і іншае, калі Ун прыехала сюды вясною. Ці Ун гэтага ня ведала? Аднак цяпер, калі пачынала завязвацца іхнае сяброўства, нельга было пра гэта не сказаць. Але заставалася яшчэ нешта. Ун сказала:

— Ці ты ведаеш што-небудзь пра майго бацьку?

— Не!

— Я таксама не, толькі крышачку ад мамы. Я яго ніколі ня бачыла. У яго быў аўтамабіль.

— Напэўна.

— Чаму ты так кажаш?

— Ну... у людзей часта бываюць аўтамабілі.

— Так, слушна. Я яго ніколі ня бачыла. Цяпер у мяне няма нікога, апрача цёткі. Я застануся зь цёткай назаўсёды.

Так! падумала Сіс. Ун застанеца тут назаўсёды. У Ун пара ясных вачэй, ад якіх Сіс не магла адарвацца, як пры першай сустрэчы. На гэтым размова пра бацькоў закончылася. Пра бацькоў Сіс нават ня згадвалі. Сіс была ўпэўненая, што Ун усё пра іх ведае: яны папросту жылі ў добрым доме, бацька меў добрую пасаду, яны мелі ўсё, што патрэбна, і больш не было пра што распавядаць. Ун і не згадала пра іх ні словам. Як быццам гэта Сіс была без бацькоў, а ня Ун.

Але яна згадала братоў і сёстраў.

— Сіс, а браты і сёстры ў цябе, пэўна, ёсьць?

— Не, я адна.

— Гэта добра, — сказала Ун.

Сіс раптам зразумела, што насамрэч значаць словы Ун: яна будзе тут жыць увесь час. Іхнае сяброўства адкрывалася, як прыгожая, бясконца дарога. Здарылася вялікая рэч.

— Ясна, што добра. Мы можам сустракацца часьцей.

— Мы і цяпер сустракаемся кожны дзень у школе.

— Гэта праўда.

Яны коратка засьмяяліся. Ім раптам стала лёгка. Усё было так, як і мелася быць. Ун зняла са сьцяны над ложкам люстэрка і села, кладучы яго на калені.

— Хадзі сюды.

Сіс ня ведала, што зараз будзе, але села побач з Ун наўскрай ложка. Яны ўзялі люстэрка, кожная за свой бок, і паднялі яго, седзячы моўчкі плячо пры плячы, амаль што шчака пры шчацэ.

Што яны ўбачылі?

Яны заглядзеліся хутчэй, чым пасьпелі ўцяміць, што робяць.

Дзьве пары вачэй зіхацяць бліскаўкамі і праменьчыкамі з-пад веек. Запаўняюць усё люстэрка. Пытаньні ўспыхваюць і зноў знікаюць. Я ня ведаю: бліскаўкі і праменьчыкі, бліскаўка ад цябе да мяне, ад мяне да цябе, і ад мяне толькі да цябе — углыб шкла і назад, і ніводнага адказу на пытаньне, што гэта значыць, ніводнага рашэньня. Твае чырвоныя выпучаныя вусны, не, гэта мае, як жа яны падобныя! Валасы так сама зачасаныя, бліскаўкі і праменьчыкі. Гэта мы! Нічога нельга зрабіць, гэта як зь іншага сьвету. Адлюстраваньне пачынае варушыцца, расплывацца на краях, зноў сыходзіцца, не, не сыходзіцца. Гэта рот, які ўсьміхаецца. Рот зь іншага сьвету. Не, гэта ня рот, гэта ня ўсьмешка, ніхто ня ведае, што гэта — гэта толькі вейкі, прыўзнятыя над бліскаўкамі і праменьчыкамі.

Яны кінулі люстэрка і паглядзелі адна на адну, расчырванелыя, зьбянтэжаныя. Яны зьзялі, яны як быццам увайшлі адна ў адну, гэта была неверагодная хвіліна.

Сіс запыталася:

— Ун, ты гэта ведала?

Ун запыталася:

— Ты гэта таксама бачыла?

Раптам прапала ранейшая лёгкасьць. Ун хапілі дрыжыкі. Ім трэба было крыху пасядзець і ачомацца пасья такога дзівоснага здарэньня.

Праз хвілю адна зь іх сказала:

— Напэўна нічога не было.

— Не, напэўна нічога не было.

— Але ўсё ж было дзіўнавата.

Штосьці напэўна было, яно нікуды не падзелася, яны толькі хацелі адмахнуцца ад гэтага. Ун павесіла люстэрка на месца і села, як быццам зусім спакойная. Абедзьве маўчалі і чакалі. Ніхто ня браўся за клямку замкнутых дзвярэй і не спрабаваў увайсці. Цётка дала ім волю.

Як быццам зусім спакойна, але гэта ня быў спакой. Сіс назірала за Ун і бачыла, што тая толькі прыкідваецца спакойнай. Ёй ажно сэрца падскочыла, калі Ун знянацку запрапанавала спакусьлівым голасам:

— Слухай, давай распранёмся!

Сіс утаропілася на яе.

— Распранёмся?

Ун зьзяла.

— Так. Проста распранёмся. Будзе забаўна, га?

І тут жа пачала распранацца.

Дык пэўна ж!

Нядоўга думаючы, Сіс таксама вырашыла, што будзе забаўна, і пачала хутка распранацца. Навыперадкі з Ун, каб быць першай.

Ун пачала раней і была першая. Бялела, стоячы на падлозе.

Потым Сіс таксама стаяла голая. Яны паглядзелі адна на адну.

Кароценькае, дзіўнае імгненьне.

Сіс хацелася пачаць тую фاینую гульню, якую ёй абяцалі, і яна ўжо разглядалася вакол, за што б ёй ухапіцца. Але нічога з гэтага ня выйшла. Яна заўважыла, што Ун некалькі разоў крадком зірнула на яе, і ўбачыла выраз напругі на ейным твары. Ун стаяла зусім незварушна. Гэта трывала толькі імгненьне і прайшло. Твар Ун павесялеў, і Сіс зноў стала лёгка і прыемна глядзець на яго.

Ун сказала на адным дыханні, зь нейкай штучнай весялосьцю:

— Вой, не, Сіс, усё ж заходна. Я думаю, што нам трэба зараз жа зноў апрануцца.

Яна схапіла сваё адзеньне.

Сіс не паварушылася.

— Няўжо ня будзем гуляць?

Яна была гатовая кульнуцца цераз галаву на ложку або зрабіць нешта падобнае.

— Не, заходна. Тут ніколі не бывае дастаткова цёпла, калі на дварэ такі мароз. Такі тут дом.

— А мне здаецца, што тут цёпла.

— Не, тут дзьме. Няўжо нічога не адчуваеш? Калі адчуеш, зразумееш.

— Магчыма.

Сіс адчула, што гэта была праўда. Яна ўжо крыху зьмерзла, стоячы голая. Вакно было заінелае. Мароз на дварэ трымаўся зь незапомнага часу.

Сіс таксама схапіла сваё адзеньне.

— Можна рабіць шмат іншых рэчаў замест таго, каб скакаць галышом, — сказала Ун.

— Вядома, што можна.

Сіс мела ахвоту запытацца Ун, навошта яна прапанавала распрануцца, але неяк не наважылася. Дык пакінула гэтую думку. Яны няспешліва апрануліся. Праўду кажучы, Сіс адчувала сябе крыху падманутай. Гэта было ўсё?

Яны зноў селі на свае старыя месцы: гэта былі адзіныя месцы ў пакойчыку, дзе можна было сядзець. Ун моўчкі глядзела на Сіс, і Сіс зразумела, што нешта, аднак, ёй не адкрылася. Магчыма, гэта было нешта вельмі цікавае. Ун не выглядала задаволенай — замест каб радасна бліснуць, ейныя вочы толькі міргнулі.

Сіс занэрвавалася.

— Дык, можа, нешта прыдумаем? — спыталася яна, бо сама Ун нічога не прапанавала.

— Напрыклад, што? — адсутна адказала Ун.

— Ну дык я пайду дадому.

Словы Сіс прагучалі хутчэй за ўсё як пагроза. Ун так сама хутка адказала:

— Табе яшчэ зарана дадому!

О не, Сіс і сама яшчэ не хацела ісці дадому. Насамрэч яе ажно калаціла ад жадання, каб яшчэ застацца.

— У цябе няма здымкаў адтуль, дзе ты жыла раней? У цябе няма альбома?

Яна пацэлала ў дзясятку. Ун скочыла да паліцы і выцягнула два альбомы.

— У адным толькі мае здымкі. З усяго жыцця. Ты які хочаш паглядзець?

— Абодва.

Яны перагортвалі старонкі. Здымкі былі з далёкай мясціны, і Сіс ня ведала ніводнае асобы, хіба што калі на іх была Ун. А яна была на большыні зь іх. Ун давала кароткія тлумачэнні. Альбом, як кожны іншы. З аднаго здымка паглядала радасная дзяўчына. Ун сказала з гонарам:

— Гэта мама.

Яны доўга глядзелі на яе.

— А гэта бацька, — сказала Ун крыху пазней. Звычайны малады чалавек, побач з аўтамабілем. Таксама крыху падобны на Ун.

— Гэта ягоная ўласная машына, — сказала Ун.

Сіс няпэўна запыталася:

— Дзе ён цяпер?

Ун неахвотна адказала:

— Ня ведаю. Гэта няважна.

— Так.

— Памятаеш, я казала, што ніколі яго ня бачыла. Толькі ягоныя здымкі.

Сіс кінула.

Ун дадала:

- Калі б бацьку можна было адшукаць, я, можа, не прыехала б да цёткі.
- Зразумела.

Яны яшчэ раз перагледзелі альбом, у якім былі толькі здымкі Ун. Сіс падумала, што Ун заўсёды была прыгожая. Але гэты альбом таксама закончыўся.

А што цяпер?

Нешта мелася здарыцца. Абяцаньне нечага сыходзіла ад Ун, ад таго, як яна сябе паводзіла. Сіс чакала гэтага ўвесь час так напружана, што ажно двойчы ўздрыгнула, калі гэта ўрэшце выйшла навонкі, усё роўна, што кот з торбы. Пасля доўгага маўчанья Ун сказала:

— Сіс.

Уздрыг.

— Што?

— Я нешта хачу... — пачала Ун і пачырванела.

Сіс таксама стала гарача.

— А?

— Ці ты тады заўважыла нешта ўва мне? — хутка вымавіла Ун, гледзячы Сіс проста ў вочы.

Сіс стала яшчэ гарачэй.

— Не!

— Я хачу табе нешта сказаць... — зноў пачала Ун, але зусім незнаёмым голасам.

Сіс затаіла дыханьне.

Ун маўчала. А потым сказала:

— Я *ніколі* нікому гэтага не казала.

Сіс ледзь выціснула зь сябе:

— А ці сказала б сваёй маме?

— Не!

Цішыня.

Сіс бачыла, што вочы Ун поўніліся неспакоем. Ці скажа? Сіс спытала амаль шэптам:

— Скажаш цяпер?

Ун зьлёгка выпрасталася.

— Не.

— Ну дык не...

Зноў цішыня. Найлепш было б, каб цётка цяпер пагрукала ў дзьверы.

— Ну, а калі... — пачала Сіс.

— Не магу, і ўсё!

Сіс не настойвала. У думках у яе праляцела мноства дзікіх здагадак, але яна адкінула іх. Яна разгублена сказала:

— Ты якраз гэта хацела сказаць?

Ун кіўнула.

— Так, толькі гэта.

Ун кіўнула, як быццам з палёгкай. Як быццам нейкім чынам цяпер усё было сказана. Нічога больш сёння ня будзе. Сіс таксама адчула палёжку.

Але нягледзячы на палёжку, яна таксама адчувала, быццам яе падманулі другі раз гэтага вечару. Аднак жа лепш так, чым пачуць нешта страшнае.

Яны сядзелі, нібыта адпачываючы.

Сіс падумала: мабыць, трэба ісьці.

— Не хадзі, Сіс, — папрасіла Ун.

Зноў усталявалася цішыня.

Але гэтай цішыні нельга было верыць, яна не магла ёй верыць увесь час. Вецер тут быў капрызным шквалам, які сьціхаў толькі дзеля таго, каб ударыць зь іншага боку. Ён нібыта супакоіўся, але вось ужо зноў дзьме, нечакана і парыва:

— Сіс.

— Што?

— Я ня ведаю, ці я траплю ў рай.

Гаворачы гэта, Ун глядзела на сьцяну; глядзець у іншы бок было немагчыма.

Сіс кінула ў холад, а потым у гарачыню.

Што?

Нельга тут заставацца. Ун магла б сказаць зашмат.

Ун спытала:

— Ці ты чула?

— Так.

Яна хутка дадала:

— Мне трэба дадому.

— Ужо дадому?

— Так, бо інакш спазьнюся, я мушу вярнуцца, пакуль бацькі ня леглі спаць.

— Цяпер яшчэ не кладуцца.

— Мне трэба дадому, вось што.

І дадала:

— Хутка зробіцца такая халадэча, што ў мяне па дарозе нос адмерзьне.

Во якую лухту трэба казаць, калі ня ведаеш, як з гэтага ўсяго выблытацца. Трэба папросту даваць драла.

Ун хіхікнула больш-менш так, як патрабавалі таго словы Сіс, і ахвотна падхапіла гульню:

— Сапраўды, лепш, каб так ня здарылася, — сказала яна, задаволеная паваротам, які Сіс надала размове.

Яны зноў адчулі, што ім удалося абмінуць занадта цяжкую тэму.

Ун павярнула ключ у дзвярах.

— Сядзі, я толькі сяджу па тваё адзеньне, — скамандавала яна.

Сіс сядзела, як на шпільках. Заставацца тут было небясьпечна. Што ж гэта было, чаго Ун не сказала? Ах, быць разам з Ун! Заўсёды. Яна скажа ёй перад адыходам: наступным разам скажаш больш. *Калі захочаш*, каб быў наступны раз. Гэтага, што было, на сёньняшні вечар дастаткова. І так ужо здарылася вельмі шмат. Немагчыма было пайсьці далей. Хутчэй дадому!

Іначай яны маглі б дайсьці да такога, пасля чаго ўсё для іх прапала б. Яшчэ нядаўна паміж іхнымі вачыма прабягалі праменьчыкі.

Ун прынесла паліто і боты і паклала іх каля печкі, якая ўсё яшчэ вуркатала.

— Няхай крыху нагрэюцца.

— Не, мне трэба дадому, — сказала Сіс, ужо абуваючыся.

Ун стаяла і не адзывалася ні словам, пакуль Сіс захутвалася на мароз. Гаварыць лухту пра адмарожаны нос ім ужо не было трэба, іх зноў ахапіла хваляваньне. Яны не казалі слоў, якія звычайна кажучь пры разьвітаньні: Ці хутка прыйдзеш зноў? А можа, цяпер *ты* да мяне прыйдзеш? Нават не падумалі пра такое. Усё было няпэўнае і складанае. Ня тое, каб непапраўнае, але надта ўжо складанае якраз цяпер, калі яны стаялі тварам у твар.

Сіс скончыла апранацца.

— Чаму ты ідзеш?

— Мне трэба дадому, я ж табе казала.

— Так, але...

— Калі я сказала, значыць, так трэба.

— Сіс...

— Пусьці мяне.

Дзьверы ўжо не былі замкнутыя, але Ун стаяла ў праходзе. Яны абедзьве прайшлі да цёткі.

Цётка сядзела на ўслоне і вязала. Ubачыўшы іх, яна ўстала і адазвалася гэтак сама ветліва, як і на пачатку вечару:

— Ну што, Сіс, ужо ідзеш?

— Так, мне ўжо дадому трэба.

— Больш сакрэтаў у вас ужо не засталася? — дабрадушна паддражніла цётка.

— На сёньня ўжо не.

— Я чула, Ун, як ты замкнула дзьверы ад мяне.

— Так я й зрабіла.

— Ну, так, асьцярожнасьць ніколі не зашкодзіць, — сказала цётка. І ўжо іншым тонам спыталася:

— Нешта здарылася?

— Нічога ня здарылася!

— А чаму вы такія маркотныя?

— Мы зусім не маркотныя!

— Ну, скажам, што не. Гэта напэўна толькі я ўжо старая і глухаватая.
— Дзякую за вечар, — сказала Сіс і хацела ўжо ісьці ад цёткі, якая толькі дражнілася і пакеплівала і зусім нічога ня ведала.
— Пачакай хвілінку, — сказала цётка. — Выпі крыху гарачага, перш чым выйдзеш на мароз.
— Не, дзякуй, не цяпер.
— Ты вельмі сьпяшаеся.
— Ёй трэба дадому, — сказала Ун.
— Ну, добра.
Сіс выпрасталася:
— Усяго добрага, і дзякуй вам за вечар.
— І табе таксама, Сіс. Дзякуй, што ты наведала Ун і мяне. А цяпер бяжы, калі ня хочаш замерзнуць. Па-мойму, мароз бярэцца штораз мацней. І цемрадзь, хоць пальцам у вока. Ну чаго ж ты стаіш, Ун? — працягвала цётка.
— Заўтра раніцай зноў жа ўбачыце адна адну.
— Вядома ж, убачым! — сказала Сіс. — Дабранач!
Цётка вярнулася дахаты, а Ун стаяла на парозе. Проста стаяла. Што зь імі здарылася? Яны не маглі расстацца. Здарылася нешта дзівоснае.
— Ун..
— Ну..
Сіс выскачыла на мароз. Можна было б застацца даўжэй, часу хапала, але гэта было небяспечна. Хопіць і таго, што здарылася.
Ун стаяла ў адчыненых дзвярах, дзе марознае паветра сутыкалася зь цёплым. Холад ціснуўся ў хату паўз Ун. Ун як быццам таго не заўважала.
Сіс азірнулася, перш як кінуцца бегма. Ун стаяла ў асьветленым прахоне дзвярэй, прыгожая, дзівосная і нясьмелая.

4. Абапал дарогі

Сіс бегла дадому. Яна насылепа змагалася са сваім страхам перад цемрай. Нешта казала: «Гэта я абапал дарогі...»
Не, не! — ліхаманкава думала яна.
«Я ўжо іду», — казала тое нешта абапал дарогі.
Яна бегла. Адчувала, што нешта наступае ёй на пяты, бяжыць за яе сьпінай.
Хто гэта?
Адразу пасля Ун такое! А ці ж яна ня ведала, што вяртаньне дадому будзе якраз такое?
Ведала, але..
Яна мусіла пайсьці да Ун.

Недзе трэснуў лёд. Грукат пракаціўся па лядовай роўнядзі і замёр, быццам схаваўся ў нару. Калі лёд таўсьцее, ён прыкідваецца, нібыта лопаецца наўсцяж доўгіх кілямэтраў. Сіс ажно падскочыла ад гэтага трэску.

Яе выбіла з раўнавагі. У яе не было ніякае апоры, калі яна рушыла ў зваротную дарогу празь цемру. Яе крокі не былі цвёрдыя, як тады, калі яна ішла да Ун. Не падумаўшы, яна кінулася бегчы, і тады здарылася тое. Яна адразу стала ахвярай таго невядомага, што ў такія вечары вырастае ў чалавека за сьпінай.

Навокал поўна невядомага.

Спатканьне з Ун ускалыхнула яе, а калі яна разьвіталася і выйшла на двор, ёй было ўжо ня ў змогу ўзяць сябе ў рукі. Страх ахапіў яе зь першых крокаў, калі яна рушыла падбегам, і нарастаў, як лявіна. Яна была ў палоне таго, што стаілася абапал дарогі.

Цемра абапал дарогі. Тое нешта ня мае ні формы, ні імя, але хто б сюдою ні праходзіў, той адчуе, як яно выпаўзае і ідзе сьледам, усё роўна што шапатлівыя ручайкі за сьпінай.

Сіс была пасярэдзіне гэтага. Яно ўжо нічога ня цяміла. Ёю завалодаў страх перад цемрай.

Неўзабаве я буду дома!

Не, ня будзеш.

Мароз кусаў за твар, але яна гэтага не адчувала.

Яна спрабавала ўчапіцца думкай за тое, як цяпер выглядае іхны пакой у сьвятле лямпы. Цёпла і ясна. Мама і тата сядзяць на ўслонах. Вяртаецца іхнае адзінае дзіцё. Адзінае дзіцё, якога нельга расьпешчваць — яны нагадвалі адно аднаму пра гэта так упорыста, як быццам узяліся спаборнічаць, хто менш яе расьпесьціць. Ды не, гэта не дапамагло, яна не змагла перанесьціся *туды*, яна была тут, пасярод таго, што стаілася абапал дарогі.

А Ун?

Яна падумала пра Ун.

Пра спрытную, прыгожую, самотную Ун.

Што з Ун?

Яна спынілася.

Што з Ун?

Яна пабегла зноў. Тое папярэдзвае за сьпінай:

«Мы тут абапал дарогі».

Бяжы!

Сіс бегла. Дзесьці на возеры глуха і магутна грукатаў лёд, а ейныя боты стукалі па ўмерзлай дарозе. Гэта крыху супакойвала, бо калі б чалавек яшчэ ня чуў уласных крокаў, можна было б зьехаць з глузду. У яе ўжо не было сілы бегчы хутчэй, але яна бегла.

Нарэшце сьвятло дому.

Нарэшце.

Яна дабегла да сьвятла ад знадворнага ліхтара.

Тое адступілася, тое з узбоччаў дарогі засталася па-за колам сьвятла, мармычучы ў цемры.

Тым часам Сіс увайшла ў дом, да мамы з татам. Тата кіраваў нейкай канторай у гміне і цяпер адпачываў дома, седзячы на ўслоне. Мама сядзела з кніжкай, як звычайна, калі ў яе надаралася вольная хвіліна. Было яшчэ рана класьціся спаць.

Яны не ўсхапіліся ў жаху, убачыўшы Сіс, хоць яна была задыханая і заінелая. Яны спакойна запыталіся, не ўстаючы з сваіх месцаў:

— Што з табою, Сіс?

Яна паглядзела на іх — а ім ня страшна? Не, ні трохі. Вядома, гэта толькі яна баялася, гэта ж яна прыйшла з двору. «Што з табою, Сіс?» — спыталіся яны, як бы і нічога не было. Яны ведалі, што яна сама нічога ім ня скажа. Маглі б сказаць больш, чым толькі «што з табою», калі яна вярнулася дахаты бегма, задыханая і змардаваная, з дыханьнем, замерзлым у ледзяшы на прыўзнятым каўняры паліто.

— Мо што здарылася, Сіс?

Яна пакруціла галавой.

— Я проста бегла.

— Ты баялася цемры? — спыталіся яны і ціха расьсьмяяліся, як смяюцца з тых, хто баіцца цемры.

Сіс сказала:

— Якой яшчэ цемры...

— Ну, я ня ведаю, — сказаў тата. — У кожным разе, ты ўжо завялікая панна, каб баяцца такога.

— Можна падумаць, што ты ўсю дарогу так ляцела, быццам за табою гналіся.

— Я мусіла вярнуцца дахаты, пакуль вы ня пойдзеце спаць. Вы ж самі казалі...

— Ты ж ведаеш, што так рана мы яшчэ не кладземся, дык ня ў гэтым прычына.

Сіс змагалася з прамерзлымі ботамі і ўрэшце грукнула імі аб падлогу.

— Колькі ж вы *гаворыце* сёньня вечарам!

— Як гэта? — яны здзіўлена паглядзелі на яе. — А што ж мы казалі?

Сіс не адказала, занятая ботамі і шкарпэткамі.

Мама ўстала з услоны.

— Здаецца, што ты не... — пачала яна, але спынілася. Нешта ў выглядзе Сіс стрымала яе. — Найперш ідзі памыйся. Табе сапраўды стане лепш.

— Так, мама.

І ёй сапраўды стала лепш. Яна мылася доўга. Ведала, што ёй не пазьбегнуць пытанняў. Вярнулася ў гасьцёўню, села на ўслон. Усё ж не

адважылася чмыхнуць у свой пакойчык. Тады было б яшчэ больш распытаў. Лепш няхай усё адразу.

Мама сказала:

— Ну, цяпер ты выглядаеш нашмат лепш.

Сіс чакала. Мама працягвала:

— Як там было ў Ун, Сіс? Ці было табе цікава?

— Было прыемна, — суха адказала Сіс.

— Па тваім голасе так ня скажаш, — адазваўся тата, усміхаючыся ёй.

Мама таксама падняла вочы на яе:

— Ды што ж гэта сёння дзеецца?

Сіс паглядзела на бацькоў. Яны, відавочна, стараліся быць як мага больш ветлівымі, але...

— Нічога ня дзеецца, — сказала яна, — толькі вы так чапляецеся з распытамі. Распытваеце пра ўсё.

— Ды што ты, Сіс.

— Цяпер ідзі паеж. Усё стаіць на стале ў кухні.

— Я ўжо ела.

Яна ня ела, але яны ж пра гэта ня ведалі.

— Ну, добра, цяпер лепш ідзі спаць. Ты выглядаеш стомленай. А заўтра раніцай усё зноў будзе ў парадку. Дабранач, Сіс.

— Дабранач.

Яна адразу пайшла. Яны нічога не разумеюць. Паклаўшыся спаць, яна адчула страшэнную стому. Яна хацела падумаць пра столькі дзівосных і захапляльных рэчаў, але цеплыня пасья марозу змарыла яе, і доўга думаць ёй не давялося.

5. Лядовы палац

— Ун, уставай!

Звычайны цётчын кліч раніцай. Сёння, як і ў любы іншы будны дзень.

Але для Ун гэта ня быў звычайны дзень, гэта была раніца пасья спатканьня зь Сіс.

— Ун, уставай!

І хоць у школу зусім ня трэба было сьпяшацца, цётка была якраз такая: нізашто не дазволіць памарудзіць да апошняе хвіліны.

Як толькі яна высунула галаву з-пад пярыны, зь цемры да яе даляцеў звычайны трэск цьвёрдага, як сталь, лёду. Быццам сыгнал, што пачынаецца новы дзень. Ноччу ў сваім пакойчыку яна таксама чула глухі трэск: ён абазначаў самую глыбокую ноч. Яна тады яшчэ не заснула як сьлед да канца. Пасья вечару зь Сіс яна доўга не магла заснуць. Ёй думалася пра ўсё тое, што ў іх зь Сіс можа атрымацца.

На дварэ мароз мацнейшы, чым калі-колечы раней, сказала цётка, ставячы сьняданак на стол. Ун бачыла колкія зіхоткія зоркі над домам. На ўсходзе яны пабляклі на ўсёй бачнай шырыні застылага зімовага сьвітаньня, перадкаляднага сьвітаньня.

Па меры таго як радзела цемра, на дварэ пачалі вымалёўвацца белыя заіненыя дрэвы. Ун пазірала на іх, апрапаючыся ў школу.

У школу і да Сіс.

І ня думаць сёньня пра *тое іншае!*

У гэты самы момант яе працяла думка, што яна ня можа сустрэцца зь Сіс усяго некалькі гадзін пасья таго, як яны рассталіся такім пакутлівым чынам. Яна напалохала Сіс, і Сіс зьбегла. Нельга адразу пасья такога сустрэцца зь ёю! Нельга сёньня ісьці ў школу.

Яна глядзела на двор, на заінены лес у штораз ясьнейшым сутоньні. Ёй трэба недзе зашыцца. Зьбегчы. Не сустракацца сёньня зь Сіс.

Заўтра будзе інакш, толькі не *цяпер*. Сёньня яна ня можа паглядзець Сіс у вочы.

Далей яна ўжо ня думала, але гэтая думка завалодала ёю зь неадольнай сілай.

А ёй так карцела сустрэцца зь Сіс.

У кожным разе ёй трэба выйсьці, як і звычайна. Няма сэнсу сесьці і сказаць, што табе ня хочацца ў школу. Цётка на такое не пагодзіцца. Таксама ўжо запозна казаць, што ты захварэла, да таго ж яна ніколі так не выкручвалася. Яна хуценька зірнула ў люстра: зусім не падобная на хворую, ня варта маніць.

Выйсьці як заўсёды ў школу, а потым зьбегчы куды-небудзь, пакуль ніхто не сустрэнецца. Зьбегчы і зашыцца дзе-небудзь да канца ўрокаў.

Хоць цётка падымала Ун з такім шумам, яна ўсё ж запытала, калі ўбачыла дзяўчынку з торбай:

— Што ты *так* рана сабралася?

— А хіба я сёньня раней, чым звычайна?

— Так мне здаецца.

— Я хачу пабачыцца зь Сіс.

Нешта закалола яе, калі яна гэта гаварыла.

— Ясна. Такое гарачае сяброўства?

— Угм.

— Ну дык мне няма чаго больш сказаць. Ідзі. Добра, што ў цябе цёплае паліто, мароз аж пячэ. Вазьмі яшчэ другую пару рукавіцаў.

Такія словы звычайна ўзьдзейнічалі на Ун, як агароджа абапал дарогі ў школу, — яны вялі яе проста на заняткі, не дазваляючы нікуды павярнуць. Але ня сёньня! Не пасья таго, як Сіс уцякла ад яе ўчора вечарам.

— Што яшчэ, Ун?

Ун уздрыгнула.

— Я не магу знайсці рукавіцаў!

— Тут яны. Проста перад табою.

Яна выйшла з дому ў цемру, якая ўжо адступалася. Ёй трэба прыдумаць, куды схавацца на ўвесь дзень, як толькі яна знікне з вачэй.

Ну, не, сёння ў яе толькі *адна* думка: Сіс.

Гэта дарога да яе.

Гэта дарога да Сіс.

Я не магу сустрэцца з ёю, магу толькі думаць пра яе.

Ня *думаць пра тое іншае*.

Толькі пра Сіс, якую я знайшла.

Сіс і я ў люстэрку.

Бліскаўкі і праменьчыкі.

Думаць толькі пра Сіс.

Пры кожным кроку.

Яна дайшла да першых заінелых дрэваў, якія яе схавалі. Там яна збочыла з дарогі. Трэба перачакаць у схованцы, пакуль будзе можна вярнуцца дахаты ў звычайную пару, каб унікнуць роспытаў.

Але куды ж ёй пайсці на ўвесь доўгі школьны дзень? І ў гэткую халадэчу? Паветра, якім яна дыхала, застывала камяком у горле. Мароз апякаў шчокі. Але на ёй было цёплае паліто, а сама яна прызвычалася да холаду за восень, таму зусім ня мерзла.

Бах! — грукнуў у далечы бліскучы, як чорная сталь, лёд на возеры.

Выдатна! Лёд падказаў ёй рашэнне. Яна адразу зразумела, што ёй трэба рабіць:

Яна прагуляецца па лёдзе.

Зусім адна.

Занятку будзе на ўвесь дзень, яна ня змерзьне, і ўсё будзе як трэба.

Аб прагулцы па лёдзе гаварылі апошнімі днямі ў школе. Ун ня ўмешвалася, але з таго, што пачула, яна зразумела, што на прагулку трэба ісці як найхутчэй, бо ў любы дзень можа выпасці снег.

Дзесьці там далей быў вадаспад, які за гэты доўгі каляна-марозны час утварыў наўкола сябе незвычайную льдовую гару. Казалі, нібыта тая гара выглядала, як палац, ніхто ня мог прыгадаць, каб нешта падобнае бывала раней. Гэты палац будзе мэтай ейнай прагулкі. Спачатку трэба пайсці ўздоўж возера да месца, адкуль выцякае рэчка, а потым уніз па рэчцы да вадаспаду. Такая прагулка зойме кароткі зімовы дзень.

Выдатна, увесь дзень будзе ў яе заняты.

Ды мне трэба было б паглядзець на гэта разам з Сіс...

Яна прагнала гэтую думку, радасна падумаўшы: *другім* разам мы туды пойдзем зь Сіс, так будзе яшчэ лепш.

Лёд на возеры быў такі празрысты, што здавалася, быццам яго ўвогуле не было. Ня лёд, а сталь. У возера ня ўпала ні сьняжынкi, калі яно замярзала, і потым, калі замерзла, таксама ня ўпала ні сьняжынкi.

Цяпер лёд быў тоўсты і бясъпечны. Ён грукатаў, трэскаўся і рабіўся шторац цьвярдзейшы. Ун пабегла да возера. У такі мароз толькі й бегаць. Да таго ж яна бегла, каб як мага хутчэй пакінуць мясьціну, дзе магла стрэць людзей — сёньняшні дзень яна мела пражыць у сакрэце.

І вось ёй удалося. Настойлівы кліч: Ун, хадзі сюды! Цётчын добры голас. Яго не чуваць. Цётка думае, што Ун у школе.

А што думаюць у школе?

Пра гэта яна не падумала.

Ды хоць раз яна можа захварэць. Безумоўна. Ці і Сіс так падумае? Магчыма, Сіс зразумее.

Ун бегла па ўмерзлай, цьвёрдай, быццам камень, зямлі, якая грукатала ў яе пад нагамі. Між заінелых дрэваў былі прагаліны. Яна бегла зыгзагам паміж гэтымі дрэвамі, каб заставацца непрыкметнай для нечых цікаўных вачэй. Спачатку ёй трэба выбрацца на лёд, а потым пайсьці ўздоўж берага.

Яна думала пра Сіс. Пра заўтрашнюю сустрэчу — калі ўсё крыху ўляжацца і сустрэча ня будзе такой немагчымай, як сёньня. Раптам яна перастала быць адна. Знайшла кагосьці, каму неўзабаве можна будзе ўсё распавядаць.

Яна радасна бегла да лёду, па пакрытай намаразьзю зямлі, паміж зіхатліва пасрэбранымі бярозамі. Ужо амаль разьвіднела. Бясколерныя, заінелыя сьцябліны зь бясколернымі шырокімі лісткамі і зь пераломамі вытыркалі зь зямлі — Ун зачাপляла іх на бягу, і серабрысты іней суха, як пясок, рыпеў пад ейнымі ботамі.

Яна радасна думала:

Лёд робіцца таўсьцейшы і таўсьцейшы.

Такім лёд і павінен быць.

Ён патрэсквае начамі. Камусьці, магчыма, ня сьпіцца, і ён думае: а лёд стаў яшчэ таўсьцейшы...

У такі мароз патрэскваюць і сьцены іхнай старой драўлянай хаты. Цётка кажа, што гэта скурчваюцца бяровёны. Калі чуеш такія гукі ўначы, ня трэба казаць «таўсьцейшы і таўсьцейшы», а падумаць: «мароз такі, ажно хата трашчыць».

Яна ўжо была на беразе, і ніхто напэўна не заўважыў нават ейнага ценю, таму нічога пра яе ня зможа нікому сказаць.

Як яна й спадзявалася, гэтай раньняй парою на лёдзе не было ні душы. Бліжэй да поўдня сюды прыпруцца смаркачы, ім дазволена дурэць дасхочу,

бо лёд тут моцны, як скала, без аніводнага небясьпечнага месца. Возера было вялізнае, роўнядзь лёду неабсяжная.

Празь цёмна-празрысты лёд пры беразе было цікава паўзірацца на дно. Ун не была дарасьлейшая за свае гады, таму яна лягла плазам на лёд, засланяючы твар рукамі, каб засяродзіць позірк.

Гэта было ўсё адно што глядзець праз чыстую шыбіну.

Сонца толькі што ўзышло, ягоныя касыя халодныя промні пранікалі празь лёд і падалі на брунатнае дно, пакрытае мулам, каменьнем і расьлінамі.

Пры самым беразе возера прамерзла наскрозь. Дно было белае ад інею, на ім ляжаў сталёва-цвёрды лёд. У гэты лядовы блёк умерзлі шырокія серпаватыя лісткі і тонкія сьцябліны, лясное насеньне і пацяруха, і брунатная расплясканая мурашка — усё ўперамешку з бурбалкамі паветра, якія ўтварыліся ў самым лёдзе і зіхацелі, як пэрліны, калі на іх падала сонечнае праменьне. Чорныя, круглыя, прыбярэжныя камяні таксама завязьлі ў гэтым блёку, разам з апалымі галінкамі. Умерзлыя ў лёд галінкі папараці з надломамі былі найпрыгажэйшыя з усяго.

Некаторыя расьліны даставалі каранямі дна, іншыя, якія раней плавалі, завязьлі ў загуслай вадзе і замерзлі пад паверхняй. Потым іх лядовы панцыр патаўсьцеў.

Ун ляжала і глядзела, як зачараваная, гэта было дзіўнейшае за любую казку.

Пагляджу яшчэ...

Яна ляжала плазам на лёдзе, не адчуваючы ніякага холаду. Ейнае шчуплае цела кідала на дно цень, які нагадваў скасабочаныя чалавечыя абрысы.

Яна крыху падпаўзла па бліскучай шыбіне-люстры. Далікатная папараць, залітая морам сьвятла, засталася ззаду.

Вось яна, гэтая страшная строма.

Тут, на глыбізьне, дно і ўсё на ім было брунатнае. Між рэдкімі водарасьцямі ў муле ляжаў малы чорны рачок і варушыў ключнямі. Але ў яго нічога не выходзіла, ён ня выкараскаўся з глею і не пасунуўся зь месца.

А крыху далей замуленая сьцяна абрывалася амаль прастападна ў сапраўднае чорнае прадоньне.

Гэтая страшная строма.

Ун падпаўзла яшчэ, цень сьлізгануў разам зь ёю і над безданьню прапаў, быццам туды праваліўся. Так раптоўна, што Ун уздрыгнула і толькі потым зразумела, што сталася.

Па целе пайшлі лёгкія дрыжкі, Ун падалося, што яна ляжыць у празрыстай вадзе. У яе на міг закружылася галава, але яна тут жа нанова адчула, што ляжыць на бясьпечным тоўстым лёдзе.

Аднак глядзець на стромкаспаднае дно было непрыемна. Тут сьмерць кожнаму, хто ня ўмее плаваць. Ун ужо ўмела, але быў такі час, калі яна ня ўмела і аднойчы апынулася над такім месцам. Яна ішла па дне і раптам пад нагой нічога не аказалася. Яна ўся застыла, адчуваючы, як яе цягне ўглыб — але чыясьці моцная рука ірванула яе назад, на цвёрды грунт, да таварышаў, якія пранізьліва гарлапанілі.

Ун яшчэ ня скончыла думаць пра гэты жахлівы спад, калі зь цёмнага прадонья, насустрач ёй, мільганула вузкая палоска. Рыбка, імклівая як страла, цэлілася проста ў ейны твар. Ун адхіснулася, забыўшы пра лёд паміж імі. Бліснуў пісяг шэра-зялёнай сьпінкі, потым бок і нерухомае рыбіна вока, якое паглядзела, што за стварэньне было на лёдзе.

І ўсё, рыбка зноў зьнікла ў глыбіні.

Ун добра ведала, што цяпер рабіла малая рыбка. Можна сабе ўявіць, як яна распавядае там на дне, што бачыла. Гэта нават прыемна.

Але цікаўная рыбка разарвала прывязь, якая яе тут трымала. Да таго ёй стала холадна. Яна ўстала і пачала шкандыбаць уперад, падскокваючы і коўзаючыся па гладкім лёдзе. Калі-нікалі яна выпадала на бераг, хутка перасякала мыскі грунту, якія ўрэзаліся ў возера, і зноў вярталася на коўзкую роўнядзь. Яна разагрэлася, і ёй было весела.

Яна ішла доўга, да рэчкі быў ладны кавалак.

Але ўрэшце дайшла.

Вадаспаду яна ня бачыла і ня чула, ён быў значна ніжэй. Тут рэчка толькі зьлёгка цурчэла, а вышэй, дзе пачыналася, плыла зусім спакойна і бяшумна.

Тут сплывала вада з разьлеглага возера. Яна бруіла з-пад лёду так лагодна і бяшумна, што амаль не было відаць яе руху. Але ў гэтым месцы ў халодным паветры вісеў вэлюм смугі. Ун, забыўшыся на ўсё, спынілася і глядзела — яна быццам сьніла добры сон. Нават з такіх звычайных рэчаў могуць узьнікаць добрыя сны.

Яна не адчувала ў сваім сэрцы ніякіх дакораў за тое, што выбралася сюды без дазволу, і што, магчыма, ёй потым будзе цяжка апраўдацца. Лагоднае выплываньне вады з-пад лёду напаўняла яе ціхай радасьцю.

Нават цяпер да яе вярталася тая думка, што цягнула яе ў чорную проглыбку, але ў гэтую добрую хвіліну яна адразу адступілася перад карцінай, якую Ун сузірала: вялізная празрыстая рэчка, якая бяшумна выцякае з-пад лёду, праліваецца празь яе, нясе яе, кажа ёй тое, што ёй трэба пачуць.

Абедзьве, рэчка і яна, былі такія ціхія, што дзяўчынцы падалося, быццам яна чуе вадаспад, яго далёкі гул. Там, дзе спакойная вада кідаецца са стромы. У школе казалі, што адсюль вадаспаду не чуваць. Але цяпер яна чула яго выразна.

Туды акурат ёй трэба. І ня думаць пра тое іншае. Быць сёньня свабоднай!

Туды, уніз, яны меліся пайсьці ўсёй клясай. Праз халоднае паветра даходзіў да яе прыглушаны гул вадаспаду, хоць насамрэч яна не павінна была яго чуць.

Цёмная вада вялізнага возера выплівала мякка і бяспумна з-пад высьлізганай лядовай пакрыўкі. Увесь час сьвежая і чыстая, плыла так спакойна, як быццам у сьне.

Далёкі шум вадаспаду нагадаў ёй, куды яна выбралася. Яна быццам прачнулася. Ёй захацелася распавесці некаму, што яна цяпер адчувала, але яна ведала, што ніколі ня зможа гэтага зрабіць.

Яна пастаяла крыху на месцы і адразу адчула, што зьмерзла. Мароз залез пад адзеньне. Каб разагрэцца, яна пачала бегчы.

Адразу за месцам, адкуль выплівала рэчка, зямля пачынала ісьці спадам. Бяспумная вада пачынала журчаць. Там мароз і пара ад плыні пераўтварылі берагі рэчкі ў суцэльны прасьцяг лядовых карункаў. Вада падбіралася да ледзяшоў і лізала іх.

Зямля, парослая верасамі і куп'істай травой, была пакрытая серабрыстым інеем, які мігцеў у касых сонечных промнях. Ун пераскоквала з купіны на купіну ў гэтай казачнай краіне. У торбе падскоквалі кніжкі і скрыначка зь сьняданкам.

Схіл стаў крыху больш стромкі. Таксама стала больш чуваць рэчку, якая плыла між чорных камянёў, што вытыркалі з вады, завершаныя бліскучымі лядовымі каронамі.

Ун спускалася туды без дазволу. Яна падумала: быццам бы і ня хочацца. Але праўда была ў тым, што ёй хацелася ўсё больш і больш.

Цяпер яна ўжо выразна чула заваблівы гул зьнізу. Усё яшчэ далёка, але чым больш заваблівы ён рабіўся, тым больш правільнай здавалася ейная пастанова ісьці туды.

Яна разагрэлася ад заўзятага бегу. Калі прыпынялася, зь ейнага дыханьня ўтвараліся малыя аблочкі пары навокал. Тоўстае паліто залубянела і замінала бегчы. Ун стала гарача, ейныя вочы блішчэлі. Час ад часу яна прыпынялася на купіне і ейны гарачы малады дых выпускаў мноства аблочкаў.

Страмізна большае, рэчка шуміць мацней, але глухі гул вадаспаду ўсё даносіцца адкульсьці здалёк, адначасова заваблівы і пагрозьлівы.

Яна падумала:

Я не хачу гэтага!

Аднак яна хацела. Гэта было звязана зь Сіс.

Гэта было адзінае правільнае рашэньне, хоць яно было недазволенае і дрэннае. Нізашто на сьвеце нельга цяпер завярнуць. Гэта звязана зь Сіс і ўсім тым добрым, што вымалёўвалася наперадзе. Калі цяпер завярнуць адсюль, пайсьці назад ад таго, што гудзе там унізе, і вярнуцца дадому ні з чым, застанецца пачуцьцё, што яна нешта страціла або нечага не знайшла.

Неўзабаве гул вадаспаду памацнеў. Вада ў рэчцы пачала набіраць хуткасьць, па ёй пайшлі жоўтыя палосы. Ун раўналегла зьбягала з гары па пасрэбранай блытаніне верасоў і куп'я травы. Дзе-нідзе траплялася дрэва. Гул усё мацнеў, раптам перад ёй вырасла звонкае воблака пары — яна апынулася на краі вадаспаду.

Яна спынілася, як скамянелая, яшчэ крок, і яна ўпала б, так раптоўна гэта здарылася.

Як быццам дзьве хвалі нахлынулі на яе: найперш стынліва-ледзяная, потым паўзбудна-гарачая — як заўсёды падчас важнай падзеі.

Ун была тут упершыню. Летам яна ўжо тут жыла, але ніхто яе не запрашаў прайсьціся сюды. Цётка адно згадала, што тут ёсьць вадаспад, але нічога больш. У школе загаварылі пра яго толькі позьняй восеньню, пасля таго, як вырас гэты лядовы палац і стаўся знакамітым відовішчам.

Што гэта?

Лядовы палац, аднак...

Сонца раптам прапала. Яна стаяла перад цясьнінай са стромкімі сьценамі. Сонца, магчыма, загляне сюды пазьней, бо цяпер тут панавалі ледавіты цень.

Ун глядзела ўніз, на зачараваную краіну малых сьпічакоў, скляпеністых падашкаў, заінелых копулаў, мяккіх арак і блытаных карункаў. Усё гэта было зь лёду, між якім бруіла вада і няспынна будавала далей. Лёд дзяліў вадаспад на асобныя пратокі і накіроўваў іх па новых шляхах, дабудоўваючы новыя рэчы. Усё мігцела. Сонца сюды яшчэ не дабралася, але будоўля сьвяцілася сама, сіне-зялёным, мёртва-халодным бляскам.

Вадаспад абвальваўся ўніз якраз пасярэдзіне ўсяго гэтага, як быццам у чорную зеўру падзямельнага skleпу. Вада струмянямі спадала са стромы, мяняючы колер з чорнага на зялёны і зь зялёнага на жоўты і белы, па меры таго, як вадаспад набіраў сілу. Зь зеўры даносіўся рык вады, якая пенілася там унізе, разьбіваючыся аб каменныя камлыгі на дне. У паветры клубілася пара — дыханьне вадаспаду.

Ун радасна выкрыкнула, але ейны голас цалкам патануў у гуле і рыку — падобна да таго, як цёплыя аблочкі ейнага дыханьня расплываліся ў халоднай вадзяной смуге.

Вадзяная смуга ўвесь час варушылася, вада біла струмянямі на ўсе бакі, паволі, але няспынна, працягваючы сваё дзікае будаваньне. Рэчка тут вырывалася з свайго рэчышча. Будавала пры дапамозе марозу. Шырэй, вышэй, каморкі, калідоры і праходы, і лядовыя скляпеньні над імі. Ун ніколі ў жыцьці ня бачыла нічога больш заблытанага і прыгожага.

Яна глядзела проста ўніз. Варта было паглядзець гэта зьнізу, таму яна пачала спускацца па стромкім, пакрытым шаронам схіле побач з вадаспадам. Палац ёй падаўся такім магутным, што яна не магла думаць ні пра што іншае.

Толькі знізу яна ўбачыла яго такім, якім ён павінен быў убачыцца малой дзяўчынцы, і апошні сумнеў у правільнасці ейнага прыходу сюды пакінуў яе. Яна не магла не прыйсці сюды, падумалася ёй. Адсюль агромністы лядовы палац здаваўся ў сем разоў большым і дзівоснейшым, чым згары.

Здавалася, што лядовыя сьцены дасягалі неба, расьлі ў вачах. Яна ап'яnela ад убачанага. Паўсюды былі калідорчыкі і надбудоўкі, яна й ня велала, як гэта ўсё назваць. Вада пашырала будоўлю ва ўсе бакі, і толькі пасярэдзіне, куды шугала галоўная плынь вадаспаду, заставалася вольнае месца.

Зь некаторых месцаў палаца вада ўжо адступілася, пакінуўшы бліскучыя і сухія пабудовы. Над іншымі месцамі вісела вадзяная смуга, а кроплі імгненна змяняліся ў сіне-зялёны лёд.

Гэта зачараваны палац. Калі толькі ёсьць уваход, ёй трэба паспрабаваць увайсці ў сярэдзіну. Там напэўна шмат дзівосных калідораў і аркадаў, яна мусіць туды ўвайсці. Лядовы палац выглядаў так надзвычайна, што яна забыла пра ўсё на сьвеце. Увайсці туды было ейнай адзінай думкай.

Аднак гэта не была зусім простая справа. Шмат з таго, што здавалася ўваходам, у сапраўднасці было толькі заглыбленьнем, але яна не паддалася і нарэшце знайшла мокрую адтуліну, дастаткова шырокую, каб праціснуцца празь яе.

Сэрца Ун моцна забілася, калі яна ступіла ў першую залю.

Зялёна, толькі дзе-нідзе прабіваліся слупы цьмянага сьвятла. І нічога апрача кусьлівай халадэчы. У гэтым памяшканьні было нешта жудаснае.

Яна гукнула, ня ведаючы чаму:

— Гу!

Быццам кагосьці клікала. Так узьдзеінічае пустка. Чалавеку хочацца гукаць. Яна на ведала чаму, хоць ведала, што тут нікога няма.

Яна адразу атрымала адказ.

— Гу! — глуха адказала заля.

Як жа яна ўздрыгнула.

Яна думала, што тут будзе мёртвая цішыня, але заля была напоўненая роўным гулам вадаспаду. Шум вадаспаду пранікаў празь лядовую тоўшчу. Дзікае гульбішча нагонкі, дзе вада разьбівалася на пену аб камяні на дне вадаспаду, далятала сюды як ціхае пагрозьлівае вуркатаньне.

Ун крыху пастаяла, ачуньваючы пасья пераляку. Яна ня ведала, чаму яна крыкнула і хто ёй адказаў. Гэта не магло быць звычайнае рэха.

Магчыма, гэтая заля і не такая вялікая? Аднак здавалася разьлеглай. Ун ня стала гукаць больш, каб атрымаць адказ, а замест таго памкнулася пашукаць нейкі праход, шлях углыб палаца. Думка пра тое, каб вышчаміцца назад, на дзённае сьвятло, нават не прышла ёй да галавы.

Праход знайшоўся адразу, як толькі яна пачала шукаць: ладная шчыліна паміж адшліфаванымі лядовымі калёнамі.

Яна ўвайшла ў залю, якая хутчэй нагадвала калідор, але ўсё ж была заляй, аб чым яна пераканалася, крыкнуўшы нападўголасу «гу!» і атрымаўшы зьлёгка спалоханае «гу!» у адказ. Яна ведала, што ў палацах бываюць такія памяшканьні — яна цяпер была заварожаная і зачараваная, і ўсё тое, што было раней, засталася ззаду. У гэты момант яна думала толькі пра палац.

Яна ня крыкнула «Сіс!» у гэтым змрочным праходзе, яна толькі гукнула «гу!». Неспадзеўкі зачараваная, яна ня думала пра Сіс, а толькі пра далейшыя залі ў зьлёным лядовым палацы і пра тое, што трэба пабыць у кожнай зь іх.

Тут панавала страшная халадэча, і Ун паспрабавала, ці ня ўдасца ёй выдыхнуць вялікія аблогі пары, але сьвятло было заслабое. Вадаспад адчуваўся пад яе нагамі, але яна ведала, што гэта няпраўда. Усё было няпраўдай у гэтым палацы, але чалавек як быццам усяму гэтаму даваў веры.

Насамрэч тут задужа холадна.

Насамрэч яна ўжо крышачку зьмерзла нават у цёплым паліто, якое цётка купіла ёй увосень, калі пачаліся маразы. Але яна зьмерзла не настолькі, каб забыцца пра наступную залю. Ун ні на хвіліначку не засумнявалася, што можна гэтую залю знайсці.

Як і належала спадзявацца, праход з гэтага вузкага памяшканьня быў у другім канцы. Зьлёны сухі лёд, шчыліна, якую вада даўно пакінула.

Ад таго, што яна ўбачыла ў наступнай залі, у яе захапіла дых.

Яна апынулася пасярод скамянелага лесу. Лядовага лесу.

Вада, што сыякала сюды нейкі час, утварыла лядовыя камлі і галіны, а між вялікімі дрэвамі расьлі малыя. І яшчэ былі тут рэчы, якім не было ніякай назвы, але якія знаходзіліся на сваім месцы, і належала прыняць іх такімі, якімі яны былі. Яна ўзіралася шырока расплюшчанымі вачыма ў нязьведаны казачны сьвет.

Шум вады даносіўся аднекуль здалёк.

У залі было відна. Сонца сюды не даходзіла, яно яшчэ, нападўна, хавалася за ўзгоркам, але сьвятло, дзіўна мігочучы, прасочвалася рознымі спосабамі празь лядовыя сьцены. І стаяў магутны холад.

Але што значыць холад для кагосьці, хто апынуўся тут, — так яно й павінна быць у каралеўстве холаду. Шырока расплюшчанымі вачыма Ун глядзела на лес і зноў клікнула, усё роўна што намацваючы або правяраючы нешта:

— Гу!

Адказу не атрымала.

Яна ўздрыгнула: не было адказу.

Паўсюды быў цьвёрды, як камень, лёд. Усё было дзіўнае. Але адказу не было, і тут нешта ня ладзілася. Ад такога чалавек уздрыгвае і адчувае небясьпеку.

Лес стаў варожым. Заля была надзвычай прыгожая, але варожая, і гэта яе палохала. Трэба зараз жа знайсці выхад, пакуль зь ёй нічога ня здарылася.

Яна больш не задумвалася, куды ёй ісьці — уперад ці назад, яна ўжо страціла арыентацыю.

Яна зноў знайшла шчыліну, празь якую можна было праціснуцца. Куды б яна ні заходзіла, шчыліна як быццам сама адкрывалася перад ёй. Калі яна пралезла праз гэтую шчыліну, яе напаткала новае асьвятленьне, якое яна ўжо ведала са свайго папярэдняга жыцьця — звычайнае дзённае сьвятло.

Ун хутка агледзелася, зьлёгка расчараваная: над ёй было звычайнае неба! Нікага лядовага скляпеньня, адно сіняе халоднае зімовае неба высока ўтары. Яна была ў круглай залі з гладкімі лядовымі сьценамі. Калісьці тут была вада, але потым адплыла ў іншае месца.

Ун не наважылася крыкнуць «гу!». Лядовы лес адняў у яе ахвоту гукаць, але тут ёй захацелася паназіраць, як выглядаюць аблочкі ейнага дыханьня ў звычайным сьвятле. Калі толькі яна ўспамінала пра холад, адразу адчувала, што мерзьне штотараз больш. Яна разагрэлася, калі бегла да вадаспаду, але з гэтага цяпла даўно ўжо нічога не засталася, а цяпер яна выдзьмухвала рэшту цяпла разам з малымі аблочкамі пары. Яна выпускала іх угару кароткімі чэргамі.

Яна зварухнулася, каб ісьці далей, але раптоўна запынілася:

Пачулася «гу!».

З таго боку.

Яна адварнулася. Нікога не відаць.

Але ж гэта ёй не здалася.

Відаць, калі тут не гукаў нейкі наведнік, дык адзваўся лёд. Ун не была ўпэўненая, ці ёй гэта падабаецца, але адказала ціхім «гу». А ў сапраўднасьці — прашаптала.

У кожным разе, ёй палягчэла, яна безумоўна зрабіла правільна, гэта дадало ёй смеласьці, і яна стала разглядацца за новай шчылінай, каб як найхутчэй прайсьці далей.

Гул вады быў моцны й нізкі ў гэтым месцы, вадаспаду не было відаць, але ён быў побач. Ёй трэба ісьці далей!

Ун ужо дрыжэла ад холаду, але была так захопленая ўбачаным, што не адчувала гэтага. Вось адтуліна! Варта было ёй толькі падумаць, як адразу знаходзіўся праход.

Хутчэй туды.

Але такога яна зусім не чакала: яна апынулася ў залі, якая, як ёй падалося, аблівалася сьлязьмі.

Як толькі яна пралезла праз шчыліну, за каўнер ёй упала кропля. Праход быў так нізкі, што ёй трэба было схіліцца.

Плачучая заля. Праз шклянныя сьцены прасочвалася цьмянае сьвятло, і здавалася, што цэлая заля плача кроплямі вады, якія капалі ў паўзмроку. Вада тут нічога не збудавала, кроплі спадалі са скляпеньня зь ціхім плёскатам, кожная ў сваю азырыну сьлёз. Усё гэта выглядала жаласьліва.

Кроплі падалі ёй на паліто і шапку. Гэта было нястрашна, але ёй чамусьці зашчымела ў сэрцы. Яно плакала. Чаго яно плакала?

Перастань!

Не перастала.

Наадварот, усё як быццам мацнела. Вады ўсё прыбывала, кроплі гусьцелі, плач ставаўся штораз больш надрывісты.

Пацякло па сьцяне. Здавалася, што сэрца разарвецца ад плачу.

Ун добра ведала, што гэта была толькі вада, тым ня менш яна бачыла перад сабой плачучую залю. Тут у цябе на душы робіцца штораз цяжэй і цяжэй, у такім месцы нікога не паклічаш, ды і цябе ніхто не пакліча. А шум вадаспаду нават не прыходзіць табе на думку.

Кроплі замярзлі ў лёд на ейным паліце. Моцна прыгнечаная, яна захацела выйсці адсюль. Яна пайшла ўздоўж сьцен і, не паспеўшы добра падумаць, апынулася перад выходам або ўваходам — адкуль ёй было гэта ведаць?

Прапаз, вузейшы за ўсе папярэднія, празь якія яна праціскалася, як здавалася, вёў у відную залю. Ун цьмяна бачыла гэты пакой, і яе ахапіла такое безагляднае жаданьне дабрацца туды, як быццам ейнае жыццё было тут пастаўленае на кон.

Зацесна, яна не пралезе. Але ёй туды трэба. Замінае тоўстае паліто, падумала яна, таму хутка зняла торбу і паліто, вырашыўшы, што забярэ іх, калі будзе вяртацца. Увогуле, пра гэта яна зашмат ня думала, галоўнае, каб толькі пралезці!

Ёй зноў удалося — яна была маленькая і гнуткая, хапіла толькі моцна сьціснуцца ў сабе.

Новая заля падалася ёй сапраўдным цудам. Зыркае зялёнае сьвятло праходзіла і празь сьцяну, і праз столь. Яна акрыяла душой пасья пакоя плачу.

Так! Яна раптам зразумела, убачыла выразна, што гэта яна сама плакала так надрывіста ў папярэдняй залі. Над чым яна плакала, яна ня ведала, але гэта яна сама змагалася з сваімі сьлязьмі.

Ня думаць больш пра гэта. Яна спынілася, як толькі ўвайшла ў чыста прыбраную, залітую зялёным сьвятлом залю. Тут ня падала са скляпеньня ні кроплі, шум вадаспаду быў прыглушаны, усё было быццам створанае дзеля таго, каб чалавек *выкрычаў* сваё, сваю дзікую просьбу аб сяброўстве і суцяшэньні.

Гэта вырвалася зь яе навонкі:

— Сіс!

Яна ўздрыгнула, калі пачула адказ «Сіс!» з сама менш трох бакоў.

Яна не варушылася, пакуль кліч не распусьціўся ў шуме вадаспаду. Потым рушыла ў другі канец, думаючы пра маці, пра Сіс і пра тое іншае — яна пасьпела падумаць пра ўсё гэта за кароткую хвілінку. Кліч адчыніў ёй праход. Цяпер ён зноў зачыніўся.

Чаму я тут? — думала яна, ходзячы туды і назад. Ад сьцяны да сьцяны было ўсяго некалькі крокаў. Яна хадзіла на нягнуткіх нагах, як сама не свая. Чаму я тут? Яна шукала разгадкі. Дзіўна лёгкая, напаўпрытомная.

Яна ўжо была блізка мяжы:

Лядовая рука легла на яе.

Яна адчула, як дубянее ад марозу яе нутро. Паліто засталася ў іншым месцы, вось што. Цяпер мароз даймаў цела, як толькі хацеў.

Ёй стала страшна, яна кінулася да сьцяны, каб выйсьці адсюль да свайго цёплага паліто.

Як жа яна сюды ўвайшла?

Лядовая сьцяна была, як скала, цвёрдая й гладкая. Яна кінулася да іншай. Колькі тут сьцен? Куды ні павярнулася, цвёрдыя й гладкія сьцены.

Яна выкрыкнула папросту:

— Я мушу выйсьці!

І адразу пасья гэтага знайшла праход.

Які дзіўны быў гэты палац: яна зусім ня выйшла да свайго паліто, а трапіла ў месца, якое ёй ня надта спадабалася.

Яшчэ адно новае памяшканьне. Сапраўды малое, дзе зь нізкай столі зьвісала мноства ледзяшоў, зь якіх капала вада, з падлогі вырастала мноства падобных ледзяшоў, а сьцены былі пазаламаныя пад рознымі вугламі і такія тоўстыя, што зялёнае сьвятло замірала ў іх. Не заміраў толькі гул вадаспаду, яго цяпер можна было пачуць зусім побач або пад нагамі, або яшчэ недзе — як быццам чалавек стаяў у ім.

Вада цякла па сьценах, нагадваючы Ун тую залю, дзе яна плакала.

Цяпер яна ня плакала. Холад паўстрымаў ейны плач і ўсё скаламуціў. Шмат што пралятала ў яе праз галаву, але яно было, нібы ў тумане, — як толькі яна хапілася за адну думку, зараз яе месца займала іншая. Ёй падумалася, што гэтае месца робіцца сапраўды небясьпечным, і ёй захацелася крыкнуць голасна і з выклікам, як і належыць у лядовым палацы:

— Гу! Гу!

Але гэты кліч атрымаўся няўдалы. Быццам нейкая іншая думка пераступіла шлях ейнаму крыку, і яна сама ледзь пачула свой голас. І крык не панёсся далей, ёй адказаў толькі дзікі гул вадаспаду. Гул глушыў усе іншыя гукі. Зрэшты, гэта ня так страшна. Новая думка, новы павеў холаду сьцерлі гэты подум назусім.

У гэты гул можна было б легчы, падумалася ёй. Папросту легчы і дазволіць, каб гул перанёс цябе далёка адсюль. Так далёка, куды захацаца — думка зноў разьвеелася.

На падлозе стаяла вада. Дзе-нідзе яна зацягнулася лядком. Нельга заставацца ў *такім* неадпаведным месцы. Ун яшчэ раз памкнулася пашукаць адтуліну ў пазаламаных сьценах.

Гэта была апошняя заля, праходу далей не было.

Яна цьмяна дадумвала гэтую думку. У кожным разе выхаду адсюль не было. Што ні рабі, нічога не дапаможа. Расколінаў тут было даволі, але яны нікуды не вялі, толькі далей у лёд і ў непрыязнае мільгаценьне сьвятла.

Але ж яна сюды неяк увайшла?

Неяк я ня так думаю.

Цяпер мне трэба не ўвайсьці, а выйсьці, а гэта нешта іншае, — падумала Ун, спатыкнуўшыся. Шчыліну, празь якую яна ўвайшла, цяпер яна, безумоўна, не адшукае, бо ёй трэба выйсьці.

Няма сэнсу крычаць. Крык патанае ў гуле. Перад ёй была проглыбка наплаканых сьлёз, можна было нырнуць у яе, але яна паўстрымалася. Яна ўжо гэта зрабіла ў іншым месцы.

Грук у сьцяну?

Не! Тут ня грукаюць у сьцяну. Ня грукаюць у такія лядовыя сьцены. Яна ўжо толькі хацела знайсьці нейкае сухое месца.

Урэшце яна знайшла куточак, дзе не было вады, а толькі сухая стынь. Там яна села з падкурчанымі нагамі, яна ўжо іх больш не адчувала.

Яна ўся пачала дубянець, холад ужо не адчуваўся так востра. Яна была стомленая, ёй трэба трошкі пасядзець перад тым, як усур'ёз узяцца за пошукі выхаду навонкі — да паліто, да цёткі і да Сіс.

Думкі блыталіся штораз больш і больш. Вобраз маці вымаляваўся на момант і зараз жа зьнік. Усё іншае таксама абярнулася ў туман, празь які прасьвечвала мігатлівае сьвятло, але нельга было нічога ўхапіць. Калі гэта нешта важнае, дык яшчэ будзе час падумаць.

Усё было так даўно, усё адплыло ў далеч. Яна была змораная сваім туляньнем па палацы, паміж гэтых дзівосаў, і цяпер ёй было добра пасядзець, калі холад ужо не даймаў так моцна.

Яна сядзела, моцна заціснуўшы рукі. Дзеля чаго, забыла. Яна ж была ў дзьвюх парах рукавіцаў.

Да яе дайшоў гук кропляў. Спачатку яна ня чула нічога, апрача магутнага шуму вадаспаду, але потым пачала адрозьніваць плім-плям — падаюць кроплі. Яны марудна адрываліся ад нізкае столі і падалі на ледзяшы на падлозе і ў малыя калюжыны, сьпяваючы пры тым манатонна й безупынна — плім-плям, плім-плям.

А што *гэта*?

Яна выпрасталася, яе апарыла нешта дагэтуль ёй невядомае, яна пачала крычаць — цяпер у ёй адкрылася чорная глыбокая крыніца крыкаў, але яна выпусьціла толькі адзін.

Нешта было ў лёдзе! Спачатку яно ня мела кшталту, але пакуль яна крычала, набыло абрысы, засьвяцілася, як лядовае вока там утары, уставілася на яе і запыніла хаду ейных думак.

Выразна — вока.

Агромністае.

Глядзіць на яе і робіцца штотараз большым. Замураванае цалкам у лёдзе і запоўненае сьвятлом.

Таму яна і крыкнула толькі раз. Нястрашна, калі добра прыгледзецца.

Думкі цяпер былі простыя. Мароз закоўваў іх па кавалачку. Вока ў лёдзе было вялізарнае і нерухома глядзела на яе, але ў ім не было нічога страшнага, і яна толькі падумала: ну чаго ты глядзіш? Тут я. Ёй цьмяна падумалася, што наагул думаецца ў падобных абставінах: я не зрабіла нічога дрэннага...

Няма чаго баяцца.

Яна зноў сыціснулася ў сабе, з падкурчанымі нагамі, разгледзелася на бакі, бо вока давала больш сьвятла і ў залі стала ясьней.

Гэта толькі вялізнае вока.

Тут вялізныя вочы.

Але яна адчувала, што вока глядзіць на яе скоса з свайго кутка, таму ёй давялося падняць галаву, каб глянуць у яго наўпрост.

Гэта я. Я тут была ўвесь час. Я не зрабіла нічога дрэннага.

Паступова плім-плямы кропляў запоўнілі ўсю залю. Кожная кропля як быццам сыпявала кавалак песьні. Пад няспынны грубы гул вадаспаду зьнізу высокія плім-плямы гучалі як сьветлая музыка. Гэта нагадвала ёй штосьці даўно забытае, але адначасова знаёмае і супакойлівае.

Сьвятла большала.

Вока глядзела на яе і выпраменьвала ўсё больш сьвятла. Але Ун адказвала яму смелым паглядом, няхай сабе глядзіць на яе дасхочу, няхай сабе дасьледуе яе колькі ў змогу, яна гэтага не баялася.

Яна ўжо ня мерзла. Ёй было блага, яна адчувала сябе дзіўна непаваротлівай, але ня мерзла. Цьмяна прыгадала час, калі ў палацы яе даймаў страшны холад, але цяпер ужо не. Яна адчувала нейкую пацяжэласць і млявасьць, праўду сказаўшы, мела ахвоту падрамаць, але гэтае вока не дазваляла ёй заснуць.

Яна зусім не варушылася, седзячы пад сьцяной з прыўзьнятай галавой, каб глядзець проста ў сьвятло ў лёдзе. З кожнай хвілінай сьвятло ярчэла і пачало напаўняцца агнём. Паміж ёй і вокам замільгалі хуткія кроплі, сыпяваючы сваю манатонную песню.

Гэтае вогненнае вока аказалася толькі прадвесьцем, бо раптам уся заля шуганула яркім полымем і патанула ў ім.

Зімовае сонца ўзышло ўрэшце так высока, што здолела заглянуць у лядовы палац.

Сонца, хоць позьняе і халоднае, усё ж захавала шмат сілы. Промні праніклі праз тоўстыя лядовыя сьцены, заломы і шчыліны, сьвятло расшчапілася на дзівосныя ўзоры і колеры, і панурая заля затанцавала. Ледзяшы, што зьвісалі са столі і вырасталі з падлогі, кроплі вады і ўсё навокал затанцавала ў моры сьвятла, якое хлынула ўсярэдзіну. Кроплі мільгацелі і замярзалі, мільгацелі і замярзалі, і за кожным разам невялікая заля памяншалася на адну кроплю. Ажно пакуль яны яе не запоўняць.

Сьляпучае мора сьвятла. Для Ун цяпер не існавала нічога акрамя сьвятла. Вока, якое таропілася на яе, згарэла, усё стала сьвятлом. Яна млява падумала: колькі тут сьвятла.

Яна зараз засьне, ці ж ёй ня цёпла? У кожным разе ёй не было холадна.

Узор танцаваў па лядовай сьцяне ў залі, бляск яшчэ больш памацнеў. Верх і ніз памяняліся месцамі, усё ў сярэдне стала раструшчаным сьвятлом. Ун нават не падумала, што гэта дзіўна, усё так і павінна быць. Ёй захацелася спаць, яе ахапіла слабасьць і млявасьць, яна была гатовая да гэтага.

II

Засьнежаныя масты

1. Ун прапала

Ці гэта быў толькі дзіўны сон?

Ці ўчора вечарам гэта былі *мы* — Ун і я?

Так!

Калі сон расьсеяўся, заблішчала праўда: гэта здарылася насамрэч.

Страхотная і радасная праўда.

Сёньня было толькі адно пачуцьцё — туга па новым спатканьні з Ун. Зараз яна пойдзе проста ў школу і сустрэнецца зь ёю, сёньня гэта магчыма, усё зьмянілася.

Сіс яшчэ хвілінку паляжала ў ложку і паразважала пра тое новае, што мае надасьці. Каб надаць гэтаму ўрачысты характар, яна падумала: мы з Ун сяброўкі на векі. Яна старалася зрабіць гэты момант як мага больш дарагім для сябе.

Бацькі сёньня ні пра што яе не распыталі. Ні словам не згадалі пра яе дзіўнаватае вяртаньне дахаты ўчора вечарам. Пэўна, хацелі крыху схакаць. Дзень або два. А потым спытаюць нібы незнарок. Такім чынам яны выводвалі амаль пра ўсё.

Але не пра гэта! Тут была мяжа. Пра Ун зь яе ня выцягнуць ні слоўца. Занадта пужлівае было тое, што сьвяцілася ў вачах Ун, каб пра гэта можна было распавядаць іншым.

Раніца была, як кожная іншая раніца. Сіс цёпла апранулася, узяла торбу і рушыла ў школу.

Каторая зь іх прыйдзе першая? Дарога, якой ходзіць Ун, зьбягалася зь ейнай адно ля самай школы. На гэтым кавалачку дарогі яны ніколі не сустракаліся.

Ці Ун сёньня ня будзе няёмка? — падумала Сіс.

Мароз гэтага дня быў люты, як ніколі раней. Над шаўкавістым сьвітальным змрокам ясьнела сталёва-сіняе неба. Сёньня нішто не пужала абাপал дарогі, ранішняя шэрань была досыць прыемная, яна няспынна, паволі радзела. Дзіўна, што вечарам чалавек у гэтым месцы траціць розум ад страху.

Што з Ун?

Калісьці скажа. Я не хачу думаць пра гэта. Хачу толькі быць разам зь ёю. Яна можа і не гаварыць мне гэтага. Гэта нешта благое, я не хачу ведаць.

Ун яшчэ не было, калі Сіс убегла ў цёплую клясу, хоць шмат хто ўжо прыйшоў. Хтосьці абьякава сказаў:

— Вітай, Сіс.

Яна не абмовілася ні словам перад імі пра ўчорашняе спатканьне. Пасьля абмену запіскамі ўсіх, пэўна, падточвала цікаўнасьць, але яны яе не распытвалі. Яны таксама чакалі, што станецца, калі прыйдзе Ун. Сіс цьвёрда пастанавіла: калі толькі Ун зьявіцца ў дзвярах, яна падыдзе да яе так, каб усім стала ясна, як маюцца справы. Ад гэтай думкі ў яе ажно мурашкі забегалі па сьпіне.

Ці яна ўжо зьмянілася? Дзяўчынка са старой кампаніі спыталася наўпрост:

— Што з табою, Сіс?

— Нічога.

Няўжо па ёй відаць, што яна зьбіраецца пакінуць іх і безаглядна пайсьці да Ун?

Няўжо ў іх *такое* вострае вока? Ну й добра, хай будзе. І так гэта хутка перастане быць сакрэтам. Насуперак усім, як бы непрыгожа яно ні было, яна мусіць гэта зрабіць: пайсьці насустрач Ун, зьзяючы ад радасьці.

Калі яна ўрэшце вынырне з гэтага сутоньня? Як нешта новае.

Ун не было. Неўзабаве ўсе, апрача яе, былі ў клясе. Увайшоў настаўнік. Пара пачынаць урок.

— Добрай раніцы, — сказаў настаўнік.

Ці Ун ня прыйдзе?

З катэдры адразу данеслася пацьвярджэньне:

— Ун сёньня няма.

Урок пачаўся.

Ун сёньня няма. Спакойнае сьцьвярджэньне. Але насьцярожанае вуха Сіс ухапіла ў голасе настаўніка быццам лёгкае здзіўленьне. Іншыя напэўна нічога ня чулі. Сёньня няма аднаго, заўтра іншага. Няма чаго хвалявацца. У тоўстым журнале настаўнік адзначыў, што Ун сёньня не прыйшла ў школу. І толькі ўсяго.

Сіс нэрвалалася за сваёй партай.

Яна ведала, што Ун ніколі не прагульвае ўрокаў. Значыць, сёньня сталася нешта незвычайнае. Сіс адразу звязала гэта зь іхнай учорашняй сустрэчай у пакойчыку. Ці Ун проста сёньня ня хоча сустрэцца зь ёю? Няўжо ёй ажно так няёмка?

На перапынку Сіс старалася паводзіць сябе як звычайна. Ніхто нічога не сказаў, значыць, ёй удалося. Ніхто не згадаў ні словам пра тую, што не прыйшла ў школу, — яна ўсё ж была ня зь іхнай кампаніі.

Школьны дзень ішоў сваім парадкам. Узышло позьняе зімовае сонца і засьвяціла з усёе моцы ў шыбіны. Сіс не магла дачакацца захаду сонца і канца ўрокаў, каб пайсьці да Ун і даведацца, што здарылася. А дзень задоўжваўся.

Пасьля поўдня сонца паблякла. Яно не пасьпела прайсьці свой кароткі шлях да небасілу, як яго заслانیў вэлюм аблокаў. Вэлюм, які хутка абярнуўся ў шэрыя, калматыя хмары.

Настаўнік сказаў з катэдры:

— Так, гэта паказвае на зьмену надвор'я надвячоркам. Часам гэта паказвае на сьнег.

Сьнег.

Упершыню ў гэтым годзе.

Коротка і трапна. Сьнег.

Гэта мела асаблівае гучаньне. Усе ў клясе выдатна ведалі, што хаваецца за гэтым словам. Вялікая частка іхнага жыцьця. Сьнег.

Голас з катэдры працягваў:

— Такім чынам і маразам настане канец.

І яшчэ дадаў:

— Але затое сьнег пакрые лёд.

На момант ім падумалася пра сумнае. Пра паховіны або нешта такое. Так яно прагучала. Возера блішчала, як сталь, і цямнела апошні раз. Нягледзячы на холад, яны доўгі час дасхочу каталіся па ім на каньках. А сёньня гэтаму настане канец, сёньня выпадзе сьнег.

Калі яны выйшлі на двор пасля наступнага ўроку, лёд ужо пачаў бялець.

На школьным падворку зямля была яшчэ голая, але паветра пашарэла, а калі хто паднімаў галаву, нешта нябачнае паколвала ў твар. Разьлеглая

роўнядзь лёду была ўжо зусім белая. Роўная люстраная паверхня не марудзіла, хапала сьняжынкі раней, чым зямля.

Неверагодна, як хутка можна нешта знішчыць. Лёд цяпер быў роўны, белы, мёртвы.

Нарэшце зайшла гаворка пра Ун. Калі настаўнік паклікаў іх на наступны ўрок:

— Ці ведае хто, чаму Ун сёння ня ў школе?

Ніхто, напэўна, не заўважыў, як Сіс здрыганулася. Ды гэта адразу прайшло. Яны пераглянуліся, але ніхто зь іх нічога ня ведаў.

— Не, — адказалі яны нарэшце, і гэта была чыстая праўда.

Настаўнік сказаў:

— Я спадзяваўся ўвесь дзень, што яна ўсё ж прыйдзе. Гэта так непадобна на яе. Яна, мабыць, захварэла.

Яны зразумелі, што Ун была важнейшая для настаўніка, чым яны да сёння лічылі. Магчыма, яны пра гэта ведалі і раней. Яны ж чулі, як разумна яна адказвала. Але яна стаяла ўбаку, трымалася асобна. Калі нават і здаралася, што яна далучалася да каго-небудзь, дык зараз жа адступалася і, як раней, становілася наводдаль — задавалася, ці што.

Яны здзіўлена глядзелі на катэдру.

Яны пачулі, як настаўнік хваліць Ун.

Настаўнік агледзеўся па партах:

— Мо хто з вас сябруе з Ун і ведае, ці яна, часам, захварэла? Яна ж з самага пачатку заняткаў не прапусьціла ні дня.

Ніхто не адказаў. Сіс ледзь сябе стрымлівала.

— Няўжо яна *такая* самотная? — спытаўся настаўнік.

— Не, гэта ня так!

Усе павярнуліся да Сіс. Гэта яна адазвалася ці, хутчэй, выкрыкнула. Ейны твар заліўся ірдзістым румянцам.

— Ці гэта ты сказала, Сіс?

— Так, я.

— Ты ведаеш Ун бліжэй?

— Так.

Кляса глядзела з сумневам.

— Дык, можа, ведаеш, што зь ёю сталася сёння?

— Сёння я яе ня бачыла!

Выгляд Сіс быў гэтакі нязвычайны, што настаўнік надаў гэтаму больш значэння, чым было трэба. Ён падышоў да яе:

— Ты сказала, што...

— Я сказала, што мы з Ун сяброўкі, — выпаліла яна, перш чым ён пасьпеў закончыць.

Цяпер вы гэта ведаеце, падумала яна. Дзяўчынка, якая сядзела побач, выглядала, быццам ёй карцела запытацца: а калі ж гэта вы пасьпелі? Таму яна дадала з выклікам:

— Я была ў яе ўчора вечарам! Цяпер ужо ведаеце!

— Мілая Сіс, — сказаў настаўнік, — мы ж табе нічога дрэннага не зрабілі.

— Не, але...

— Значыць, учора вечарам Ун была здаровая?

— Так, была.

— Дык добра. А што, калі б ты зайшла да яе па дарозе дадому і даведлася, што здарылася? Я ведаю, што яна ходзіць у школу іншай дарогай, але ты ж магла б зрабіць невялічкі круг?

— Так, — адказала Сіс.

— Дзякую табе.

Іншыя глядзелі на яе са здзіўленьнем. На апошнім перапынку яны запыталіся:

— Што ты ведаеш пра Ун?

— Нічога ня ведаю.

— Мы ня верым. Па табе відаць, што ты нешта ведаеш. Настаўніку таксама было відаць.

Яны былі крыху раздражнёныя. Яшчэ не пасьпелі пераварыць, што Сіс пайшла да Ун як ні ў чым не бывала. Яны добра бачылі па ёй, што яна нешта ведае, але ня хоча гэтага адкрыць.

— Мы ж бачым, Сіс, што ты ведаеш.

Яна бездапаможна паглядзела на іх. Яна сапраўды ведала пра Ун некаторыя рэчы, пра якія іншыя і не здагадваліся.

Яны вярталіся дадому. Пад плоскім небам. Пакуль яшчэ чуваць было толькі лёгкае церушэньне. Спачатку Сіс ішла разам зь іншымі. Яна бачыла, пра што яны думалі: што яна ведае пра Ун?

Яны дайшлі да месца, дзе Сіс паварочвала. Яны ўсе спыніліся — сёння неяк асабліва. Яны крыўдавалі, і вінаватая была Сіс.

— У чым рэч? — рэзка запыталася яна.

Яны яе не запынялі.

Яна штомоцы засьпяшалася да маленькае хаціны.

Вось яно — сьнежнае надвор'е.

Сьнег ужо пачаў падаць. Паветра пад вечар палагднела, цяпер будзе сапраўдны сьнегапад. Сьнег падаў на скаваны марозам краявід. На цвёрдую зямлю і скаваныя марозам схілы. Сіс тым часам падыходзіла да цётчынай хаціны. Калі ўвайшла на падворак, ён быў увесь белы.

Нікога не відаць.

Што я ведаю пра Ун?

Яны думаюць, што я нешта ведаю.

Гэта так, але... Гэта толькі паміж мною і Ун. Ну і, мабыць, Богам, дадала яна на ўсякае ўсё, паглядаючы ўтору на завіруху.

Важны кароткі прыпынак у дарозе.

Праз завіруху Сіс згледзела, што як толькі яна пачала ісьці цераз падворак, цётка выйшла на ганак. А божухна, што гэта значыць? Цяпер яна ўсвядоміла, што ўжо ідучы сюды яна прадчувала нядобрае — а цяпер яшчэ выходзіць цётка, якая цікавала за дарогай, чаму?

Сіс доўгімі скакамі шуснула праз густы сьнегапад да хаткі — яна першая паставіла нагу на гэтым новым дыване. Цётка, дробная і самотная, скрозь сьнегапад падалася ёй сумнай.

— Ці нешта здарылася з Ун? — нападўголасу выгукнула яна, перш чым Сіс дайшла да парога.

— Што? — Сіс здзіўлена разявіла рот.

Лёгка, незразумелы ўдар.

Ёй трэба перавярнуць усё навокал. Пераставіць з галавы на ногі.

— Я пытаюся, чаму ты прыйшла бяз Ун?

Заставалася толькі даць волю сполаху:

— А Ун хіба ня дома?

Цёмныя зеўры раптам расчыніліся наросьцеж. Разгубленыя пытаньні з абодвух бакоў. Безвыніковыя ліхаманкавыя пошукі ў доме і свіронку.

Разгубленая беганіна. Тэлефона ў доме не было, але ён быў непадалёк, і цётка кінулася бегма, каб абзваніць усіх навокал.

— Сьцямнее, і мы нічога не пасьпеем зрабіць, — сказала яна на бягу.

Сіс пабегла дадому, да бацькоў. Цяпер яна патрабавала іх, нейкага слова ад іх. Сьнег усё сыпаў, пачынала ўжо цямнець.

Сіс зноў бегла па той самай дарозе. Прыцярушаная сьнегам дарога выглядала зусім новай. Сіс не сустрэла ні адной аўтамашыны, ня ўбачыла ні сьледу. Яна ня думала пра тое, што было абাপал дарогі, а толькі — каб дабегчы дадому, сказаць.

2. Бяссонная ноч

Ун прапала.

Цямнее.

Нельга!

Аднак адно жаданьне, нават гарачае, не затрымае змроку — наадварот, ён усё гусьцеў і шчыльнеў.

Шукаць пасыходзіліся людзі з усяе ваколіцы. Не хапала ліхтароў, цемра і завая зьмянілі пошукі ў бездапаможнае блуканьне. Водсьветы ліхтароў і клічы «Ун!» патаналі ў сьнежнай смуге і штотым гусьцейшым змроку. Людзі рухаліся ланцугамі — супроць іх стаяла сьцяна ночы. Яны павінны былі

разваліць гэтую сьцяну. Яны не паддаваліся, крышылі гэтую сьцяну, наколькі ставала сілаў.

Ун прапала.

«Калі б гэты сьнег выпаў *учора*, — казалі шукальнікі, — дык засталіся б сьляды. Але ён пачаў падаць толькі цяпер і зрабіў бяду яшчэ большай».

Сіс была ў сярэдзіне замяшаньня. Спачатку ніхто не зьвяртаў на яе ўвагі. У ейным горле завяз камяк. Перш чым атрымаць дазвол, ёй давалося правесьці невялікую бітву дома.

— Я хачу пайсьці з табою, тата!

— Гэта не для дзяцей — сноўдацца поначы ў непагоду, — адказаў бацька, пасьпешна зьбіраючыся на пошукі.

Яна націскала далей.

Тады прагучала натуральнае пытаньне:

— А калі вы сядзелі з Ун учора вечарам, ці ня здарылася чаго незвычайнага?

— Не, — цьвёрда адказала Сіс.

— А што яна табе сказала? — умяшалася маці. — Ты вярнулася дадому крыху дзіўная. Што яна сказала?

— Гэтага я не скажу! — адказала Сіс і адразу адчула, што сказала лішняе, пра што цяпер будзе горка шкадаваць. Бацькі падхапілі ейныя словы імгненна.

— А божачкі, дык яна табе нешта сказала, і ты ведаеш, чаму яна прапала?

— Не, я пра гэта *нічагусенькі* ня ведаю!

На шчасьце яны ставілі пытаньні так няўключна, што яна магла з чыстым сумленьнем аднеквацца. Я ж уцякла, калі Ун хацела мне сказаць, — падумала яна.

Маці сказала:

— Я думаю, хай яна лепш ідзе з вамі. Мы ня ведаем, у чым рэч. А ты ж бачыш, як яна хоча ісьці.

Сіс пайшла з бацькам. Спачатку ў агульным замяшаньні блыталася некалькі яе аднаклясьнікаў, але іх адаслалі дадому. Сіс трымалася наўзбоч, каб нікому ня муляць вачэй.

Неўзабаве наступіла ноч. Пошукі меліся ісьці ўсю ноч, калі б спатрэбілася. Ун жа не павінна застацца на двары.

Дзе ім шукаць? Паўсюды. Іншага выйсьця не было. Цётчын дом быў цэнтрам. Сама цётка была стомленая. Некалькі мужчын толькі што прыходзілі параіцца. Меркавалі і сяк, і так.

— Упала ў ваду, — сказаў нехта.

— У ваду? Няма іншай вады, апроча рэчкі. Ды не магла яна пайсьці ажно туды.

— Ды што ёй там рабіць?

- А што ёй рабіць у іншым месцы?
- А я думаю пра *дарогу*. Машыны там ездзяць сюды-туды...

Прыкрае маўчаньне мужчын — там на двары бездапаможныя людзі блукаюць поначы і нічога не знаходзяць. Дарога. Вечна няпэўная, адкрытая дарога. Ём не хацелася думаць пра яе.

- Даўно ўжо ўсюды перазванілі, — хутка сказаў нехта ў сувязі з дарогай.
- Але ёсьць яшчэ адно. Вадаспад, тая вялізарная камлыга лёду, што там

нарасла. У школе нібыта гаварылі пра прагулку туды. Хіба Ун не магла пайсьці туды адна і заблукаць?

Цётка ўмяшалася ў размову:

- І не пайсьці ў школу? Гэта на Ун непадобна.
- А што на яе падобна?
- Ці ў яе ёсьць сяброўкі?
- Няма нікога. Яна не такая. Учора была тут адна дзяўчынка — першы

раз з таго часу, як Ун пераехала да мяне.

- Так? Якраз учора? Хто гэта быў?

— Тая, Сіс. Але сёньня яна мне ўжо ўсё сказала. Я яе пытала. Хоць было нешта, чаго яна не хацела мне сказаць. Як мяркую, нейкія дзявочыя сакрэты. Я гэта бачыла па іх, калі Сіс адыходзіла дадому. Але гэта *ня так* важна.

Стомленая цётка стаяла ў сьнезе перад сваім домам і была ня ў змозе пакіраваць імі. Але, як і раней, заставалася ў цэнтры пошукаў.

- І чаму гэты сьнег выпаў *пасья*? — сказала яна. — Адразу пасья, як...
- Так увогуле бывае, — адказаў чыйсьці прыгнечаны голас.
- Не, — сказала цётка.

У гэтую ноч сьвятло гарэла ва ўсіх дамах. Людзі брылі ў сьвежым сьнезе па ўсіх дарогах і між імі. Ліхтары цьмяна паблісквалі празь сьнегапад у зарасьніках і на верасовішчах. Раздаваліся крыкі, але яны не даляталі далёка. Ёх паглынала густая цемра.

Заўтра, калі разьвіднее, будзе больш шанцаў знайсці Ун, сказаў нехта. Але ніяк нельга чакаць да заўтра.

Сіс зрабілася блага ў невялікім гаёчку. Яна ўвесь час ішла на такой адлегласьці, каб бачыць сьвятло і чуць галасы. Бацька не спускаў зь яе вачэй, але яна старалася трымацца наўзбоч. Ёй зрабілася блага ў гаёчку пры думцы пра Ун.

Дзе Ун?!

— Гэй! — раздаўся вокліч поблізу, але яна не зьвярнула ўвагі, бо воклічы даляталі адусюль.

Зрабілася блага, але не ад стомы, а ад бяды.

Каб толькі чаго ня сталася з Ун...

У гэты самы момант пачуліся крокі ззаду. Яна павярнулася і ўбачыла маладога мужчыну ў святле ліхтара ў ягоных руках. Ubачыла, як ягоны твар засьвяціўся да яе радасьцю і цяплом.

— Гэй!

Яна сыціснулася ад гэтага крыку. А ён ужо быў побач.

— Дык ты тут! — сказаў ён. — Ды што ты сабе думаеш? Цяпер ты ўжо не ўцячэш!

Яна пачула, як яе абдымаюць дзьве дужыя рукі і пачынаюць душыць ад нястрымнае радасьці.

— Я ведаў, што цябе знайду — я быў упэўнены!

Яна зразумела.

— Але ж гэта ня я!

Ён засьмяяўся.

— А я табе якраз і паверыў. Зрэшты, гэта ты ўжо занадта...

— Я табе кажу, што гэта ня я! Я таксама шукаю Ун разам зь іншымі.

— Значыць, ты ня Ун? — сказаў незнаёмец і спахмурнеў.

Ёй было прыемна пачуць гэта, але яна дадала:

— Не, я — Сіс.

Дужыя рукі пусьцілі яе так рэзка, што яна ўпала і ўдарылася аб нешта цьвёрдае. Хлопец злосна сказаў:

— Хопіць табе тут лынды біць! Усе могуць падумаць, што гэта ты.

— Я *мушу* быць разам з вамі. Я ведаю яе. Ведаю Ун.

— Вось што, — сказаў ён мякчэй.

Яна таксама ня гневалася на яго.

— Ты ўдарылася?

— Ні трошкі.

— Я не хацеў... я бачыў, што ты ўдарылася.

Дробка радасьці ў бядзе.

— Але табе тут ня трэба бадзяцца і ўводзіць людзей у зман, калі ты падобная на тую, якую мы шукаем. Мы сюды прыйшлі не забаўляцца. Табе зараз жа трэба вярнуцца дамоў, — сказаў ён, ледзь зноў не зазлаваўшы.

Сіс заўпарцілася. Нельга гаварыць зь ёй як з назойлівым дзіцём, якога хочучь пазбыцца. Ня думаючы, яна сказала:

— Толькі я адна ведаю Ун. Мы разам правялі ўчорашні вечар.

Ці кранула гэта яго? Не. Ён спытаўся напраткі, быццам неахвотна:

— Дык ты нешта ведаеш?

Яна паглядзела на яго. Паміж імі быў ліхтар, і яны добра бачылі адно аднаго. Ён апусьціў вочы і адышоў.

Сіс пашкадавала сваіх неабдуманых слоў. Настрой тут быў настроены. Яна адразу папалася ў сетку, якую сама спляла. Як пошуг агню, праляцела вестка, што малая Сіс нешта ведае.

Цяпер кожная хвіліна была дарагая. Неўзабаве чыясьці цвёрдая далонь схапіла яе за руку. Але гэта ня быў той незнаёмы хлопец з добрымі лупатымі вачыма, а знаёмы ёй чалавек з каменна-суворым абліччам. Праўда, яго аблічча было каменна-суворае і перапалоханае толькі ў гэтую ноч.

— Гэты ты — Сіс? Хадзем са мной.

Сіс здранцьвела.

— Куды?

— Табе трэба дадому. Табе тут няма чаго швэндацца. Але ня толькі ў тым рэч, — сказаў ён так, што яна здрыганулася.

Рука трымала яе моцна, ёй давялося пайсьці зь ім.

— Мне тата дазволіў, вы пра гэта ня ведаеце, — сказала яна ўпарта. — І я не стамілася.

— Добра, хадзем. Мы тут хочам з табой крыху пагаманіць.

Не! — падумала яна.

Мужчына расшчаміў руку, калі яны падышлі да яшчэ двух шукальнікаў, таксама ёй знаёмых. Яны былі з ваколіцы. Яна ўжо зразумела, што будзе.

— Ці ведаеце, дзе мой тата? — спыталася яна, каб падмацаваць сваё становішча.

— Ён, пэўна, недалёка адсюль. Цяпер паслухай, Сіс. Ты сказала, што ведаеш нешта пра Ун. Ты сказала, што была разам зь ёю ўчора вечарам.

— Так яно і было. Я зайшла да яе дахаты.

— І пра што яна гаварыла?

— Ну...

— Што ты ведаеш пра Ун?

Тры пары вачэй утаропіліся на яе ў сьвятле ліхтара. Гэта былі ветлыя, добрыя суседзі. Але цяпер яны былі перапалоханыя і цвёрдыя, як скала.

Яна не адказала.

— Адказвай! Ад гэтага, магчыма, залежыць жыцьцё Ун!

Сіс уздрыгнула.

— Не!

— Ты сказала, што ведаеш нешта пра Ун, ці ж не?

— Яна мне пра гэта не казала! Яна пра гэта нічога не сказала!

— Пра якое гэта?

— Што хоча кудысьці ісьці.

— Ун магла сказаць такое, што дапаможа нам знайсці яе.

— Не, яна нічога такога не сказала.

— А што табе Ун сказала?

— Нічога.

— Ці ты не разумееш, што гэта сур'ёзная справа? Мы не пытаемся, каб цябе мучыць, мы пытаемся, каб знайсці Ун. Ты сказала, што...

— Я сказала толькі тое, што сказала!

— Я ня веру. Па табе бачу, што ты нешта ведаеш. Што Ун сказала?

- Гэтага я сказаць не магу.
- Чаму?
- Таму што гэта было ня так, яна гэтага не *сказала!* І ні слова не сказала, што хоча схавацца.
- Добра, добра, але...
- Яна крыкнула:
- Адчапецеся ад мяне!
- Яны здрыгануліся і перасталі. Калі яна ўжо пачала так крычаць, яшчэ прыдарыцца зь ёю што-небудзь благое.
- Ну дык ідзі дадому, Сіс. Ты зусім бяз духу. Напэўна, маці зачалася цябе дома.
- Я не стамілася. І мне дазволілі быць тут. Я *мушу* быць тут.
- Мусіш?
- Так, мне так здаецца.
- Мы больш ня можам траціць час. Шкада, што ты нічога ня хочаш сказаць. Нам бы гэта дапамагло.
- Не, падумала яна. Яны пайшлі.
- Яна адчувала дзіўную пустку ў галаве. Дарога дадому была простая, але яна мусіць быць тут усю ноч. Яна пачала сноўдаць, як і раней, стараючыся не пакідаць сьвятла ліхтароў, але адначасова заставацца схаванай у цемры. І зноў яе запынілі. Іншы чалавек. Ён быў так паглынуты пошукамі, што нават не здзівіўся, убачыўшы яе.
- Слухай, Сіс, я вось што хачу ў цябе запытацца: як ты думаеш, ці Ун не зьбіралася пайсьці паглядзець на замерзлы вадаспад?
- Ня ведаю.
- Ці вы не плянавалі пайсьці туды ўсёй школай?
- Так, плянавалі.
- Яна часам ня згадвала, што хоча пайсьці туды адна? Ты ж ведаеш, што яна любіла хадзіць адна.
- Ня згадвала!
- Гэтыя распыты не былі занадта назойлівыя, чалавек гаварыў вельмі асьцярожна, але Сіс была ўжо на мяжы і не магла болей трываць — яна горка заплакала пасярод замесці.
- Ой-ёй! — сказаў мужчына. — Гэтага я зусім не хацеў!
- Ці вы туды *пойдзеце*? — выціснула яна зь сябе.
- Безумоўна, мы павінны, і то неадкладна. Калі ўжо ў школе пра гэта гаварылі. Магло здарыцца, што Ун уздумала пайсьці туды і заблукала. Мы пойдзем уздоўж рэчкі ад самога яе пачатку.
- Так, але...
- Дзякуй за дапамогу, Сіс. Ці табе ня лепш будзе вярнуцца дахаты?
- Не, я пайду з вамі да рэчкі!

— Ну, не. Зрэшты, пагавары са сваім бацькам, здаецца, гэта ён стаіць тут непадалёк.

Так, гэта быў бацька. Раздражнёны і суровы, як і астатнія.

— Я хачу з вамі. Ты сказаў, што я магу.

— Цяпер ужо не.

— Я магу хадзіць ня горш за вас! — сказала яна да ўсяе заклапочанае і наструненае грамады і адчула, як ейнае цела наліваецца новай сілай.

— Пэўна ж, можа, — сказаў нехта, каму спадабаліся ейныя палкасыць і напорыстасць.

Сіс у гэты момант выглядала так, што бацька не наважыўся ёй запырэчыць.

— Добра, магчыма, ты і вытрываеш. Мне трэба кудысьці зайсьці і пазваніць маме, якая сядзіць і чакае.

Вялікая грамада рушыла праз начную цемру да рэчкі. Яны ішлі ўздоўж берага возера. Расьцягнуліся ланцугом, але не спускалі адно аднаго з вока. Сьнег падаў ужо ня так густа, але ўсё адно сыпаў у твар. Яго нападала ўжо столькі, што людзі гразлі ў глыбокіх сумётах. Аднак Сіс гэтага не заўважала, яна поўнілася новай мужнасьцю.

Амаль ва ўсіх былі ліхтары. Вялізная рухомая пляма сьвятла трымцела і мігцела, вандруючы цераз узгоркі і мысы да пачатку рэчкі. Было дзіўна глядзець на гэта, было дзіўна ісьці ў такой грамадзе. Сіс поўнілася новай мужнасьцю.

Засьнежаны прасьцяг возера расплываўся ў немарачы. Лёд быў цьвёрды, як скала, — значыць, на ім нічога не магло здарыцца. А яны і не дапускалі думкі, што Ун магла пайсьці на другі бок возера.

Яны брылі далей. Сіс трымалася поруч з бацькам, бо цяпер яна ўжо мела дазвол ісьці з усімі.

Яны дайшлі да пачатку рэчкі. Пасьвяцілі ліхтарамі на чорную ваду, якая паціху вышмыгвала з-пад лёду і бясшумна плыла далей. Людзі пільна паўглядаліся ў чорную плынь, яна наводзіла на іх жуду. Ня ўбачылі ў ёй нічога прыгожага. Дзесьці далей быў вадаспад, але гул ад яго сюды не далятаў.

Вада бясшумна сплывала глыбокім рэчышчам. Грамада разьдзялілася і пайшла па абодвух берагах.

Сьнег пачаў падаць гусьцей, абляпляў шкло ліхтароў і раставаў, ад чаго ліхтары сьвяцілі цьмяна — гэта была сапраўдная напасць. Адзін хлопец настолькі разнэрваваўся і разгарачыўся, што ажно гыркнуў на абрыдлую завіруху, агаляючы свае белыя зубы:

— Перастань!

Сьнег адразу перастаў падаць. Скончыўся, нібыта раптам увесь высыпаўся зь мяшка. Хлопец здрыгануўся, яму стала блага — ён пасьпешна разгледзеўся, ці заўважыў гэта хоць хто. Не.

Калі сьнегапад спыніўся, усё як быццам паглыбілася, і людзі ўпершыню ўбачылі, якая вялікая і ціхая была ноч.

Сіс стала каля плыні, якая бясшумна выплывала з-пад лёду. Гэтая глыбіня можа схаваць і ўцягнуць у сябе што заўгодна. Ня думай пра гэта.

Яны зноў рушылі ўздоўж рэчкі, адны ішлі па самым беразе, іншыя наводдаль, па ўзгорках. Схіл стаў больш стромкі, рэчка загарыла.

Хутчэй. Яны ішлі не выбіраючы дарогі. Але пры гэтым уважліва глядзелі па баках.

Два неспакойныя, хісткія ланцужкі ліхтароў адначасова рухаліся ўздоўж рэчкі, мігочучы на цьвёрдых лядовых карунках пры берагах. Пасярэдзіне чорная вада. Сьвятло ліхтароў не сягала далёка. Глыбей была чорная нязьведанасьць. Здалёк, зьнізу, было ўжо крыху чуваць гул вадаспаду.

Яны нічога ня ўбачылі на берагах рэчкі.

Маўляў, пра гэта мы загадзя ведалі. Так яно бывае з пошукамі.

Першы мужчына, які спусьціўся на самы ўскрай, крыкнуў:

— Сюды!

І тут усе ўбачылі. Сіс таксама ўбачыла. Ні ў кога з прысутных мужчын не было часу дзеля прагулкі да вадаспаду, пра які столькі гаварылі ўвосень. Зрэшты, лядовы палац разорыўся так велічна толькі апошнім часам. Будуючы пры дапамозе марозу, вада набывала штораз большае будаўнічае майстэрства. Людзі, агаломшаныя ўбачаным, стаялі, працягваючы ліхтары над ускраем вадаспаду.

Сіс глядзела на іх, на палац, на ноч і ліхтары — яна ніколі гэтага не забудзе.

Грамада пачала спускацца па схілах абапал вадаспаду. Яны караскаліся па лядовых нарасьцях, сьвяцілі ва ўсе закуткі, што напаткалі.

Палац выдаваўся ўдвая большы ў гэтым няпэўным сьвятле. Вадаспад быў высокі, а вада будавала ад асновы да самага верху. Людзі асьвятлілі ліхтарамі роўныя, зіхатлівыя сьцены. Яны былі цьвёрдыя і літыя, сьнег на іх не затрымліваўся, спаўзаў да самага ўзножжа. Але наверху, у заломах між сьпічкамі і купаламі, сьнег ляжаў. Сьвятло ліхтароў мігцела адно на ніжняй частцы сьценаў — вышэй шэрыя сьцены губляліся ў цемры. Глыбока ўнутры, як пагрозлівы звер, рыкала рэчка, што сама сябе закавала ў лёд.

Палац быў цёмны, пагашаны, зь сярэдзіны не прабіваўся ні праменьчык сьвятла. Людзям не было відаць, як залі выглядаюць знутры, сьвятло іхніх ліхтароў было заслабое. Ды ўсё роўна шукальнікі былі заварожаныя.

Вада ў палацы гула, разьбівалася ў пену аб скалістае дно, зь пенай і пырскамі вырывалася з-пад вежаў і сьценаў, зьбіралася зноў у папярэднюю

магутную плынь і імчала далей. Як далёка — ніхто ня мог убачыць у гэтую глухую поўнач.

Відаць толькі палац, рэчку і веліч.

Палац быў замкнуты.

Сіс агледзела людзей — яны не расчараваныя? Не, нічога пра гэта ня сьведчыла. Але пра што яны думалі? У тым уся рэч.

Людзі стаялі.

Што насамрэч было перад імі?

Ніхто ўжо не звяртаў увагі на Сіс, ёй дазволілі ісьці з бацькам. Не чапляліся да яе з пытаннямі. Толькі хадзілі і шукалі. Ніхто ня змог бы пранікнуць глыбей у гэтую масу лёду, чым яны. Яны маглі б сысьціся з абодвух бакоў на засьнежаным копуле палаца і, стараючыся перакрычаць гул вадаспаду, нараіцца.

Нехта выкрыкнуў:

— Тут усё ж ёсьць адтуліна!

Яны засьпяшаліся да голасу. Паміж зялёнымі сьценамі ледзь віднеўся ўваход. Падняўшы ліхтары, некалькі самых тонкіх праціснулася ў сярэдзіну.

І там нічога. Толькі ледзяное дыханьне, якое прабірала да мозгу касьцей — там было куды халадней, чым на дварэ. На дварэ цяпер пацяплела. Адна ледзяная кляць, не відаць ніякіх іншых. Ззаду чуваць было безупынны гул сьляпога вадаспаду.

Нікога! — крычалі яны адзін аднаму ў напоўненай гулам кляці. Яны пасьвяцілі яшчэ раз, знайшлі толькі шчыліну, вузейшую за далонь, па яе баках бруіла вада.

Нічога.

Яны вышчаміліся назад да астатніх.

— Нічога, — паведамлілі яны.

— Ну дык не...

Людзі разгублена паглядзелі на дзікую будоўлю, якая высілася над імі. Гэтай ноччу яны ўсе былі сур'ёзныя. Той, хто, як здавалася, кіраваў астатнімі, сказаў:

— З гэтым мы хутка ня ўправімся.

Яны ня ведалі, куды сягае ягоная думка, але кожны зь іх адчуваў тут нешта незразумелае. Сіс паглядзела на бацьку. Ён ні разу не паспрабаваў кіраваць пошукамі, папросту быў разам зь іншымі.

Нечакана адзін чалавек падышоў да Сіс. Яна была крыху стомленая, а праўду сказаўшы — дык добра стомленая, але адначасова так узбуджаная, што забылася пра гэта. Яна боязна глянула на чалавека, чакаючы новых роспытаў.

— Ці Ун згадвала, што хоча сюды прыйсьці?

— Не.

Бацька падышоў і рэзка сказаў:

— Досыць ужо! Ня трэба больш ціснуць на Сіс.

Кіраўнік пошукаў таксама падышоў ды хутка і рашуча сказаў таму, хто пытаўся:

— Сіс сказала ўсё, што ведае.

— Я таксама так думаю, — сказаў бацька.

— Прабачце, я ня меў на думцы нічога дрэннага, — сказаў той, хто пытаўся, і адступіў.

Сіс удзячна паглядзела на абодвух рашучых мужчын. Кіраўнік сказаў:

— Мы абшукаем усё яшчэ раз. Тут столькі закуткаў, куды яна магла сасьлізнуць, калі ўвогуле яна тут была і лазіла.

Ніхто не запырэчыў. Яны рушылі. Нязведаны лядовы палац прыцягваў іх да сябе зь вялікай моцай, а яны, у іхным цяперашнім стане, не маглі не паддацца гэтаму прыцягваньню і запалоньваньню.

Абшукаць яшчэ раз.

Сіс стаяла ля падножжа палаца і бачыла, як ён ажыў. Людзі зноў скіраваліся да яго з усіх бакоў. Сьвятло ліхтароў замільгала ў заламах і ўпадзінах сьценаў, зьверху паміж сьпічкамі і праз карункавыя ўзоры. Гэта ня быў звычайны палац, ён нагадваў расьсьветлены палац падчас вялікага сьвята, хоць гэтае сьвятло было звонку.

Сіс, усхваляваная сваёй прысутнасьцю тут і пранізанае страхам аб Ун, усёй сваёй істотай ухлынала ў сябе гэтую карціну. Яна крадком заплакала, ня могучы авалодаць сабой.

У кожным разе, ёй трэба вытрываць, падумала яна. Шукальнікі не зьбіраліся вяртацца дадому. Абшукаўшы палац, яны пойдучь уздоўж рэчкі да месца, дзе яна ўпадае ў іншае замерзлае возера. Гэта ня так далёка, бо вадаспад ляжаў прыблізна пасярэдзіне дзвюх вялікіх азёраў.

Людзі працягвалі пошукі. Яны неслі з сабою жыцьцё і сьвятло. Тут яны абшуквалі незнаёмы замак, які выглядаў, як замак сьмерці. Калі хто біў кіем у цьвёрдую, быццам скала, сьцяну, кій адскокваў, і ўдар аддаваў дрыжыкамі ў руках. Нішто перад імі не адчынялася. Але яны ўсё роўна білі.

3. Перш як людзі пайшлі

Яны не адыходзілі, чакалі.

Іх не адпускала.

Незразумелы агромністы замак зь лёду трымае іх у сваёй абладзе, яго вежы высяцца ў цемры і зімовых павевах. Ён як быццам падрыхтаваны стаяць тут бясконца — але насамрэч ягоны час даволі кароткі, ён абрынецца, як толькі рушаць веснавыя воды.

Сёньня ноччу ён моцна трымае людзей. Яны застаюцца тут даўжэй, чым трэба для іхных пошукаў.

Яны, магчыма, не ўсьведамляюць гэтага. Яны зьнемагліся, але ніяк ня могуць сабрацца. Ня могуць ніяк вырашыць — скончылі ці ня скончылі. Замкнуты палац жыве.

Яны самі ўдыхнулі жыцьцё ў палац. Прынеслі сьвятло і жыцьцё мёртвай лядовай камлызе і маўкліваму часу пасья поўначы. Да таго, як яны прыйшлі сюды, вадаспад шугаў насьлепа з панурым гулам, а лядовы калёс быў толькі немым нябожчыкам. Яны зразумелі, з чым сюды прыйшлі, толькі тады, калі іх паглынула гульня між тым, што было, і тым, што прыйшло.

Зрэшты, гэта ня тое.

Тут ёсьць нешта таямнічае. Людзі выцягваюць свае беды і ўкладваюць іх у гэтую начную гульню са сьвятлом і прадчуваньнем сьмерці. Ім робіцца лягчэй, і яны паддаюцца нейкай неадольнай спакусе. Яны расьцярушваюцца па лядовых закутках, ліхтары мігцяць, іх сьвятло перакрываюцца з водбліскамі ад расколінаў і прызмаў, асьвятляючы зусім новыя часткі палаца, якія хутка закрываюцца зноў. Яны нешта ў гэтым распознаюць, і іх кідае ў дрыжыкі. Тут небяспечна, але ім гэтага хочацца, яны мусяць тут заставацца. Калі тут і ёсьць нейкі ўваход, дык толькі таму, што ім так здаецца.

Людзям трэба ісьці адсюль, але яны гэтага ня хочуць.

Людзі як самі не свае каля гэтага лядовага палаца. Як быццам нешта завалодала імі, яны працягваюць ліхаманкавыя пошукі наўкола, шукаюць некага дарагога, хто трапіў у бяду, але і самі заблытваюцца. Стомленья, сур'ёзныя мужчыны стаюцца ахвярамі нейкіх чараў і кажуць: гэта *тут*. Стаяць ля падножжа лядовых муроў з напружанымі абліччамі, гатовыя засьпяваць жалобную песню перад замкнутым заваблівым палацам — калі б нехта зь іх знайшоў сьмеласьць пачаць, усе астатнія далучыліся б да яго.

Малая дзяўчынка Сіс глядзіць на іх з разяўленым ротам, адчуваючы, што тут нешта *адбываецца*. Яна бачыць, што яны гатовыя засьпяваць. І ейны бацька таксама. Ён таксама засьпяваў бы. А Сіс мерзла б і чакала, што мury разваліцца. Яна са сполахам глядзіць на дарослых мужчын.

Але ніхто не асьмеліўся, і песня не загучала. Яны добрыя шукальнікі, але ўмеюць таксама трымаць закрытымі свае таемныя сховы.

Кіраўнік кажа: абшукайце яшчэ раз. Ён сам у гэтым, ён сам мог бы зрабіць нешта нечаканае. Яны разумеюць, што нельга траціць час. Зь цяжкасьцю караскаюцца па гладкім лёдзе і ўзлазяць на засьнежаны дах, дзе нічога не знаходзяць. Рэчка зь нябачным дном выплывае з-пад палаца і нясецца далей. Ім таксама трэба далей. Кіраўнік кажа: Хадзем. Ён таксама мог бы засьпяваць зь імі распачную песню.

4. Ліхаманка

Ун стаіць у дзьвярах і глядзіць на яе.

Ці Ун не прапала?

Не. Ун стаіць у дзвьярах і глядзіць на яе.

— Сіс?

— Заходзь...

Ун ківае і ўваходзіць у пакой.

— Што з табою, Сіс? — пытаецца яна, але не сваім голасам. Яна мяняецца, гэта зусім ня Ун, гэта мама.

Сіс ляжала ў ложку ў сваім малым пакойчыку, але думкі ў яе блыталіся. Яна бачыла Ун, але тая аказалася мамай. Яна нібы блукала ў тумане.

— Ты занядушала, Сіс. У цябе гарачка.

Мама гаварыла цярплівым голасам.

— Гэтая ноч у лесе была табе не пад сілу, — працягвала мама. — Ты захварэла.

— А што з Ун?

— Ун не знайшлі, наколькі я ведаю. Яе ўсё яшчэ шукаюць. А ты, бачыш, вярнулася дадому сёння раніцай хвора.

— Я была зь імі ўсю ноч!

— Вядома ж, але ты гэтага ня вытрывала.

— Мы былі каля вялізнага замерзлага вадаспаду і яшчэ каля рэчкі... а больш я нічога ня помню.

— Ня помніш, бо табе было даволі блага, калі бацька прывёў цябе дадому. Праўда, ішла ты неяк сама. Потым прыйшоў лекар і...

Сіс перапыніла яе:

— А што ў нас цяпер? Вечар?

— Так, зноў вечар.

— А тата, дзе ён?

— Разам з тымі, хто шукае.

Значыць, ён усё ж мацнейшы за мяне, падумала Сіс, і гэтая думка прыйшла ёй даспадобы.

Мама працягвала:

— Твае сябры з клясы сёння таксама пайшлі на пошукі. Школа сёння была зачыненая.

Як дзіўна гучыць. Зачыненая. Школа была зачыненая. Яна была агаломшаная гэтым.

— Зусім як быццам Ун стаяла ў дзвьярах. Я думаю, яна дзесьці недалёка.

— Гэтага ніхто з нас ня ведае. Але ў дзвьярах яна ніяк не стаяла. Табе сёння шмат чаго здалася. У кожным разе ты шмат трызьніла.

Пра што? Раптам Сіс адчула сябе голай і падцягнула коўдру вышэй.

— Што я гаварыла?

Трэба схавацца за што-небудзь, змяніць тэму.

— Ун не памерла!

Мама цярпліва адказала:

— Не, напэўна не памерла. Яе хутка знойдуць. Магчыма, ужо знайшлі.

Мама цішком кінула дапытлівы позірк на Сіс і сказала:

— А калі ты што-небудзь...

Сіс імгненна зрабіла выгляд, што засынае.

Зрэшты, неўзабаве яна сапраўды заснула.

Калі прачнулася, адчула, што гарачыня як быццам паменшала. Яна ўжо ня бачыла нічога іншага акрамя таго, што было ў ейным пакойчыку. Яна трохі паварушылася, і на першы рып ложка ў пакой адразу ўвайшла мама.

— Ты ўжо доўга паспала. Ужо позьні вечар. Ты спала моцна і спакойна.

— Позьні вечар? А дзе тата?

— Няма, шукае.

— Нічога новага?

— Не. Нічога не знайшлі, і ніхто ня ведае, што рабіць. Яе цётка нічога ня ведае. Яны ня ведаюць, куды кінуцца, Сіс.

Вось зноў тое, што хоча яе знішчыць. Тое трымае яе ў сваіх руках, яна бездапаможная. Яна ня ведала, што ёй можа дапамагчы!

— Бацька быў тут, калі ты спала. Ён хацеў у цябе нешта спытаць, але мы не наважыліся цябе абудзіць. Але ён сказаў, што справа важная.

Мама нават не падазрвала, што яшчэ крок — і Сіс не стрывае.

— Ты чуеш, Сіс?

Немагчыма зноў заснуць. Што я сказала, калі трызьніла? Ці я што-небудзь сказала?

— Сіс, пастарайся прыгадаць сабе, пра што вы сапраўды гаварылі з Ун. Што яна табе сказала.

Сіс заціснула ў руках коўдру, адчуваючы набліжэньне нечага невядомага. Мама працягвала:

— Вось гэта тата хацеў даведацца, так ён казаў. Зрэшты, ня толькі ён, але і ўсе шукальнікі хочуць ведаць, ці ты можаш ім дапамагчы.

— Я ўжо сказала, што нічога ня ведаю!

— Ты ў гэтым упэўненая, Сіс? У ліхаманцы ты нагаварыла такога, што не выглядае, каб ты нічога ня ведала. Ты гаварыла дзіўныя рэчы.

Сіс спалохана глядзела на маму.

— Лепш, каб ты сказала. Я не хачу цябе пужаць, але гэта важна. Усё гэта робіцца толькі дзеля Ун.

Сіс адчула, як тое невядомае навісла над ёю, пачынае яе хапаць.

— Але калі я кажу, што не магу нічога сказаць, дык я не магу сказаць і цяпер!

— Сіс...

Раптам у яе вачах пацямнела і з грудзей вырваўся чужы і страшны крык.

Мама кінулася да ложка. Сіс крычала:

— Яна гэтага не гаварыла!
 Потым зрабілася зусім цёмна.
 Маці стаяла напалоханая і тармасіла Сіс. Сіс ляжала скурчаная і стагнала.
 — Сіс, мы цябе больш ня будзем кранаць! Чуеш? Сіс, я ня ведала...

5. У найглыбейшым сьнезе

Дык дзе Ун?

Адказ як быццам гучыць:

Сьнег.

Сьяпы і бязглузды.

Сьяпы і ўвесь гэты кароткі дзень. Пацяплела, але сьнег падае і падае.

Потым наступае вечар, і вяртаецца назойлівае пытаньне:

Дзе Ун?

Сьнег, чуецца паўсюдны адказ. Пачалася сапраўдная зіма. І Ун прапала. Ні сьледу, нягледзячы на ўсе пошукі. Яе шукаюць насьлепа, быццам у непраглядную замець.

Людзі яшчэ не здаліся, працягвалі шукаць яе так ці с'як. Ня варта, аднак, цягацца празь лясы і глыбокія сумёты. Знаходзіліся іншыя спосабы пошуку.

Імгненна ўсе вакол даведаліся пра невядомую ім раней Ун. Газэты зьмясьцілі ейную фатаграфію, людзі глядзелі на здымак Ун зь мінулага лета.

Вялізнае возера зьмянілася ў сьнежную раўніну, лёд больш не трашчаў, возера не было. Малое адкрытае вусьце, дзе вада паволі цякла між мякка акругленымі берагамі, засталася, але цяпер ніхто туды не хадзіў. Дзесьці ніжэй стаяў і схаваны ад староньніх вачэй лядовы палац, трацячы свае абрысы пад шторах большымі сумётамі. Ніхто не прабіваўся да яго, пакідаючы ў сьнезе глыбокі сьлед ад лыжаў.

Але тая адна ноч перад лядовымі мурамі запала ў памяць людзей. Людзі паверылі, што Ун, караскаючыся па лёдзе, упала ў рэчку і была зьнесена плыньню.

Яны ўсё яшчэ працягвалі абмацваць бусакамі ямы на дне рэчкі ніжэй вадаспаду. Начама абледзянелыя бусакі цэліліся ў неба, уторкнутыя ў сьнежныя навіны. Утаптаныя дарогі вялі да цётчынага дому. Усё зьбіралася там, усе ніткі сыходзіліся да самотнай жанчыны, адзінай апоры Ун. Ніткі, якія нікуды не вялі, перасякаліся ў гэтай жанчыны зь яснымі, сухімі вачыма.

— Ну, што ж, — казала яна. — Дзякуй вам. Няма рады на гэта.

Апора Ун у жыцьці.

Фатаграфія Ун з пытаньнем у позірку, зь мінулага лета. Ун, адзінаццаць гадоў. Здымак стаяў у цёткі на стале.

Яна слухала справаздачы тых, хто сёння шукаў на дне рэчкі. Іхныя бусакі засталіся на дварэ. Стомленыя мужчыны апавядалі ветлівай цётцы, што

зрабілі за дзень. Іншыя прыйдуць наступнага дня на дасьвецыці. Сьнег падаў усю ноч. Зіма зьбіралася быць вельмі сьнежнай.

Цётка прымала справаздачи і ад іншых, якія хадзілі шырокімі коламі і вялі пошукі жывой Ун. Нідзе ні сьледу.

— Так. Няма. Дзякуй вам.

Ёй яшчэ трэба было адказваць людзям, якія прыходзілі да яе распытваць пра ўсё, што магло б неяк прасьвятліць справу. Яна ня ў змозе даць ім падказку. Яны мелі дачыненне з старэйшай, ветлівай жанчынай. Паміж ёй і маці Ун была, відаць, вялікая розніца ў гадах. Яны глядзелі на здымак, які ўжо бачылі ўсе.

— Гэта з апошняга лета, праўда?

Цётка ківала. Яна была стомленая.

Словы з *апошняга лета* зь першага разу надалі фатаграфіі нейкага повабу. Яны ня мелі ніякага значэння, але так яно было. Немагчыма сказаць, які выраз ейны твар набываў ад гэтых слоў, але нешта ў гэтым было. З апошняга лета. Яны глядзелі на здымак, і ён ім запамінаўся.

І яшчэ яны дапытліва глядзелі на цётку, якой даводзілася вытрымліваць усё гэта. Яна не выглядала на асабліва моцную. Але яны разумелі, што ейны спакой сьведчыў аб агромністай сіле.

Адно непазьбежнае пытаньне, на якое ёй трэба было адказваць:

— Якая была Ун?

— Я яе вельмі любіла.

І ўсё.

Тыя, што чулі зь цётчыных вуснаў гэты адказ, адчувалі, што лепш сказаць нельга. Хоць і паўтаралася гэта ўжо колькі разоў. Яны яшчэ больш углядаліся ў фатаграфію.

— Глядзіць, як быццам хацела пра нешта спытацца, праўда?

— Так, і што?

Нічога, толькі так.

— Увесну яна страціла маці. Адзінага блізкага чалавека. Хіба яна ня можа запытацца?

За вакном падае сьнег, каб замесьці сьляды Ун, замесьці ўсё.

6. Абяцаньне

Праз найглыбейшы сьнег Сіс абяцае Ун:

Абяцаю табе, што ня буду думаць пра нікога іншага, толькі пра цябе.

Буду думаць пра ўсё, што ведаю пра цябе. Думаць пра цябе дома і ў школе, і па дарозе ў школу. Думаць пра цябе ўвесь дзень і калі прачнуся ўначы.

Абяцаньне ноччу:

Мне здаецца, ты так блізка, што я магла б да цябе дакрануцца, але я не асьмельваюся.

Мне здаецца, ты глядзіш на мяне, як я ляжу тут у цемры. Я прыгадваю ўсё і абяцаю табе, што толькі пра гэта буду думаць заўтра ў школе.

Няма нікога акрамя цябе.

Пакуль цябе няма, так будзе кожны дзень.

Урачыстае абяцаньне ў адну зімовую раніцу:

Мне здаецца, ты стаіш за дзвярыма і чакаеш, калі я выйду. Пра што ты думаеш?

Я абяцаю табе, што ніколі не паўторыцца тое, што здарылася ўчора. Гэта ня мела ніякага значэння! У мяне няма нікога іншага, апроча цябе.

Нікога, нікога іншага.

Ты павінна верыць таму, што я табе кажу, Ун.

Сіс паўтарае сваё абяцаньне Ун:

Няма нікога іншага. Пакуль цябе няма, я ніколі не забудуся таго, што табе паабяцала.

7. Ун нельга выкрасьліць з памяці

Таму нельга выкрасьліць Ун з памяці. Гэтак пастанавіла Сіс у сваім пакоі. Тут яна дала гэтае дарагое абяцаньне.

Праз тыдзень яна ўжо магла ўстаць. Увесь гэты тыдзень сьнег сыцябаў у шыбіны, а ёй ня спалася цягам доўгіх начных гадзін, яна думала, што цяпер сьнег сыпле мацней, чым калі-небудзь раней, каб прысыпаць усё зьвязанае з Ун. Сьцерці. Каб дарэшты пераканаць, што яна прапала назаўсёды. Што пошукі ня маюць сэнсу.

Тады ў Сіс узьнік супраціў, выразны і цьвёрды. Тады даліся абяцаньні. І яны паўтараліся, калі справаздачы ад шукальнікаў аказваліся штораз больш безнадзейнымі. Калі ўсё здавалася марным.

Ун не прападзе. Яна ня можа прапасьці. Так пастанавіла Сіс у сваім пакоі.

Больш яе ня мучылі пытаннямі. Нехта забараніў гэта. Яе жахала думка, што трэба пайсьці да цёткі — гэта была першая рэч, якую ёй трэба зрабіць, як толькі яна ўстане.

Калі яны чакалі, што цётка прыйдзе да Сіс з роспытамі, дык, на шчасьце, дарма. Яна нідзе не паказвалася. Але як толькі Сіс дазваляць устаць, яна *сама* павінна пайсьці да цёткі, так ёй казалі.

Сьветлая карціна з тых ліхаманкавых начэй: Ун не прапала, не памерла, яна стаіць, як тады, у сваім пакоі.

Прывітаньне, Сіс.

Нарэшце Сіс на нагах. Заўтра ёй трэба зноў у школу, і гэта яе пужае. Сёння яна наведзе самотную жанчыну, цётку. Пытаньняў не пазьбегчы. Яна вырушае ў дарогу.

Ясны зімовы дзень. Мама асьцярожна запыталася, ці варта ёй таксама пайсьці да цёткі. Дзеля розных прычын ісьці туды было нялёгка. Выглядала, што маці баялася пасылаць Сіс адну.

— Табе ня трэба ісьці, — хутка сказала Сіс.

— Чаму?

— Я пайду адна.

Умяшаўся бацька:

— Лепш каб маці сёння пайшла з табою, Сіс. Ці ты ўжо забылася, як цябе распытвалі пра розныя справы?

Маці сказала:

— Яна будзе цябе распытваць пра Ун.

— Не.

— Напэўна будзе. Яна будзе пытацца ў цябе пра ўсё, што ты чула ад Ун. Калі я буду з табой, яна будзе пытацца менш.

— Я хачу пайсьці адна, — спалохана сказала Сіс.

— Мы ўжо чулі. Рабі як хочаш, — здаліся бацькі.

Сіс адчувала, што яна павінна была дазволіць маме пайсьці з сабою, што яна крыўдзіць бацькоў. Яны ж бо ня ведалі, што яна *мусіць* паразмаўляць зь цёткай сам-насам.

Сіс хутка дайшла да самотнага дамка. Дрэвы вакол гнуліся пад навіслым сьнегам. Сяліба здавалася пустэльнай, аднак сьцежка да парога была расчышчаная. Гэта мусіў зрабіць нейкі мужчына, цётка сама ня здолела б так добра ўправіцца. Відаць, нехта клапаціцца пра яе і прыходзіць сюды адсьнежваць сьцежку. Магчыма, яна і цяпер не адна? Сіс боязна ўвайшла ў дом.

Цётка была адна.

— А, гэта ты, — сказала яна, як толькі Сіс адчыніла дзьверы. — Добра, што ты прыйшла. Ты ўжо здаровая? Я чула, што ты захварэла ад гэтых пошукаў над рэчкай.

— Цяпер усё ў парадку. Заўтра я зноў пайду ў школу.

Адразу прапала ўся боязь. Наадварот, яна адчула спакой і ўпэўненасьць, што добра зрабіла, прыйшоўшы сюды.

— Так, я ведала, што калі ты не прыходзіла, значыць — не магла. І зусім не таму, што ты баялася або адчувала, што табе будзе прыкра. Але я цябе чакала.

Сіс не адказала.

Цётка крыху памаўчала, потым падсела да яе.

— Мабыць, ты хочаш спытацца што-небудзь пра Ун? — сказала яна. — Калі ласка, пытайся.

— Што? — сказала Сіс, якая, натапырыўшыся, сама чакала пытаньняў.

— Пра што ты перш за ўсё хочаш спытацца?

— Пра нішто, — адказала Сіс.

— Ці гэта ажно *такая* таямніца? — спыталася цётка.

Сіс не зразумела. Яна выкрыкнула:

— Няўжо яе хутка ня знойдуць?

— Я кожнага дня спадзяюся на гэта, але...

Цётка ўжо ня верыла? Ейны голас гучаў неяк дзіўна.

— Ці хочаш туды зазірнуць?

— Так.

Цётка адчыніла дзьверы пакойчыка. Сіс хутка паглядзела, ці ўсё было як папярэднім разам. Люстэрка, услон, ложка, альбомы на паліцы. Усё на месцы. Зразумела, і часу прайшло няшмат...

Але тут нельга нічога кранаць, падумала яна. Усё павінна заставацца так, як было, ажно да ейнага вяртаньня.

Цётка сказала:

— Сядай на ўслон.

Сіс села на ўслон, як папярэднім разам. Цётка прысела на ўскрай ложка. Гэта было дзіўнавата. У Сіс вырвалася:

— Чаму Ун *такая*?

— А ці Ун не такая, як і павінна быць? — асьцярожна спыталася цётка.

Абедзьве пільнавалі таго, каб гаварыць пра Ун як пра жывую.

Сіс сказала з выклікам:

— Ун вельмі добрая.

— Так, а яшчэ таго вечару яна была вясёлая, праўда?

— Яна была ня *толькі* вясёлая... — пачала Сіс і спынілася, забыўшыся.

— Я ня ведала Ун да таго, як яна вясною страціла маці, — загаварыла цётка. — Зразумела, я яе бачыла, але ня ведала. А ты, Сіс, ведаеш яе яшчэ менш. Яна ня можа быць толькі вясёлай, калі ў яе так рана памерла маці.

— Але было яшчэ нешта.

Сіс сказала гэта і ўздрыгнула. Запозна. Яна кранула небяспечную тэму.

— Што? — спыталася цётка нібыта незнарокам.

Сіс адразу адступілася.

— Не, я нічога *ня ведаю*, яна мне пра гэта нічога не сказала.

Яна зноў апынулася ў гэтым няшчасным коле, зь якога ёй ня выбрацца.

Цётка была зусім блізка. Сіс стала гарача, яна разнэрвавалася. Тое, што сказала Ун, было прызначанае толькі ёй, а ня гэтай мілай цётцы.

Цётка стаяла над ёю і гаварыла:

— Яны мяне амаль замучылі сваімі роспытамі, Сіс. Пра ўсё, што датычыць Ун. Я ведаю, што яны ціснулі і на цябе. Але ім было трэба, нічога ня зробіш.

Яна змоўкла. Сіс нэрвалалася. Яна ведала, што гэта скончыцца нечым такім, калі яна сюды прыйдзе, ды ўсё ж... Трэба ўзяць сябе ў рукі.

— Прабач, што і я ў цябе пытаюся, але я — цётка Ун, і тут ёсьць малая розьніца. Бачыш, я нічога пра Ун ня ведаю акрамя таго, што ўсе ведаюць і бачылі. Яна мне ніколі нічога не распавядала. Ці Ун не сказала табе нечага асаблівага таго вечару?

— Не!

Цётка паглядзела на яе. Сіс адказала ёй сьмелым позіркам. Цётка адступілася.

— Так, ясная справа, ты больш нічога ня ведаеш. Наўрад ці Ун стала б табе распавядаць усё з дэталямі падчас першай сустрэчы.

— Не, такога не магло быць, — сказала Сіс. Яе цяпер нельга было дастаць. — А што, калі Ун ня вернецца? — раптам спыталася яна, уздрыгнула і адразу пашкадавала сваіх слоў.

— Нельга ставіць такіх пытанняў, Сіс.

— Не...

Ды ўсё ж яна атрымала адказ на сваё пытаньне:

— Табе трэба ведаць, што пра *гэта* і я думала. Калі Ун ня вернецца, я прадам гэты дом і выеду. Я ня думаю, што змагу тут застацца, хоць пражылі мы тут з Ун толькі паўгоду... Ну, так, — сказала яна пасьяя малага перапынку, — *ня будзем* пра гэта гаварыць. Ун можа яшчэ вярнуцца колькі хочаш разоў, нічога, што пакуль не зьявілася. Я тут нічога не крану, можаш за гэта не баяцца.

Адкуль яна пра *гэта* дазналася? — падумала Сіс.

— Мне трэба дадому, — неспакойна сказала яна.

— Так. Дзякуй, што зайшла.

Яна думае, што я нешта ведаю. Я сюды больш не прыйду.

Цётка была так сама спакойная і ветлівая, як і заўсёды.

Сіс засьпяшалася дамоў. Як добра, што гэта ўжо адбылося.

8. Школа

Наступнай раніцы Сіс сышла з аднаклясьнікамі на школьным падворку. Як звычайна гэтай парою году, на дварэ яшчэ шарэла.

Яе адразу абступіла трое ці чацьвёра, што прыйшлі раней. Яе любілі.

— А, вось і ты!

— Паправілася?

— Страшна было тады ўначы?

— Што ж гэта з Ун? Ці ты нешта разумеш? Ні сьледу па ёй!

Сіс адказвала «так» або «не». Прыглянуўшыся крыху да яе, яны пакінулі яе ў спакоі.

Прышлі іншыя, яны таксама абступілі Сіс шчыльным колам. Ня толькі дзяўчынкі, але і хлопцы. Усе былі прыблізна ў адным веку. Яны раней ахвотна выконвалі тое, што ім загадвала Сіс. Яна ўбачыла ў іхных вачах радасьць ад гэтай ранішняй сустрэчы. Гэта было прыемна, але яна ні на момант не забывалася пра сваё ўрачыстае абяцаньне. Тут якраз яе чакала выпрабаваньне.

— Мы таксама там былі і шукалі, — з гонарам паведамілі ёй некаторыя.
— Я ведаю.

Здарэньне з Ун напоўніла апошнія дні напружаньнем і страхам — Ун кінула змрочны цень на ўсё навокал. Але цяпер ім стала лягчэй пра гэта думаць, цень нібыта адступіўся, а між імі стаяла Сіс, на выгляд — такая самая, як і раней. Іхныя твары сьвяціліся. Яна заўважыла, што некаторыя з тых, якіх яна лічыла абьякавымі да яе, цяпер таксама стаялі побач і няёмка ўсьміхаліся. Яна бачыла іх выразна, а раз дала сабе абяцаньне трымацца ад іх наводдаль, дык ейная памяць прыгадала ёй доўгую нізку вясёлых гульняў, у якіх яны разам удзельнічалі. І раз яна дала сабе абяцаньне, да ейнага горла падступіўся камяк.

Абставіны былі напружаныя. Не для прыязнай чародкі сябрукоў, але для Сіс, чые нэрвы раптам напяліся як струны.

Нехта ня вытрымаў і паставіў пытаньне, якое ў кожнага было на кончыку языка:

— *Што гэта было?*

Сіс быццам нажом ударылі, але было ўжо запозна, каб паўстрымаць таго, хто працягваў:

— Кажуць, што Ун сказала нешта, чаго ты ня хочаш...

Хтосьці рэзка выкрыкнуў:

— Сьціхні!

Але запозна. Пытаньне прагучала. Акурат у гэтую хвіліну, калі Сіс не змагла б перанесьці нават найменшага намёку, прыйшоў гэты ўдар! Ня помнячы сябе, яна скокнула ўперад — а яна была спрытная і магла скакаць так, ажно яны жахаліся, — яна скокнула ўперад зь дзікім крыкам:

— Я гэтага ня вырываю!

Яна кінулася ў сумёт перад імі і разрыдалася.

Грамада стаяла ў разгубленасьці. Яны такога не чакалі. Так непадобна на Сіс, якую яны ведалі. Сіс ляжыць і плача? Урэшце адзін з хлопцаў падышоў і крануў яе наскон бота. Астатнія паглядалі адно на аднаго або глядзелі ў неба. Неба сягонья было зацягнутае густымі хмарамі і выглядала, быццам яно камусьці пагражае.

Хлопец ня меў такога намеру.

— Сіс, — сардэчна сказаў ён і далікатна крануў яе ботам.

Яна падняла позірк на яго.

Гэты?

Раней ён заўсёды заставаўся ў ценю. Ніколі як быццам не звяртаў на яе ўвагі, не хадзіў за ёю.

Яна ўстала. Ніхто нічога не сказаў. Яны хутка абабілі сьнег зь яе сьпіны. На шчасьце, якраз тады прыйшоў настаўнік, і пачаўся звычайны школьны дзень.

Калі ўсе паселі, настаўнік ветліва кіўнуў Сіс з катэдры. Яна была ўпэўненая, што ён ніколі не паставіць ёй таго пытаньня.

— Ты ўжо здаровая, Сіс?

— Так.

— Гэта вельмі добра.

Гэтага хапіла — ёй адразу стала лягчэй. Яна падумала пра хлопца, які так мякка кранаў яе наскон бота. Цяпер яна бачыла ягоную патыліцу, ён сядзеў сьпераду. Яна адчула ўдзячнасьць, раніца аказалася лягчэйшай, чым яна думала, нашмат лягчэйшай, чым прадвяшчаў жалю годны пачатак. Усё было такое крохкае, далікатнае.

Яна хутка заўважыла, што месца Ун было вольнае. Ніхто яго не заняў, хоць парты стаялі так, што гэта было б вельмі дарэчы.

Да канца дня ніхто не турбаваў Сіс. Яна самотна стаяла ля сьцяны, а астатнія пакуль што пагаджаліся з гэтым. Ёй, пэўна, было крыху сорамна за сёньняшнюю раніцу. Не было таксама размоваў пра Ун і пошукі, яны ўжо напэўна нагаварыліся пра гэта дасыта. Толькі прыход Сіс выклікаў успышку цікаўнасьці да такіх размоваў. Акрамя таго, Ун ніколі не была сапраўднаму *зв імі*, яна трымалася асобна, выклікала павагу, але нічога больш.

Да Сіс раптам дайшло, што яна стаіць пад сьцяною, як раней стаяла Ун. Тым часам непадалёк, як звычайна, гулі школьнікі. Выглядала на тое, што адна дзяўчынка хутка здолела стаць іхнай завадатаркай.

А я буду стаяць *тут*. Я гэта абяцала.

Жыцьцё ішло далей.

Сіс не раздумвала пра тое, што жыцьцё проста ішло далей. Ёй было дзіўнавата і нязвыкла стаяць убаку, але пасья гэткага пачатку дня яна магла тут адпачыць.

Дні пайшлі хуткай чарадою. Як звычайна, надышлі Каляды. Але для Сіс гэта не былі звычайныя Каляды, бо яна сядзела дома і нікога да сябе не запрасіла. Ёй дазволілі рабіць, што яна захоча, бо з часам усім стала ясна, што нэрвы Сіс былі наструненыя. На дварэ расьлі сумёты.

Сумёты расьлі, а Ун не вярталася.

Магчыма, недзе яшчэ працягваліся пошукі, але ня тут у сумётах. І людзі ўжо ня думалі пра гэта кожны дзень. Сьнег падаў і прысыпаў усё як навокал, так і ўнутры чалавека.

Самотная цётка ні да кога на Каляды не пайшла, але людзі да яе заходзілі. Сіс не наважылася.

Сіс са страхам чакала паведамленьня, што цётка прадала дом і выяжджае. Калі яна так зробіць, значыць, яна страціла ўсю надзею.

Пакуль цётка яшчэ была тут.

Сіс мела ахвоту падысьці да маці і запытацца: Ты таксама ня думаеш больш пра Ун?

Выглядала, быццам людзі забыліся пра Ун. Сіс ужо ня чула, каб хтосьці згадваў яе. Сіс не пыталася ў свае маці, яна адчувала, быццам толькі яна адна нясе непасільную ношу. Яна часта ўспамінала ноч каля лядовага палаца — калі пад весну сьнег добра ўляжацца, яна пойдзе туды на лыжах.

І ўсё ж яна пайшла да маці і паскардзілася, хоць і не зьвяртаючыся непасрэдна да яе:

— Пра Ун больш ня думаюць.

— Хто?

— Ніхто ня думае! — сказала Сіс, хоць і ня мела ахвоты гаварыць гэтага.

Цямнела, і словы казаліся самыя.

Маці спакойна адказала:

— Дык ты ж ня можаш гэтага ведаць, дачушка.

Сіс прамаўчала.

— А да таго ж ніхто ня ведаў Ун, таму тут іншая справа. Гэта несправядліва, што ты кажаш. Людзям, бачыш, хапае і свайго клопату.

Маці паглядзела на Сіс і дадала:

— Гэта ты адна маеш права думаць толькі пра Ун.

Быццам Сіс атрымала каштоўны падарунак.

9. Падарунак

Цяпер ноч — што гэта?

Гэта падарунак.

Я гэтага не разумею.

Гэта ноч, і я атрымала каштоўны падарунак.

Атрымала, але ня ведаю што. Нічога не разумею. Падарунак глядзіць на мяне, куды б я ні ішла.

Падарунак стаіць і чакае.

Сьнег ужо ня падае, на двары пагодліва. Агромністыя сумёты пакрылі ўсе сьляды, прысыпалі ўсе тайныя сховы. Вялізныя зоркі вісяць над сьнегам, а

мой падарунак стаіць на дварэ і чакае мяне, або ўваходзіць у дом і сядзе побач са мною.

Я ведаю, што атрымала яго, але...

І вецер перастаў. Калі б усчалася завіруха, сухі сьнег ажно закіпеў бы. Завылі б і заенчылі ўзгоркі — але мой падарунак тут у доме, ён мой, чакае мяне.

У доме ціха. Ціха нават на паддашку зь цёмным ваконцам. Мне здаецца, мой падарунак стаіць пры гэтым ваконцы і выглядвае на двор, чакаючы, што я яго зразумею.

Ён паўсюды, куды б я ні павярнулася, і я ведаю, што гэта вялікі падарунак. Што мне зь ім рабіць?

Лухта ўсё тое, чаго я баялася — абапал дарогі нікога няма. Ун напэўна вернецца, калі падзьме цёплы вецер на адлігу.

Яна вернецца, нават калі дзеля гэтага спатрэбіцца тысяча адлігаў! Я гэта ведаю і ня буду думаць ні пра што іншае, я атрымала вялікі падарунак.

10. Птушка

Дзікая птушка са сталёвымі кіпцюрамі касым пісягам прамільгнула паміж дзьвюма горнымі вяршынямі. Ня села, шыбанула ўтору, паімчала далей. Без адпачынку, без акрэсьленай мэты ў безупынным палёце.

Унізе разьлягаўся зімовы краявід. Птушка праляцела над сьнежнай пустэльніай. Зрок птушкі разразаў яе на палосы. Вочы, якія бачылі ўсё, нібы выпускалі нябачныя шклянныя стрэлы і маланкі ў замерзлае паветра.

Птушка валадарыла там уверсе, таму нічога жывога тут больш не было. Распчачпераныя кіпцюры былі халодныя, як лёд. Яны разразалі лядовы вецер са сьвістам.

Птушка рэзала пустэльнае пласкагор'е на палосы і сьпіралі, несучы сьмерць. Калі ў кустах або пад дрэвам усё ж знаходзілася нейкае жывое стварэньне, птушынае вока бліскала маланкай і касы пісяг ляцеў уніз. Адным жыцьцём ставала менш.

Птушка ня бачыла роўных сабе.

Дзень за днём яна аблятала разьлеглыя раўніны. Яна была заўсёды ў палёце і ніколі не стамлялася.

Гвалтоўная завая толькі што праляцела над пласкагор'ем. З адкрытых месцаў зьдзьмула сьнег. Сьнег быў сыпкі, бо яшчэ ні разу не было сапраўднай адлігі. Утварыліся агромністыя навіны. Потым прыйшло сонечнае марознае надвор'е. Пільныя вочы птушкі назіралі зьверху за гэтымі зьменамі.

Яна над лядовым палацам. Сёння з палаца зьдзьмула сьнег, і ён паказаўся ў сваім сапраўдным выглядзе. Птушка ўбачыла зьмену, бліснула

маланкай са свайго зьнішчальнага вока і кінулася ўніз сама. Яна рэзка павярнула над зямлёю, апісала дугу, каб прытармазіць, вярнулася і праімчала каля самай лядовай сьцяны. Потым узьнялася на галавакружную вышыню і стала цёмнай кропачкай на небе.

Але неўзабаве яна зноў імчала ўніз. Новы пісяг уздоўж лядовага палаца, дакладна ў тым самым месцы. Гэта была вольная птушка, і нішто не перашкаджала ёй рабіць, што яна пажадае. Нічога ёй не пагражала, і яна падавалася спакусе, калі толькі хацела.

Яна не магла пакінуць гэтага месца. Не магла ні накінуцца на што-небудзь, ні сесьці адпачыць — толькі разразала паветра міма лядовай сьцяны, як цёмны пошуг ветру. У наступнае імгненьне яна ўжо была далёка на даляглядзе або спіральлю набірала вышыню. А потым зноў праносілася міма лядовай сьцяны, у тым самым месцы. Яна ўжо не была вольнай птушкай з сталёвымі кіпцюрамі на ветры, яе моцна прывязала *да гэтага месца*.

Яна была вязьнем свае ўласнае свабоды. Не магла спыніцца. Яе зьбівала з тропу тое, што яна бачыла.

Яна калісьці параніцца да сьмерці аб палосы, што сама панаразала, — цвёрдыя, як шкло, і зусім нябачныя. Яны расьсякалі паветра. Калісьці расьсякуць і яе.

11. Пустое месца

Школьныя заняткі і зіма ішлі сваёй чаргой. На перапынках Сіс стаяла пад сьцяной. Астатнія прывыклі да гэтага. Міналі тыдні, падобныя адзін да аднаго. Вялікія пошукі Ун спыніліся.

Сіс стаяла каля сьцяны, верная свайму абяцаньню. Клясай кіравала іншая дзяўчынка.

Аднае зімовае раніцы ў клясу прыйшла новая вучаніца. Яна была такога ж веку, што і іншыя, і мела зь імі вучыцца. Яе бацькі пераехалі сюды некалькі дзён таму.

У клясе ўзьнікла напружаньне. Сіс зь лёгкай узрушанасьцю адзначыла, што вучні не забыліся. Пустая парта Ун адразу апынулася ў цэнтры ўвагі. Новая дзяўчынка, нічога не падазраючы, разглядалася. Астатнія селі на свае месцы.

Дзяўчынка заўважыла вольнае месца пасярэдзіне клясы і зрабіла некалькі крокаў да яго. Зноў запынілася і запыталася, зьвяртаючыся да ўсіх:

— Ці гэтае месца вольнае?

Усе паглядзелі на Сіс. На Сіс, якая так зьмянілася апошнім часам. На Сіс, якую яны прагнулі вярнуць да сябе. Цяпер яны маглі паказаць ёй, наколькі былі прывязаныя да яе. Сіс адчула, як хваля пачуцьцяў ідзе ад іх да яе і

вяртаецца ад яе да іх. Яе шчокі паружавелі. Мімалётная радасьць, якой яна не чакала.

— Не, — адказала яна новай дзяўчынцы.

Дзяўчынка крыху здзівілася.

— Яно занятае *назаўсёды*, — сказала Сіс, і ўсе ў клясе адразу выпрасталіся ў сваіх партах, ахопленыя агульным пачуцьцём, пра існаваньне якога яны ня ведалі раней: раптоўным жаданьнем абараніць месца Ун. Яны нядобразычліва глядзелі на ні ў чым не вінаватую новую, як быццам яна нечым асарамацілася.

Больш партаў у клясе не было, і дзяўчынка прастаяла да прыходу настаўніка. Напружаньне пабольшала.

— Вунь там вольнае месца, — сказаў ён, вырашаючы справу пасья прывітаньня з клясай. Але перш чым прыняць гэтае само сабой зразумелае рашэньне, ён абвёў грамаду паглядам.

— Займі гэтае месца. Яно цяпер вольнае.

Дзяўчынка глянула на Сіс.

Сіс устала.

— Яно ня вольнае, — выціснула яна.

Настаўнік паглядзеў ёй у вочы і спакойна сказаў:

— Сіс, нам трэба выкарыстаць гэтае месца. Я думаю, так будзе лепш.

— Не!

Настаўнік разгубіўся. Ён паглядзеў на вучняў і па іхных мінах зразумеў, што яны на баку Сіс.

— На калідоры стаяць вольныя парты, — сказала Сіс, якая ўвесь час стаяла.

— Я гэта добра ведаю. Гэта месца дзяўчынкі, якая прапала ўвосень, — патлумачыў ён новай. — Ты, напэўна, чытала пра яе ў газэтах.

— Шмат разоў.

— Калі гэтае месца не застаецца пустым, яна ніколі ня вернецца! — вырвалася ў Сіс, і яе шалёныя словы прагучалі ў гэты момант не зусім каб недарэчы. Кляса ўздрыгнула.

Настаўнік сказаў:

— Я думаю, гэта ты ўжо занадта, Сіс. Так ня трэба гаварыць.

— Але месца можа застацца вольным?

— Мне падабаецца, што ты такая, Сіс, але табе трэба ведаць меру. Чаму хто-небудзь ня мог бы пакуль пасядзець на гэтым месцы? Гэта ж натуральна рэч. І нікому не зрабілася б ніякай крыўды, праўда?

— Няпраўда, — адказала Сіс, нядоўга думаючы ў гэтых гарачых абставінах. Яна зь перапалохам глядзела на настаўніка, які ня мог зразумець.

Новая працягвала стаяць, ня маючы дзе сесці. Па ёй было відаць, што яна вельмі хоча выבלытацца з гэтага ўсяго. Ёй аказвалі выразную

непрыхільнасьць, хоць яна не была ні ў чым вінаватая. Грамада трымала бок Сіс зь незразумелым ёй задавальненьнем.

Настаўнік прыняў рашэньне.

— Я пайду прынясу парту.

Сіс удзячна глянула на яго.

— Ня варта спрачацца з-за гэтага, — дадаў ён і выйшаў на калідор.

Усе адразу глянулі на новую іншымі вачамі. Яна ўжо не была ворагам, ёй былі рады.

Яны спыталіся ў Сіс, якая зноў панурылася ў сябе:

— Ты цяпер зноў будзеш з намі?

Яна пакруціла галавой.

Яна не магла сказаць ім ні пра абяцаньне, ні пра вялікі падарунак, які яна атрымала. У гэты момант яна чакала толькі, каб зьвярнуцца да таго, хто вяртаўся ў клясу, цягнучы за сабою парту.

12. Мроя аб засьнежаных мастах

*Мы стаім, а сьнег падае штораз гусьцей.
Рукаво твайго паліто становіцца белым.
Рукаво майго паліто становіцца белым.
Між намі як быццам працягваюцца
засьнежаныя масты.*

*Але засьнежаныя масты замерзлі.
Тут унутры жывое цяпло.
Пад сьнегам твая цёплая рука
ляжыць шчасным цяжарам на маёй.*

*Сьнег падае і падае
на ціхіх масты.
На масты, пра якія ніхто ня ведае.*

13. Чорныя жучкі на сьнезе

Першае прадвесьце — рух высока ў кронах дрэваў. Ветру няма, толькі надвячоркам нешта струменіць празь зялёныя вершаліны соснаў і елак. Але ноччу яно зьмяняецца ў моцны павеў — начную плынь.

Гэтага дня таксама падаў сьнег. Усё было бліскуча новае і белае, але неба было цяжкое, зь нізкімі і роўнымі аблокамі.

Вось яно пачынаецца. Тыя, хто на дварэ, адчуваюць гэта і прысьпешваюць крок. Як быццам баючыся спазьніцца дамоў.

Якая цеплыня, кажа ім унутраны голас. Яны ня маюць патрэбы гаварыць. Вось яно пачынаецца.

Плынь набірае сілу, штораз мацней праплывае па-над хваёвым лесам. Іголки выцягваюць свае язычкі і зацягваюць невядомую начную песню. Кожны асобны язычок такі малы, што яго не чуваць, але разам яны гучаць так нізка і магутна, што маглі б зраўняць зь зямлёю горы, калі б захацелі. Але ў паветры цеплыня, сьнег ляжыць мокры і прыбіты, і вецер ня ў змозе яго падмесьці.

Якая цеплыня, кажа ўнутраны голас тым, хто яшчэ ня дома. Яны выходзяць зь лесу на адкрытае месца, і там іх сустракае цёплы павеў. Іх хапае за сэрца, яны вітаюць яго, як вестку ад сябра. Халады стаялі ўжо досыць доўга, а неўзабаве, відаць, зноў схопіць мароз. Але ў гэтым ветры чалавек адчувае сябе на момант такім, якім хацеў бы быць. Ад вогкага ветру ў зімовым змроку чалавек можа засьвяціцца.

Нічога не адбылося, але нешта мае надзьсіці — яно зьвязанае сваім прадвесьцем па-над аблокамі. У гэтым настроі вандроўнікі ўрэшце даходзяць да сваіх заснулых дамоў. Заўтра ніхто не даведаецца, што сёння ўначы яны нейкі момант выпраменьвалі сьвятло і былі непадобныя на сябе.

Назаўтра раніцай усё яшчэ вельмі цёпла. Пошум і калыханьне дрэваў. Калі сьвітае, аказваецца, што мокры сьнег скрозь усыпаны малюпасенькімі чорнымі жучкамі. На кожнай цалі сьнегу, кілямэтрамі ва ўсе бакі. Яны варушацца, поўзаюць, як быццам хацелі кудысьці ўцячы — яшчэ нядаўна яны былі воблакам, якое прынеслі вецер і ноч, яны былі ценем таго, што адбывалася ў большым сьвеце. Калі зноў упадзе сьнег, яны стануцца пасмачкай у сумётах.

14. Прывід у сакавіку

У сакавіку неба стала бязвоблачным, зьмяніўшы захмаранае зімовае надвор'е. Днела цяпер рана, раніцы былі ясныя, ядраныя. Сьнег зацьвярдзеў, можна было выходзіць катацца на лыжах. Настаў час лыжных паходаў. Настаў час на паход да лядовага палаца. Гэта было пад канец сакавіка.

У адну суботу, перад тым як разысьціся дамоў, кляса дамовілася на лыжы. Язда абяцала быць надзвычайнай, бо Сіс мела пайсьці разам з усімі.

Яны лічылі, што Сіс ужо вярнулася да іх. Падышлі тры дзяўчынкі:

— Сіс, хадзі з намі на лыжы. Хоць бы гэты раз.

Тры, якіх яна найбольш любіла.

— Не, — адказала яна.

Якраз гэтыя тры. Кляса ведала, каго прыслаць.

Тройка ня думала здавацца пасья першай адмовы.

— Хадзем, Сіс. Нельга ўвесь час так, быццам ты нас увогуле ня бачыш. Мы ж табе нічога дрэннага не зрабілі.

Сіс цяжка было супрацьстаяць. Яна й сама хацела пайсьці да лядовага палаца, але...

Адна з трох, якая адчувала сябе наймацнейшай, ступіла крок уперад і ціха сказала:

— Сіс, мы хочам, каб ты зноў была з намі... Сіс, — яшчэ цішэй дадала яна пасля паўзы, і гэты шэпт быў небяспечна спакусьлівы. Дзьве іншыя нічога не сказалі, толькі паўтарылі яе імя, ад чаго спакуса стала яшчэ большай.

Яны фактычна аказаліся мацнейшыя за яе. Абяцаньне як быццам адступілася крыху ўбок. Сіс адказала гэтым самым падступным тонам, якім карыстаецца спакусьнік і якім адказваюць спакусьніку:

— Добра, я пайду з вамі. Але мы мусім пайсьці да лядовага палаца.

Тройка зазьзяла.

— Ну, ты малайчына.

Як толькі Сіс засталася адна, яе данялі згрызоты сумленьня. Але бацькі, пачуўшы навіну, усьцешыліся так, ажно ёй стала крыху крыўдна.

Нараніцу грамада сабралася і вырушыла з крыкам і шумам. Раніца была ясная, марозная. Стары сьнег ляжаў прыцярушаны лёгкім пухам, лепшай язды нельга было сабе ўявіць. Усе цешыліся, што ідуць да вадаспаду і што зь імі ідзе Сіс. Сіс адчувала гэтую агульную цеплыню, ёй было лёгка і свабодна, і яе лыжы лёгка і свабодна сьлізгалі па шарпаку, прыцярушаным сьвежым сьняжком.

Усё было як трэба, і тым ня менш нешта было ня так.

Яны выбралі шлях, які прывёў іх да рэчкі ніжэй вадаспаду. Рэчка мела ў гэтым месцы глыбокія ямы, але цяпер была пакрытая лёдам, так што пры жаданьні можна было перайсьці на другі бераг. У цішыні чуваць было шум вадаспаду. Яны пачалі падымацца да яго.

Усе зь іх пабывалі тут раз ці два зімою, таму выгляд палаца не адняў у іх мовы, хоць ён, як і раней, падаўся ім магутным і дзівосным. Лёд, вольны ад сьнегу, ільсьніўся. Сакавіцкае сонца ўжо даўно знайшло яго тут і грала на лядовай камлызе.

Яны ўвесь час памяталі, каб пры Сіс ні словам не зачапіць небяспечнай тэмы. Яна ведала пра гэта. Гэта надавала ёй упэўненасьці і адначасова муляла ёй. Яе ахапіла хваляваньне, калі яна зноў убачыла месца, зь якім людзі ў тую ноч зьвязалі яе неразрыўным вузлом. Ёй захацелася разьвітацца з астатнімі і застацца тут адной.

Наглядзеўшыся дасыта на палац і наслухаўшыся шуму вадаспаду, які неўзабаве меўся памацнецць, яны зьбіраліся ісьці далей.

Але Сіс запынілася. Значыць, здарылася тое, чаго яны баяліся. Яны адчулі, што яна ўсё ж ня зь імі. Яны чакалі, што яна скажа.

— Слухайце! — сказала яна. — Я далей не пайду. Я наагул хацела прыйсьці толькі сюды.

— Чаму? — спытаўся нехта.

Але адна з трох дзяўчынак, якія яе спакушалі, адразу сказала:

— Гэта справа Сіс. Калі яна ня хоча ісьці далей, дык пакіньма яе тут.

— Не, я пайду назад, — сказала Сіс зь мінай, якую звычайна напускала на сябе, калі трэба было супрацьстаяць націску.

— Тады і мы пойдзем назад, — велікадушна сказалі яны.

Сіс зьбянтэжылася.

— Не, ня трэба. Калі ласка. Я не магу пайсьці з вамі, як вы заплянавалі. Я тут ахвотна пабыла б адна.

Іхныя твары пагасьлі. А нам нельга пабыць з табою? — было напісана на іх. Гэтая просьба пабыць адной, якая прагучала крыху ўрачыста, нагадала ім пра тое, што было зь Сіс зімою. Расчараваныя, яны змоўклі.

Сіс бачыла па іхных тварах, што дзень разладзіўся, але яна нічога не магла зрабіць. Было запозна: абяцаньне паставіла мур паміж ёю і імі.

— Значыць, ты сеньня ўжо ня хочаш быць з намі?

— Так, мне не хацелася б. Вы ня ведаеце, у чым рэч, але... Я нешта паабяцала! — сказала яна так, ажно яны ўздрыгнулі.

Пасьля ейных словаў яны цьмяна зразумелі, што яна дала нейкае абяцаньне Ун, пра якую ніхто ня ведаў, жывая яна ці мёртвая. У гэтым было нешта велічнае і трывожнае. Усе змоўклі.

— Вы добра ведаеце, што я й сама знайду дарогу дадому. Засталіся ж нашы сьляды.

Таму што гаварыла яна так звычайна, у іх зноў разьвязаліся языкі, яны маглі ёй адказаць і сказаць, што іх турбавала.

— Вядома, — сказалі яны. — Але ня ў гэтым рэч.

— Ты ўсю зіму прастаяла пад сьцяной, — наважыўся сказаць хтосьці.

— А цяпер мы думалі, што ўсё будзе як раней.

— Значыць, я адсюль іду дадому, — сказала Сіс, ня хочучы ўступаць у спрэчку.

— Добра, толькі мы думалі, што цяпер будзе, як раней.

— Ідзеце ўжо, і ня трэба больш гаварыць пра гэта, — папрасіла яна.

Яны ківалі ёй і адзін за адным ад'яжджалі. Сабраліся на невялікім плоскім лапіку схілу, пастаялі хвіліну, нібыта раячыся, а потым рушылі ўсёй грамадой і зьніклі з вачэй.

Сіс, прысаромленая і нешчаслівая, сьлізганула на сваіх лыжах назад да вадаспаду і лядовых сьценаў. Шум вады быццам клікаў яе гулкім голасам.

Яна прыгадала мужчын каля вадаспаду. У тую ноч яны стаялі тут такія дзіўныя, быццам чакалі, што нешта здарыцца. Яны, мабыць, думалі, што бяда прыдарылая якраз у гэтым месцы. Сюды трэба прыходзіць, калі ня ведаеш, што рабіць.

Сіс так і падумала: я ня ведаю, што мне рабіць. Колькі разоў людзі паўтараюць гэта за дзень, не надаючы гэтаму ніякага значэння.

Прысаромленая і нешчаслівая, яна зьбегла ад сяброў, проста ў гул вадаспаду, да лядовага палаца.

Зь якога боку ні глядзі, ён здаваўся страшэнна высокім і дзівосным. Ачышчаныя ад сьнегу сьцены зіхацелі. У цёплым сакавіцкім сонцы яго ахінала абалонка халоднага паветра.

З-пад лёду выплывала рэчка, цёмна-глыбокая, набіраючы хуткасьць, яна імчала ўніз і забірала з сабою ўсё, што магла панесьці.

Сіс стаяла тут доўга. Яна прагнула стаяць так, як стаялі мужчыны перад адыходам, калі яны былі гатовыя засьпяваць змрочную песьню. Яны стаялі ў дрыготкім сьвятле ліхтароў, як быццам чакаючы, што тая, якая прапала, зьявіцца перад імі і скажа ім, што яны нічога ня знойдуць. У гэта Сіс ня верыла, не магла паверыць.

Вялікі птах праляцеў так блізка, што яна ажно здрыганулася, і адразу зьнік з вачэй.

Тут няма чаго шукаць. Нічога нельга знайсці. Ды ўсё ж. Дзеля тых дарослых.

Ёй хацелася тут пабыць. Яна зьняла лыжы і па ўлежаным сьнезе пайшла пад гару ўздоўж лядовай сьцяны. Лядовы палац, які паўстаў з вады, што шугала і пырскала на ўсё бакі, прывабліваў яе. Цяпер гэтая спаруда была цьвёрдая і моцная. Сіс хацела дайсьці на самы верх, палазіць крыху, проста пабыць у гэтым месцы.

Калі яна ўзабралася наверх, убачыла блытаніну лядовых узораў. Вецер вымеў адсюль сьнег дачыста. Яна пачала асьцярожна спускацца па лядовых нахілах, у глыбокія латакі, усё яшчэ ня ўпэўненая, ці лёд дастаткова моцны. І ўвесь час яе вярэдзіла думка: магчыма, гэта *так* і сталася, якраз так і адбылося.

Зусім нядаўна яна, засаромленая, пакінула сябровак. Цяпер ёй было сорамна за тое, што яна як быццам здрадзіла чамусьці, калі пайшла зь імі. Забылася пра сваё абяцаньне дзеля заваблівых позіркаў і слоў сябровак, дзеля лыжнае прагулянкі. Не, ня дзеля лыжнае прагулянкі, а дзеля таго, каб быць разам зь імі. Супрацьстаяць гэтаму было ўсё цяжэй. Яна супрацьстаяла гэтаму, пакуль ставала сілы.

Сіс моцна расхвалявалася на гэтым высокім лядовым копуле з блытанімі ўпадзінамі. Яна сасьлізгвала жалабамі, спускалася расколінамі і ўрэшце выбралася на асьветленую сонцам паліцу наўскрай палаца над абрываам. Моцна расхваляваная. У паліцы была невялікая ўпадзіна. У гэтым месцы лёд быў празрысты. Сонца сьвяціла зьверху, граючы на сотнях лядовых узораў.

Раптам яна крыкнула. Там была Ун! Проста пад ёю, бачная празь лядовыя сьцены!

На нейкае імгненне ёй падалося, што яна бачыць Ун!

Як быццам глыбока ў лёдзе.

Зыркае сакавіцкае сонца стаяла проста на ёю, ахінаючы яе арэолам бляску і сьвятла. А таксама размаітымі сьвятлістымі косамі і касякамі, дзівоснымі лядовымі ружамі і аздобамі. Сіс была выстраеная, як на найвялікшае сьвята.

Наскрозь здранцьвелая, Сіс глядзела ў лёд, ня могучы ні паварушыцца, ні азвацца хоць словам пасля першага крыку. Яна была ўпэўненая, што гэта толькі прывід. Яна шмат наслухалася пра людзей, якія бачылі прывіды, цяпер гэта прыдарылася ёй самой. Яна мела прывід, бачыла Ун.

Цягам кароткае хвілі, калі яна магла трываць тое, што бачыла.

Прывід не зьнікаў, здавалася, ён спакойна стаіць у лёдзе — але глядзець на яго было звыш яе сілаў. Ён абрынуўся на яе, як нечаканы ўдар.

Ун у гэтым прывідзе была агромністая. За акругленымі лядовымі сьценамі. Нашмат большая, чым павінна была быць. Насамрэч, відаць толькі твар, усё іншае было невыразнае.

Яскравыя прамяні выходзілі зь нябачных расколінаў і заломаў, перасякаючы карціну. Ун была аточаная аздобамі невымоўнае красы. Сіс не магла больш глядзець на гэта, яна вырвалася са свае зьнямеласьці і пералезла ў іншую ўпадзіну з адной толькі думкай — схавацца. Яна надта доўга глядзела на гэты прывід, яе хапілі дрыжыкі.

Калі яна апрытомнела, дык была ўжо далёка. Падумала, што цяпер прывід напэўна зьнік. Прывіды зьнікаюць хутка.

Гэта, вядома, абазначала, што Ун не жыве.

Так, безумоўна, Ун памерла.

Сіс упала на лёд, як толькі гэта дайшло да яе. Сьмерць, пра якую яна не хацела думаць, пра якую забараняла сабе думаць, хоць недзе ў глыбіні душы ўвесь час была скаваная страхам, і пра якую людзі напэўна ня раз гаварылі — цяпер яе нельга было абмінуць, трэба было ў яе паверыць.

Лежачы на лёдзе, яна пачула шум паветра блізка за сьпінай, адчула рэзкі павеў, убачыла пісяг у паветры — усё адначасова. Зусім блізка.

Яна мерзла. Ляжаць на лёдзе было холадна. Яна пачала паўзыці па гладкіх выемках. Вярнуцца назад было цяжэй. Пад ёю, у лёдзе, увесь час трывала дзівосная ігра мігатлівых шчылінаў і пералівістага сьвятла. Часам, калі яна спаўзала туды, дзе не належала, ёй рабілася страшна. Але яна неяк выбралася назад.

Калі яна апынулася наверх, усё падалося ёй панурым і нецікавым. Яна разглядалася вакол, і яе пачало падточваць сумненьне, ці яна сапраўды нешта бачыла.

Безумоўна, бачыла.

Яна таксама падумала: аднойчы вясною гэтая лядовая гара разваліцца. Раскрышыцца, а пlynь падхопіць яе, раздробіць, панясе ўніз, разаб'е на друз аб скалы, шпурне ўсё разам у ніжняе возера, і ад палаца не застанецца ні сьледу.

Сіс уявіла сабе, што будзе тут у той дзень і ўбачыць, як гэта станецца.

І яшчэ яна на момант уявіла сабе, што ў той час будзе стаяць на версе палаца, але адразу прагнала гэтую думку.

Не.

Сіс адшукала свае лыжы. Яна не начапіла іх, а прысела на знаёмыя дошчачкі на прыветлівым сонечным схіле. Яна яшчэ не зусім апрытомнела. Не ачомалася ад прывіду Ун у лядовых шатах.

Адно было ясна: пра гэта яна нікому не скажа. Нікому на сьвеце!

Чаму яна бачыла гэта?

Таму што занадта забылася пра Ун?

Ня скажа ні слова бацьком, ні слова цётцы, ні слова нікому.

Ці яна гэта бачыла? Магчыма, яна крыху задрамала на сонцы і прысьніла кароценькі сон? Калі сядзіш на ўласных лыжах і азіраеься вакол, лёгка даць веры, што гэта была толькі гульня ўяўленьня.

Ды не, гэта ня так проста. Яна ўся дрыжала, а такога пасья кароткага сну не бывае.

Дрыготкімі пальцамі яна прышпіліла лыжы. Аглянулася на лядовы палац і падумала: напэўна, я бачу яго апошні раз. Прыйсьці сюды яшчэ раз я не наважуся.

З гэтай думкай яна рушыла назад.

Сіс вярнулася дадому стомленая і ўпацелая ад хуткага бегу. Бацькі апанурыліся, убачыўшы, што ня ўсё было так, як павінна.

— Ужо вярнулася? Табе нездаровіцца?

— Не, усё як трэба.

— Але ж мы ведаем, што іншыя вернуцца яшчэ няхутка, мы званілі і пыталіся.

— Я завярнула каля вадаспаду.

— Ага, а чаму?

— Нічога ня сталася, — адказала яна на іхныя неспакойныя распыты. — Я адчула, што на ўсю прагулянку ня хопіць сілы, і дайшла зь імі толькі да рэчкі.

— Ня хопіць сілы *табе*?

— Цяпер ужо добра. Але быў момант, калі я адчула, што ня дам рады.

Гэта гучала не дастаткова верагодна. Сіс не належала да тых, што паддаюцца першымі.

— Гэта нас ня надта радуе, — сказаў бацька.

— Мы былі радыя сёньня раніцай, думаючы, што ты нарэшце паправілася, — сказала маці. — Мы думалі, што цяпер усё будзе, як раней.

Паправілася, казалі яны.

Яны ўсё хацелі ёй растлумачыць, што ёй трэба, каб яна «паправілася». Лёгка ім сказаць, але як гэта зрабіць, калі прывід танчыць у яе перад вачыма?

Яна зразумела, што схлусіла ім дарэмна, бацькоў так лёгка не падманеш. Але ў кожным разе трэба трымаць язык за зубамі. Я ахвотна парадавала б іх цяпер, не хітруючы, — але што можна было зрабіць дзеля гэтага? Яна глядзела на маці і маўчала.

— Прымі ванну, змый зь сябе пот, — сказала маці, — пагутарыць можам і пасья.

— Пра што пагутарыць?

— Цяпер ідзі. Вада гарачая.

Звычайная, знаёмая парада маці, калі прыходзіш дадому нечым умораная: у ванну. Прымі ванну.

Яна ляжала ў ваньне і бачыла перад сабою твар, аколены зіхатлівымі лядовымі ружамі і праменьчыкамі святла. Ён увесь час быў перад яе вачыма. Пачуцьцё стомленасці і задаволенасці, як звычайна пасья такой прагулкі, было недзе побач у куточку і чакала яе, але не падступалася. Бо тут стаялі лядовыя сьцены з павялічаным у чатыры разы тварам.

Нешта агромністае, што ёй трэба несці адной. Што павінна застацца найглыбей у душы, сярод таго, чаго ёй ніколі нельга выпусціць навокі.

Пачулася: Сіс...

Не, не, гэта ёй толькі здалося.

Але твар быў тут побач, за добрай, цёплай парай.

Сіс? — пачулася. Паніка падсьцерагала яе і тут, у ваньне. Паніка, якая падсьцерагала яе падчас вяртаньня дамоў, цяпер учапілася ў яе. Тут былі лядовыя сьцены, вочы...

— Мама! — закрычала яна.

Мама зьявілася імгненна. Усё роўна, што спадзявалася гэтага. Сіс была малой дзяўчынкай. Але яна ні словам не абмовілася пра тое, што здарылася.

15. Выпрабаваньне

Абяцаньне — чым яно застаецца цяпер?

Што акружае чалавека? Вецер, які шаласьціць. Які прыветліва гуляе з тваімі валасамі. Лёгкі вецер — быццам няўмелы.

Ун ніколі ня прыйдзе спаткацца са мною, як гэта было ў абяцаньні. Што мне рабіць, калі Ун памерла?

Наступнага дня Сіс зноў стаяла ў школе наводдаль іншых і вярнулася дахаты адна. Прышоўшы, яна замкнулася ў сваім пакоі. Прывід зь лядовага палаца пакінуў настолькі моцны адбітак, што ёй трэба было пільнавацца

ўвесь час і ў кожным месцы, каб не прагаварыцца. Калі б яна абмовілася перад людзьмі хоць словам, яе нанавя ахапіла б паніка.

Таму яна або сядзела ў сваім пакоі і чытала, або гуляла адна. Вочы бацькоў хавалі ў сабе небяспеку: яны маглі б знайсці шчыліну, празь якую ўсё хлынула б навуку.

Бацькі чагосьці чакалі, і Сіс добра гэта адчувала. Але яна не магла падысці да іх. Часам яны гаварылі зусім спакойным тонам:

— Сіс, мы так рэдка цябе бачым.

— Так, — адказвала яна.

Больш яны нічога не казалі, хоць і былі ў змозе прымусіць яе гаварыць. Ад гэтага яна адчувала сябе ніякавата.

Чаму я бачыла Ун?

Каб не забыцца яе?

Напэўна.

Ёй здавалася, што пра Ун забыліся. Ніхто не гаварыў пра яе, ня згадваў ейнага імя. Ні дома, ні ў школе. Як быццам Ун ніколі не існавала, думала абураная Сіс.

Толькі я яе помню. І цётка, яна таксама помніць. Яна не прадала дом і ня выехала.

Хто яшчэ думае пра Ун?

Гэтае пытаньне не давала ёй спакою. Яно было настолькі важнае, што яна паставіла зрабіць выпрабаваньне.

Сіс зрабіла яго аднае раніцы ў клясе перад самым пачаткам заняткаў. Усе, апроча настаўніка, былі на сваіх месцах. Яна не хацела, каб настаўнік быў у гэтае выпрабаваньне нейкім чынам замяшаны. Рашыцца ёй было нялёгка.

Набраўшыся смеласці, яна ўстала і так, каб усе пачулі, усё роўна што робячы абвестку, прамовіла:

— Ун.

Толькі адно імя. Нічога іншага яна сказаць не магла. Яны напэўна зразумеюць.

У першы момант нічога ня сталася, калі яна на нешта разьлічвала. Усе твары павярнуліся да яе, шум скончыўся і ўсталявалася цішыня — але ня больш за тое.

Яны, пэўна, чакалі нечага яшчэ. А калі нічога не наступіла, яны сталі пераглядацца. Далей ніхто не адзываўся. Сіс мела ўражаньне, што напужала іх. Яна павяла па іх нясьмелым позіркам.

Ці гэта быў мур непаразуменьня? Варожасці? Не, гэта ня быў мур. Яны разгубіліся.

Сіс таксама разгубілася. І навошта ёй гэта прыйшло ў галаву?

Урэшце прагучаў адказ. Не ад дзяўчынак, яе найбліжэйшых сябровак, а ад хлопца, — таго, што тады кранаў яе ботам. Сіс заўважыла, што апошнім часам ён пачынаў весці рэй у клясе. Гэта ён адказаў ёй рэзкім тонам:

— Мы не забыліся пра яе!

Усё роўна што адсек.

Нейкая дзяўчынка дакінула:

— Не, не забыліся, калі ты гэта мела на ўвазе.

Сіс стала горача ад сораму. Яна зразумела, што ня мела рацыі, адгарадзіўшыся ад іх. Яна выціснула зь сябе:

— Не, я толькі...

Яна разгублена змоўкла, пахаваўшы ў сабе нарыхтаваныя словы і папрокі.

III

Дудачнікі

1. Цётка

Ня толькі ты адна захоўваеш памяць — проста ёсць нейкая прычына, чаму людзі ня згадваюць Ун. Чаму яны гэтага ня робяць? Гэта не падобна на іх.

Сіс часам уздрыгвала пры думцы: цётка ўжо прадала сваю хату і цяпер зьбіраецца зьяжджаць.

Наступнага дня, вяртаючыся са школы, яна прайшла міма цётчынага дома. Ubачыла, што ў ім далей жывуць, на дварэ відаць было розныя цётчыны рэчы.

Калі дом не прададзены, значыць, цётка яшчэ верыць.

Аднаго дня, праходзячы каля хаты, Сіс дала сябе злавіць. Падышла заблізка, і цётка ўбачыла яе. Цётка зьявілася на парозе і памахала ёй:

— Сіс, хадзі сюды!

Калі яна падышла, неахвотна і ў напружаньні, цётка сказала:

— Я абяцала табе сказаць, калі прадам дом і выеду.

— Так. Вы прадалі?

Цётка кінула.

Значыць, дом прададзены. Чаго яна даведлася? І калі — тады, калі я была ў лядовым палацы? Глупства. Скажы больш, у думках папрасіла Сіс, і цётка паслухалася, кажучы адкрыта:

— Цяпер я ўпэўненая, што больш чакаць няма чаго.

— Вы гэта ведаеце?

— Ня ведаю, але... Зрэшты, ведаю. Таму і прадала. І выяжджаю далёка адсюль.

Як ні дзіўна, Сіс была ўпэўненая, што цётка ня скажа: «Цяпер, калі я выяжджаю, ты можаш мне расказаць пра ўсё, пра што не хацела гаварыць раней, праўда?» Гэтага цётка ня скажа.

— Выяжджаеце ўжо заўтра?

— Чаму ты так думаеш? Чаму заўтра? — Цётка акінула яе хуткім позіркам. — Ты ўжо пра гэта чула?

— Не. Але дзень у дзень я думаю: заўтра яны, напэўна, паедуць...

— Ты ўгадала, бо я *сапраўды* заўтра выяжджаю. Таму я і паклікала цябе — як добра, што ты тут праходзіла. Калі б ты не праходзіла паўз мой дом, я б сама зайшла вечарам *да цябе*.

Сіс маўчала. Як дзіўна пачуць ад цёткі, што яна выяжджае. І страшэнна сумна. Цётка таксама памаўчала, а потым запрапанавала:

— Я яшчэ паклікала цябе і таму, што мне хочацца прагуляцца з табою сёння вечарам. У мой апошні вечар тут. Ці ня пойдзеш са мною?

Нечаканая радасьць.

— Так! А куды вы хочаце?

— Нікуды. Трохі пахадзіць.

— Але мне спачатку трэба дадому, я іду проста са школы.

— Зразумела, у цябе шмат часу. Мне не хацелася б ісьці, пакуль добра не зьвечарэе. А вечарэе цяпер ня так рана.

— Я ўжо бягу!

— Скажы дома, што мы вернемся позна, — папрасіла цётка, — але няхай яны не непакояцца пра нас.

Сіс ішла дадому ва ўрачыстым настроі. Яны зь цёткай пойдучь прагуляцца. Гэта напэўна ня будзе звычайная прагулка.

— Мы вернемся позна, — сказала Сіс дома, зьбіраючыся выходзіць. — Яна прасіла гэта перадаць.

— Добра, — бацькі, мяркуючы па голасе, пагадзіліся ахвотна.

Сіс добра ведала прычыну іхнай ахвоты. Бацькі цяпер былі задаволеныя кожнай нагодай, калі ёй нешта хацелася рабіць. Нават калі яна хацела прагуляцца з кімсьці вечарам. Вось да чаго яна іх давяла.

Пра гэта яна думала ўсю дарогу да цёткі.

Цётка яшчэ не была гатовая.

— Няма сьпеху, — сказала яна. — Мы выйдзем, калі сьцямнее. Гуляць будзем адны, іншым няма да гэтага ніякай справы.

Сіс была задаволеная і ўсхваляваная, нягледзячы на сум ад цётчынага ад'езду.

Цётка пакавалася і наводзіла парадак. Сіс старалася дапамагчы, у чым магла, хоць амаль усё было зроблена. Хата, з голымі сьценамі, пустая і непрытульная, здавалася нашмат большай, чым раней.

Дзверы ў пакойчык Ун былі зачыненыя. Гэта добра.

- Хочаш туды заглянуць?
- Не.
- Дык не. Там нічога ўжо не засталася.
- Прабачце, я ўсё ж загляну.

Сіс заглянула. Там ужо нічога не было. Яна адчула сябе дзіўна няўпэўненай.

Сьцямнела, нарэшце яны маглі ісьці.

Хапіла пераступіць парог дома, каб выразна адчуць блізкасьць вясны. Лагоднае паветра і сьнег пахлі вясной. Сьнег, праўда, ляжаў яшчэ паўсюды. Неба, зацягнутае нізкімі хмарамі, было ціхае, цёмнае. У такое надвор'е можна было ісьці зусім памаленьку. Так яно павінна было быць. Яны доўгі час ішлі паволі, не адзываючыся.

Краявід вакол іх быў невыразны. Абапал дарогі вымалёўваліся невыразныя дамы. У іх гарэла сьвятло. Сіс не прамовіла ні слова. Цётка адбывала свой разьвітальны абыход. Заўтра яе тут ужо ня будзе.

Праз момант яна пачне гаварыць.

Гэты зімова-веснавы вечар зьмяніў навакольле ў цьмяны і неспакойны ўзор, які паволі перасоўваўся перад вачыма, у два муры, якія пакрысе сунуліся абапал іх. Водсьвет ад сьнегу паказваў дарогу. Перад вачыма няясна праплывалі міма высокія дрэвы, усё роўна што працягваючы рукі зь перасьцярогай. Праплывалі таксама смаліста-чорныя, навіслыя скалы, падобныя на заціснутыя кулакі, што падпіраюць чало.

Цётка ішла разьвітацца. Не з тутэйшымі людзьмі, зь якімі яна ня мела шмат дачыненняў, калі тут жыла. Яна была ветлівай чужаніцай, якая нікому не замінала і сама ўходжвалася з усімі сваімі справамі. Але калі здарылася бяда і прапала дзіця, усе прыйшлі ёй на дапамогу. Цяпер Сіс бачыла, як цётка па-свойму разьвітваецца з ваколіцай.

Таму яны доўга ішлі моўчкі. Але гэтая прагулка не была толькі разьвітаньнем. Сіс чакала, і той момант надышоў. Цётка прыпынілася і няёмкім голасам адазвалася:

— Сіс, я папрасіла цябе прайсьціся са мною *ня толькі* дзеля мілай кампаніі.

Сіс ціха адказала:

— А я так і ня думала.

Што будзе далей? Хутчэй бы яно было ўжо ззаду. Не, усё ж лепш не.

Цётка рушыла далей па ціхай засьнежанай дарозе, у раптоўна загуслым паветры. Урэшце яна пачала:

— Хоць жыву я адна, я ўсё ж чую сёе-тое ад людзей. Сустрэкаюся зь імі час ад часу. І ведаю, што табе выпала нялёгкая зіма.

Яна спынілася, як быццам даючы Сіс час дзеля роздуму.

Не, падумала Сіс, збіраючыся абараняцца.

— Я чула, што ты трымалася наўзбоч ад клясы і часткова нават ад бацькоў.

Сіс хутка адказала:

— Я дала такое абяцаньне.

— Я й ведала, што тут было нешта накшталт таго, і як сваячка Ун я павінна табе быць удзячная за гэта. Я не хачу, каб ты мне пра гэта расказвала. Але табе ня трэба трымацца абяцанья, якое цябе зьнішчае і ўжо ня мае ніякага значэння.

Сіс маўчала, стараючыся зразумець, куды цётка кіруе. Цётчыны словы былі ёй прыемныя.

— Ты хварэла, — сказала цётка.

— Яны ціснулі, і тады я ня вытрымала, вось што! Ставілі пытаньне, на якое я не магла адказаць. Усё тое самае...

— Так, я пра гэта ведаю. Але не забывайся, што гэта было ў пачатку пошукаў, калі паспрабавалі ўсяго, каб знайсці нейкі след. Я была такая разгубленая, што і сама спрабавала выведаць нешта ад цябе, памятаеш? Ніхто з нас не задумваўся, што для цябе гэта магло быць зацяжка.

— Яны цяпер перасталі.

— Так, паклалі гэтаму канец, калі табе стала дрэнна.

Сіс глядзела на цьмяныя абрысы цёткі.

— Паклалі канец?

— Так. Ты ж сказала, што яны перасталі. Ты ўжо ж даўно ня чула, каб нехта згадваў гэтую бяду. Паклаў гэтаму канец доктар, які цябе лячыў. І ў школе ім таксама казалі.

Усё гэта было так нечакана, што Сіс ледзь выціснула зь сябе:

— *Што?*

Як добра, што мы дрэнна бачым твары адна аднае, падумала яна. А то не маглі б пра гэта размаўляць. Цётка выбрала адпаведны час для гэтай размовы.

— Як бачыш, яны паставіліся да гэтага сур'ёзна. Ты была вельмі прыгнечаная. Выяжджаючы, я паставіла табе пра ўсё сказаць. Па-мойму, ты павінна ведаць.

Сіс і далей стаяла моўчкі. Шмат з таго, што яе здзіўляла, нарэшце разьясьнілася. Цётка сказала:

— Цяпер, калі ўжо ўсё мінула, ты павінна пачуць праўду. Калі мы ўжо перасталі чакаць.

— Усё мінула? Што мінула? — усклікнула Сіс.

— Пра гэта я таксама хачу з табой паразмаўляць.

Сэрца Сіс забілася мацней, але цётка вярнулася да папярэдняй тэмы:

— Табе толькі нельга думаць, што людзі забыліся пра тую, якую шукалі.

Гэта ня так, я гэта ведаю. Яны мне так дапамагалі, што я цяпер перад ад'ездам

зусім разгубілася. Трэба было б усіх абысьці і ўсім падзякаваць. Але я не магу гэтага зрабіць, такі ўжо ў мяне характар.

— Не...

— Таму я і гуляю з табою сёння вечарам у поцёмках. Я ўжо стала зусім недарэкай. Хачу абысьці ўсіх навокал, а баюся паказацца людзям.

Яна й сапраўды выглядала крыху недарэчна ў густым сакавіцкім змроку. Але яна не была такая.

— Пройдзем яшчэ трохі, Сіс. Мне хацелася б усё абысьці, перш чым я лягу спаць.

Дарога зноў павяла іх паміж дамамі і людзьмі. Дзе-нідзе сьвяціліся вокны. Сіс было вельмі добра ісьці зь цёткай. Чаму я ніколі так не гуляю з мамай? — запытала яна сябе. Яна ня ведала адказу на гэтае пытаньне. Хоць яна і любіла маму вельмі моцна, ды ўсё ж адчувала сябе зь ёю няёмка. Яна адчувала сябе няёмка, хоць і не магла б ёй сказаць, у чым была прычына. Перад бацькам ёй таксама было няёмка, хоць насамрэч яны былі вельмі добрымі сябрамі. Чаму ж тады з гэтай крыху недарэкаватай цёткай яна магла прахадзіць хоць бы і ўсю ноч?

Так, Сіс магла яе папрасіць:

— А цяпер скажэце мне, што вы мелі на ўвазе, калі казалі, што ўсё мінула?

— Я мела на ўвазе — мінула для цябе.

— О не...

— А я думаю, што так. Мы больш ня маем чаго чакаць. Яна прапала, яна не жыве.

Добра, што было цёмна.

Сіс ледзь чутна запыталася:

— Хіба вы нейкім чынам даведаліся пра гэта?

— Я не даведалася, як гэта ты кажаш, але я ўсё ж ведаю.

Сіс адчула: набліжаецца важны момант. Цётка кашлянула, зьбіраючыся сказаць нешта вырашальнае.

— Паслухай, Сіс, перш чым я ад'еду, я хачу папрасіць цябе, каб ты паспрабавала вярнуцца да ўсяго, што ў цябе было раней. Ты сказала, што дала абяцаньне. Але яно ня можа трываць, калі другой асобы больш няма ў жывых. Табе нельга так звязваць сябе і адгароджвацца ад усяго, што ў тваіх гадах натуральнае, толькі дзеля памяці пра яе. Ты толькі мучыш сябе і іншых, ніхто табе за гэта ня скажа дзякуй, а наадварот. Да таго, ты крыўдзіш сваіх бацькоў. Ці чуеш, што я табе кажу?

— Так, чую.

— Ну дык слухай: яна ня вернецца, і ты вызвалена ад свайго абяцанья.

Сіс зноў агаломшыла.

— Я вызвалена ад абяцанья?

— Так.

— Гэта вы мяне вызваляеце?

— Так, па-мойму я цяпер магу гэта зрабіць.

У цётчыным голасе прагучаў уладарны тон. Сіс разгубілася. Яна адчула раптоўны прыліў палёгкі, але яе адразу ахапіў сумнеў.

Цётка ўзяла яе за руку.

— Будзем лічыць, што гэта так? Дамовіліся?

— Я толькі ня ведаю, ці гэта праўда, — сказала Сіс.

— Ці гэта праўда? — пакрыўджана паўтарыла цётка.

— Так, ці можаце мяне вызваліць *вы*. Ну, бо я...

— Вось як яно далёка зайшло, Сіс. Але, напэўна, ты і сама ня раз так думала гэтай вясною?

— Думала, але...

— Тады ўсё будзе добра. Значыць, я ад'еду адсюль з крыху лягчэйшай душою.

— Вы — дзіўная асоба, — сказала Сіс з удзячнасцю.

Тут было нешта, у што яна не наважвалася паверыць. Вольная ад абяцання? Сапраўды? Ці ад гэтага ёй будзе радасна ці сумна? Вы — дзіўная асоба, толькі гэта яна змагла сказаць.

— Цяпер вернемся, — сказала цётка, — нам нельга вяртацца дадому занадта позна.

— Не, але можам вярнуцца, калі толькі вы захочаце.

Абапал іх прасоўваліся штораз больш невыразныя абрысы дрэваў, дамоў і скалаў. І час ад часу чорныя, як сажа, прасьцягі. Калі яны набліжаліся, сэрца Сіс замірала на адзін страхотны момант — *што гэта?* — але кожны раз аказвалася, што гэта толькі гульня ўяўленьня, і сэрца зноў пачынала біцца, напаўняючыся крывёй. Гэта мы ідзём, а тыя абрысы не варушацца.

Пачуўся цётчын голас:

— Я зноў паўтараю, што ты павінна адчуваць сябе вызваленай ад абяцання. Ты няправільна робіш. Гэтак табе не пасуе. Ты зусім іншая.

Няма адказу. Ня трэба адказваць на гэта. Усё роўна, што глядзець на мігатлівыя зоркі ў студні. Няма нікага вытлумачэння.

Яны закончылі прагулку. Была ўжо цёмная ноч. Цётка зрабіла свой абыход. Яны падышлі да дома Сіс. На дварэ гарэў самотны ліхтар, чакаючы яе. Не было чуваць ні зыку.

— Дык вось мы прыйшлі, і я хацела б сказаць... — пачала цётка, але Сіс хутка яе перапыніла:

— Я правяду вас дадому.

— Не, ня трэба.

— Я не баюся цемры.

— Ня ў гэтым рэч.

— Ці магу?

— Вядома, можаш...

Яны рушылі далей. Заснулы дом і ліхтар зьніклі ў цемры. Дарога была бязлюдная. Яны адчувалі сябе крыху стомленымі.

— Ня холадна.

— Не, — пацьвердзіла цётка.

Сіс наважылася запытацца:

— Што вы будзеце рабіць на новым месцы?

Дзе было гэтае месца, яна таксама ня ведала, пра гэта не было гутаркі. Цётка прызвычайна ўпраўляцца са сваімі справамі безь нічыёй дапамогі.

— Нейкі занятак знойдзецца, я дам сабе рады, — сказала яна. — Ты ж ведаеш, у мяне ёсьць грошы за прададзены дом. Ты за мяне не перажывай, Сіс.

— Ня буду.

— Я — дзівачка, — сказала цётка, крыху памаўчаўшы. Яны ўжо набліжаліся да ейнае хаты, да моманту расстаньня. — Я — дзівачка, — працягвала яна. — Людзі зрабілі для мяне ўсё ў гэтай бядзе, а я хаджу тут у поцёмках замест таго, каб разьвітацца зь імі як належыць. Што ты пра гэта думаеш, Сіс? — запыталася яна, але Сіс прамаўчала.

— Што я магу сказаць?

— Я вось хаджу і думаю, што калі ўжо ты была са мною сёньня вечарам, дык людзі даведаюцца, што я тут хадзіла, хадзіла як быццам падзякаваць ім. Ды так яно і ёсьць. Я падумала, што ты ім пра гэта раскажаш, і я табе буду ўдзячная, калі ты гэта зробіш, хоць ведаю, што так можа думаць толькі дзівачка.

Яны мусілі разьвітацца.

Іхныя постаці амаль зьліліся зь цемрай, ад іх не ішло ніякае сьвятло. Крокаў не было чуваць. Толькі дыханьне. І біцьцё сэрцаў, мабыць. Яны зьмяшаліся зь іншымі, ледзь вычувальнымі начнымі порухамі, гэта нагадвала лёгкі ўздрыг доўгіх ніцяў.

Я не баюся цемры? Зь цемры вынырнулі сьветлыя дудачнікі і рушылі абапал дарогі.

2. Як кропля і галінка

Хто вызвалены ад абяцаньня?

Ніхто, але...

Няма гвалтоўнага скачка назад да іншых: вось я! Ніхто ня звольнены ад абяцаньня. Але адчуваньне такое, нібыта прыйшлі дудачнікі.

Як кропля на галінцы ўдзень. Празрыстая кропля, якая спадае ў набрынялы вадою сьнег з голай мокрай галінкі. Сумёты растаюць, і ў іх відаць чорную пасмачку — пасмачку чорных жучкоў, якая паўзе разам са сьнегам па

ўзгорках і далінах. Дзіўны ўспамін: лівень чорных жучкоў у цемры, кілямэтар за кілямэтрам, цёплай ноччу паміж накатамі халадоў. А цяпер усё спывае з жоўтай вадою або застаецца ў зажаўцелых упадзінах.

Гэй, Сіс!

Далёкі кліч. Голас адтуль.

Я — быццам кропля і галінка. Ня ведаю чаму. Але я жыву.

Зь мяне зьнялі абяцаньне, але я ня вызвалілася ад яго. Мiane ўсё яшчэ нешта гняце. Замала ведаю, каб зразумець.

Здарэньні ўспыхваюць, як пажары.

Мама, зноў ажыўленая:

— Сіс, ці ты можаш нешта зрабіць для мяне пасля школы?

— Так, магу.

Чаму цяпер стала інакш? Што яны ўбачылі? А можа, гэтак мне толькі здаецца?

Яна пайшла выканаць даручэньне маці. Вакол яе было гола. Імжа, вецер. Як сёння было ў школе? Ня ведаю, у мяне там няма ніякай апоры. Падбегчы да іх я не магу. Абяцаньне было для мяне апорай — жорсткай, але трывалай. Цяпер, калі яго ня стала, я ня ведаю свайго месца. А калі надвечоркам так дзіўна пахне, я зусім нічога ня ведаю.

Хтосьці надыходзіць.

Пад ветрам і дажджом сыходзіць дарогай са схілу ззаду. Хлопец з акругі, Сіс яго ведала. Пот каціўся зь яго гарохам, ён быў цёпла апрануты ад дажджу. Яна адчула, як паслабляецца той вузел, што зашмаргнуўся ў ейным нутры, калі ў яе за спінай пачуліся крокі.

— Гэта ты, Сіс, — сказаў ён і, як ёй падалося, зазьзяў. — Як я рады, што нарэшце выбраўся на дарогу. Я падымаўся па гэным схіле, а там сьнегу па калені. Усё роўна, што брысьці праз балота.

Сіс усьміхнулася да яго.

— Ці далёка ты хадзіў?

— Далёка. Але ў іншых месцах сьнег ужо растаў. Я хадзіў да рэчкі.

— Да самой рэчкі?

— Так, яна ўжо падымаецца.

Яна раптам уцяміла, што нехта яшчэ працягвае пошукі. Яе ахапіла хваля прыхільнасьці да яго.

— А лёд на возеры яшчэ трымаецца? — спытала яна.

— Так, — коратка адказаў хлопец. Як быццам абарваў на паўслове і не хацеў нічога больш дадаць.

Сіс хацела пачуць больш.

— Ён усё такі самы?

— Ну.

— Ён ужо, напэўна, доўга не пратрымаецца?

— Так, вада ў рэчцы моцна паднялася і падымецца яшчэ больш.

Яна поўнілася прыхільнасьцю да яго за тое, што ён адолеў такую цяжкую дарогу. Гэта, пэўна, відаць па ёй. Яна адчувала дзіўнае паколваньне.

— Шум чуваць далёка, — працягнуў ён пра рэчку без прынукі; коротка ён адказваў толькі на пытаньні Сіс. — Зрэшты, лёд відаць таксама здалёк.

— Ага, — сказала яна.

— Так, з узгорка тут непадалёк, калі хочаш паглядзець...

— Не хачу.

Наступіла маўчаньне. Абое добра разумелі, што гавораць пра тую, якая прапала.

— Слухай, Сіс, — раптам прамовіў ён цёплым тонам.

Што яшчэ? — падумала яна.

— Я надумаў, што скажу табе нешта, калі цябе сустрэну, — пачаў ён, але задыхаўся і няўпэўнена закончыў: — Нічога больш нельга зрабіць, Сіс.

Вось ён і выказаўся. Выразней ня скажаш. Сіс маўчала.

— Вось пра гэты табе трэба падумаць, Сіс, — дадаў ён.

Так, выразней ня скажаш. Яно чапіла тоненькую напятую струнку ў ёй, але, як ні дзіўна, не падзейнічала на яе так, як раней, ня выклікала ні гневу, ні неспакою. Наадварот, ёй было прыемна гэта пачуць.

Яна амаль шапнула:

— Ды ты ж гэтага ня ведаеш.

— Прабач мне, — сказаў ён. Потым дадаў:

— Малая зь ямачкамі.

Галава Сіс была лёгка адхіленая ўзад, таму яе твар быў мокры ад імжы. Кроплі сыякалі па шчоках, некаторыя скочваліся ў ямачкі. Яна хутка адварнула галаву.

Лепш каб ён ня бачыў, як яна зарумянілася. І як ёй радасна.

— Бывай! — сказаў ён. — Я іду дадому пераадзецца.

— Бывай! — сказала Сіс.

Яму трэба было ў іншы бок, і яны разышліся. У яго было сваё кола сьброў, далёкае ад ейнага. Ён быў вялізным, амаль дарослым хлопцам.

Толькі таму, што ён сказаў пра яе ямачкі? Няўжо гэта мела такое значэньне?

О так! Яна ведала, што насамрэч гэта было якраз таму.

Значыць, яшчэ нехта ходзіць уздоўж рэчкі і шукае, і вяртаецца змардаваны дахаты. Ходзіць самотна. Пасьля таго, як выехала цётка. Працягвае амаль бессэнсоўныя пошукі.

Быў час сьнегу, час сьмерці і час замкнутага пакоя — і раптам ты апынулася па другі бок ад гэтага, з вачыма, пацямнелымі ад радасьці, таму што нейкі хлопец сказаў табе: малая зь ямачкамі.

Абапал дарогі ідуць дудачнікі. Ты ідзеш так шпарка, як толькі можаш, і адначасова прагнеш, каб гэтая дарога не канчалася.

Дарога скончылася, яна вярнулася дадому зарана, на ейным твары было напісана, што нешта здарылася.

— На дварэ добра? — спыталася мама.

— Добра? Дзьме вецер і падае дождж.

— Але ўсё ж можа быць добра, праўда?

Сіс крадком глянула на маці. Не, больш ні пра што яна ня будзе пытацца. Маці больш ні пра што не пыталася.

3. Палац замыкаецца

Халодныя, як лёд, маланкі вылятаюць з усіх шчылінаў у палацы, цяляюць у пустэльную зямлю і ў прастору над ёю. З хадюю дня зьмяняюцца іхныя кшталты і кірункі, але ня больш: дзе б сонца ні было, маланкі нязьменна цяляюць у яго бок. Птушка, якая лётае тут, як на прывязі, рассякае іх сталёвым махам. Яна пралятае паўз палац не бліжэй, чым праляцела першы раз.

Лядовы палац ня мае ніякай мэты, ён толькі шле сьвятло са сваіх пазаломваных заляў. Гэта гульня, якой ня бачыць ніводзін чалавек. Людзі сюды не заходзяць.

Палац зыхае маланкамі, а птушка яшчэ не разьбілася насмерць.

Гульня, якой ніхто ня бачыць.

Яна не задоўжыцца. Палац упадзе. Што станецца з птушкай, ніхто ня ведае. Калі палац разваліцца і ўпадзе, птушка ў дзікім жаху шугане ўгору і ператворыцца ў кропку на небе.

Сонца падымаецца хутка, прыгравае штораз мацней. Вада ў рэчцы таксама пачынае падымацца. Чорная, гладкая плынь пачынае ўтвараць жоўтыя і белыя закруты, жвавей лізаць лядовыя карункі, якія аздабляюць берагі, — урэшце з хрыпатым рыкам шугае пеністым вадаспадам на дно палаца. У лядовым палацы адчуваюцца першыя ўздрыгі.

Сонца з кожным днём сьвеціць штораз мацней. На схілах абапал палаца ўжо няма сьнегу. Лядовыя сьцены яшчэ блішчаць на сонцы, але ўжо больш не належаць гэтаму месцу. Пазбаўленыя сьнегу, яны выглядаюць незваротна чужымі.

Палац паволі зьмяняе колер. Ад сонечнай цеплыні бліскучы злёны лёд бялее. Празрыстыя залі і копулы блякнуць, быццам іх запаўняе пара. Хаваюць усё, што ў іх знаходзіцца. Нацягваюць на сябе покрыва і хаваюцца пад ім. Палац пакрываецца белью і пачынае раставаць на паверхні. Унутры лёд усё яшчэ цьвёрды, як сталь. Лёд перастаў цяляць маланкамі ў навакольле; бялейшы, чым раней, ён ціха сьвеціцца. Магутны лядовы палац, адзіная

белая пляма на гле брунатна-бурага веснавога краявіду, схаваўся пад покрывам і замкнуўся перад пагібельлю.

4. Лёд растае

Сіс стаяла быццам пасярод расталага лёду. Паўсюды вакол яе цягнуліся шэрыя лядовыя палаткі і плылі крыгі. Аднае ночы на вялізным возеры ўзьнікла чорная пройма, і нараніцу вада доўга і глыбока дыхала праз гэтую адтуліну, а маленькая птушачка прысела на яе беражок і напілася. Неўзабаве зьявілася шмат проймаў, цяжкія крыгі заварушыліся, але ня мелі куды дзецца, бо вусьце яшчэ не расчысьцілася.

Сіс думала пра палац каля вадаспаду. Пасьля размовы зь цёткай яна глянула інакш на тое, што ёй там прыдарылася — тое, што яна бачыла, было няйначай падманам зроку. Яна тады была ў такой распачы, што ёй магло падацца ўсё што заўгодна.

Палац таксама зьмяніўся пасля тае нясьмелае размовы з хлопцам. Ёй папросту захацелася пайсьці туды яшчэ раз. Размова з хлопцам запала ёй у душу. Яна, безумоўна, не імкнецца пазнаёміцца зь ім бліжэй, ды ўсё ж...

Дзякуючы хлопцу палац стаўся іншым — як у тую ноч, калі пры ім стаялі мужчыны. Зноў тыя мужчыны ноччу, падумалася ёй.

Вада высокая, сказаў хлопец. Палац белы. Ён хутка абваліцца.

Палац дрыжыць пад напорам вады. Яна яго раскрышыць. Ён кліча да сябе. Трэба ісьці.

Тым часам яна глядзела, як у тоўстым, пашарэлым лёдзе на возеры ўзьнікае шчыліна за шчылінай. Возера шарэла ў голым бурым краявідзе. Пакуль нічога не прарасло. У гарах ляжыць глыбокі сьнег, сапраўдная паводка яшчэ толькі пачнецца. Тады палац абрынецца. Заваблівая думка: надыдзе такі дзень з новымі пахамі і лёгкай смутай, калі зямля здрыганецца.

У школе не наступіла ніякае збліжэньне. Але ў паветры вычувалася нешта накшталт прадвесьця, што неўзабаве гэта адбудзецца. Першы крок павінна была зрабіць Сіс, але яна па-ранейшаму трымалася наўзбоч.

Ёй усё яшчэ не хапала смеласьці. Аднаго дня яна ўбачыла на сваёй парце запіску:

Сіс, ці хутка будзе як раней?

Яна ня стала разглядацца, каб выявіць аўтара запіскі, а пахілілася яшчэ ніжэй над партай.

Ці яны яе крыху не перамаглі?

За Сіс крадком назіралі. Але некаторыя рэчы рабіліся відавочна: той хлопец, што кранаў яе ботам, падышоў да яе аднае раніцы. Магчыма, яго паслалі, а магчыма, ён падышоў з уласнай волі.

— Сіс...

Яна паглядзела на яго безь непрыязнасці.

— Чаго? — запыталася яна.

— Усё яшчэ ня так, як было раней, — сказаў ён і паглядзеў ёй проста ў вочы.

Ёй захацелася дакрануцца да яго, або каб ён дакрануўся да яе. Але ні ён, ні яна гэтага не зрабілі.

— Не, усё яшчэ ня так, як было раней, — сказала Сіс голасам больш непрыхільным, чым належала чакаць, мяркуючы толькі з выразу ейнага твару. — І ты добра ведаеш чаму.

— Аднак усё *можа быць*, як было раней, — упарта сказаў ён.

— Ты ўпэўнены?

— Не, аднак усё *можа быць*, як было раней.

Ягонья словы былі ёй прыемныя, але... Яна ўсьміхнулася, і ў ейных шчоках утварыліся ямачкі, але тут жа спахапілася і напусьціла на сябе будзённую міну.

— Цябе нехта прыслаў? — не падумаўшы, дурнавата запыталася яна. Трэба было запытацца, ці ён выступае ад імя грамады.

— Не! — пакрыўдзіўся ён.

— Не, ясная справа.

— Я і сам магу гэта зрабіць.

— Так, я ведаю.

Але ён загневаўся не на жарт, не захацеў больш размаўляць, адварнуўся і пайшоў.

Гэтае дробнае здарэнне дадало ёй сьмеласці. Ёй трэба нешта зрабіць, і то неадкладна. Трэба зрабіць гэты крок, адолець сорам перад імі — хоць дзіўна, што яна адчувала сорам перад імі. У кожным разе, яна ад іх адгарадзілася. Добра, што цяпер, калі яна наважылася, у яе ёсьць апора — цётчыны словы.

Палац каля вадаспаду дае ёй нагоду ясна паказаць ім, што яна думае. Яна сама кране забароненую тэму. Лёд у любы момант можа лопнуць, сказаў той хлопец, а яна хацела б паглядзець палац, пакуль яго не забрала рэчка.

У суботу Сіс цьвёрдым крокам падышла да аднаклясьнікаў, якія застылі ў напружаньні на школьным падворку, і сказала:

— Слухайце, у мяне прапанова. Ці не схадзіць нам заўтра да лядовага палаца? Мне казалі, што ён неўзабаве разваліцца.

— Ты сама туды хочаш? — здзіўлена спытаўся нехта напайголасу, але яго штурхнулі.

Усе стаялі і здзіўлена пераглядваліся. Якраз да лядовага палаца, да таго небяспечнага месца, пра якое было забаронена і згадваць? На ўсіх тварах было напісана: Што здарылася зь Сіс?

— А чаго? — спытаўся нехта.

Цяпер, калі ўжо быў зроблены першы крок, Сіс адказала спакойна і ўпэўнена:

— Проста цікава глянуць на яго яшчэ раз, пакуль ён не заваліўся. А ён можа заваліцца ў любы дзень, так мне сказаў той, хто яго бачыў. Я думаю, што цяпер ён яшчэ прыгажэйшы, — дадала яна.

У клясе і цяпер быў завадатар ці нават два завадатары. Гэта яны павінны былі выказаць сваю думку ў такіх выпадках. Сіс са здзіўленьнем адкрыла, што адным завадатарам быў хлопец, які кранаў яе ботам, той, што тады зьявіўся быццам немаведама адкуль і выказаў ёй спагаду. Другім завадатарам была дзяўчынка, якая адразу заняла месца пасля Сіс. Гэта яна азвалася першая:

— Ты з нас сьмяеся, Сіс? — спыталася яна. Ёй гэта неяк не ішло да галаву.

— Зусім не.

— Ведаеш, я не чакаў, што пачую такое ад цябе, — сказаў хлопец, каб адзначыць і сваю ролю ў клясе.

— Ведаю.

— Нам неяк ня верыцца, што ты ўжо вярнулася да нас, — сказала дзяўчынка, — ну, але калі ты сама так кажаш...

Калі кляса вярталася дадому, Сіс ішла пасярэдзіне грамады. Яны ішлі ціха. Ішлі, а яна была пасярэдзіне. Ёй гэта, дарэчы, таксама падабалася. Які дзіўны гэты сьвет, усяго ідзеш сабе ціха дадому, а цябе запаўняе радасьць.

Дома бацькі быццам незнарок запыталіся ў яе, што сталася. Яна, ахмялелая ад вяртаньня разам з клясай, распавяла ім адкрыта пра ўсё.

Вечарам яна спахапілася, што сядзіць паміж маці і бацькам. Першым азваўся бацька:

— Мы чакалі дня, калі ты вернешся дахаты вясёлая.

Маці сказала:

— Мы ведалі, што гэты дзень настане. Інакш гэтую зіму нам было б не стрываць.

Сіс натапырылася. Але яны больш нічога не сказалі.

Мы бачым, што ты перамагла сябе, — маглі б яны сказаць, і ёй бы стала балюча.

Праўда, яна задала ім клопату гэтай зімою. Але яна гэта ведае, дык навошта ёй прыгадаць? У доме цяпер панавала радасьць, але з бацькамі ёй па-ранейшаму было цяжка.

5. Адчыненае вакно

Нельга вызваліць ад абяцання адно добрым словам. Быў позьні суботні вечар — той радасны настрой, які ахапіў Сіс, калі яна вярталася ў грамадзе дадому, прапаў.

Сіс ляжала ў сваім ложку і спрабавала абдумаць заўтрашні дзень, але была гэтым заўтрашнім днём так усхваляваная, што не магла ні засяродзіць думак, ні заснуць. Хваляваньне і радасьць чаргаваліся з трывогай. Гарэла лампа. Сіс ляжала з шырока расплюшчанымі вачыма.

Яна была павернутая да вакна, заслоненага тонкай белай фіранкай. Раптам яна згледзела, што адна палова вакна адчынілася. Адчынілася ў змрок. Што гэта? Далей нічога не адбылося. Фіранка лёгка заварушылася ад павеву, усё роўна што хтосьці ўцягнуў живот, а потым зноў стала ціха. Ні ветрыку. Але ж вецер павінен быць! Мусіць, вакно не было зачыненае як сьлед на кручок, хоць ёй здавалася, што яна яго зачыняла. Яе пакой быў на другім паверсе.

Вакно само адчыняецца ўначы — мімавольна прыходзіць думка, што гэта ня жарты і ня так сабе.

Страх схопіў кіпцюрамі за грудзі Сіс, яна ўжо была гатовая крыкнуць, але здолела авалодаць сабою. Няхай бацькі ляжаць спакойна, радуючыся зь ейнай перамены. Тут яны нічым ёй не дапамогуць.

Праз адчыненае вакно плыў у пакой струмень начнога паветра, усё роўна што ад халоднага вадаспаду. Яна неадрыўна глядзела на чорны прахон, што віднеўся за фіранкай. Што цяпер станецца? Нічога. Так не бывае. Ніхто не ўваходзіць праз адчыненыя вокны, яны проста самі адчыняюцца.

Яна ўзяла сябе ў рукі, кажучы: гэта лухта, я ляжу ў ложку зусім прытомная. Вакно не адчынілася нікім дзіўным чынам, гэта прывід. Папросту кручок ня быў зачэплены і хапіла лёгкага павеву, а я гэтага не заўважыла.

Але як непрыемна, калі вакно адчыняецца бяз дай справы. Ня ведаеш, дзе канчаецца ява і пачынаецца прывід.

Сіс ляжала ў напружанні, але адначасова была спакойная. Яна не здранцьвела ад страху, а як быццам падрыхтавалася да таго, што можа наступіць далей. Пасья ўсяго таго, што яна перажыла, яна ўжо не баялася ніякай напасьці.

Яна працягвала думаць пра заўтрашні дзень. Гэта будзе мой апошні дзень, бліснула ў яе думка. Таму адчынілася вакно. Гэта *мае* нейкае дачыненне да заўтрашняга паходу да лядовага палаца. З палацам нешта здарыцца. Страх хрумсьцеў, як лёд на замёрзлым раўчуку. Яна адчула, як у яе дранцьвеюць рукі й ногі.

Гэта я прыдумала пайсьці да палаца, і падгаварыць іх мне нічога не каштавала. Але заўтра каля палаца станецца няшчасце.

Гэта апошні дзень. Вялізная белая маса лёду дрыжыць. Рэчка кінецца на яе і скрышыць.

Яна бачыць гэта ў сваім уяўленьні. Усе з клясы ўсхваляванья, лязяць вакол палаца, хоць у нікога зь іх і няма такіх сакрэтных перажываньняў, як у яе. Яны будуць караскацца паўсюды, узлазіць на дах, на лядовыя купалы. Яна хоча перакрычаць дзікі гул вадаспаду, стараючыся асьцерагчы іх, што там небяспечна, але яны яе ня чуюць, узлазяць на дах, і гэта яна першая там апынаецца. Яны адчайна махаюць рукамі, стараючыся сказаць адно аднаму, што тут небяспечна, але ўсё ж паўзуць далей — да моманту, які яна прадбачыла! Гэта момант, якога чакалі рэчка і палац, пра які яна ўвесь час ведала — раздаецца трэск. Яны стаяць наверх, яна зацягнула іх у гэты жах, палац пачынае лопецца пад іхнымі нагамі і хістаецца, потым абрынаецца пад напорам вады, з усёй клясай на сваім сцяпенні, у пеністую рэчку, і гэта канец. Яна ведала пра гэта ўвесь час, дакладна з таго моманту, калі мужчыны стаялі каля палаца, гатовыя засьпяваць сваю змрочную, жалобную песьню.

Усё гэта абмалявалася ў ейных думках, калі яна неадрыўна глядзела на адчыненае вакно. Ёй было зусім няцяжка ўявіць сабе, што здарыцца заўтра, гэта стаяла ў яе перад вачыма. Але яе не ахапіла паніка, яна была як староньні назіральнік, хоць і ўдзельнічала ў гэтым здарэньні.

Ці я зраблю гэта заўтра?

Ці я мушу?

Не! Не!

З адчыненага вакна цягнула холадам. Яна ня ўстала, каб прычыніць яго. Цемры яна больш не баялася, але й не магла так папросту ўстаць і працягнуць руку да яго.

Я не баюся цемры, сказала яна цётцы перад расстаньнем, і з таго моманту яна перастала баяцца.

А ўсё ж я крыху баюся, не пайду зачыняць гэтае вакно.

У шафе ў яе віселі два паліто, яна дастала іх і паклала паўзверху пярыны, каб ня змерзнуць ад пройма з адчыненага вакна. Яна не магла ні адварнуцца сьпінаю да вакна, ні згасіць лямпу. У цемры ёй было б страшна думаць, што вакно застаецца адчыненае — яна ляжала і глядзела на яго, пакуль не заснула.

6. Дудачнікі

Нядзельная раніца, пакуль добра не прыгрэла сонца, была халодная. Калі Сіс выйшла з дому, пад нагамі хрумсьцеў лядок на замерзлых у чорнай зямлі калюжынах. Яны дамовіліся спаткацца на дасьвецьці, каб пайсьці да вадаспаду і лядовага палаца.

Сіс не азірнулася, каб паглядзець на свой дом — страшнаватая, бяссонная ноч не напужала яе ажно *так* моцна. Мой апошні дзень? Глупства. Цяпер раніца, а раніцай у чалавека іншыя думкі.

Аднак для яе гэта была напружаная раніца.

Замерзлая вада была ўсяго толькі крохкай срэбнай аздобай, якімі прымаразкі ў красавіцкія ночы ўпрыгожваюць сьцеблы травы над самай зямлёй, тым часам як *вада* насамрэч не запыніла свайго руху, як было па ўсім відаць. Яна запаўняла ўсё вакол, шугала ўсімі струмянямі — шум вады чамусьці ніколі ня быў так выразны, як у нядзельную раніцу. Вялізнае возера ў чорных берагах было да краёў запоўненае сьвежай вадою, у якой плавалі меншыя й большыя крыгі. І акрамя ўсяго, хоць тут не было гэтага чуваць, вада з магутным імпэтам сплывала гулкай рэчкай.

З трымценьнем у сэрцы яна ішла на спатканьне з гэтым знаёмым гулам.

Безупынны рух. Вакол адчуваўся п'янкi ўздым. П'янкi пах сырой зямлі. Сэрца пачынала трымцець, калі чалавек апынаўся пасярод усяго гэтага. Прышлі ціхія, п'янкiя дудачнікі, яны аплялі Сіс сваімі сумнымі і радаснымі чарамі.

Мы — дудачнікі, нас вабіць тое, супроць чаго мы ня ў змозе выстаяць.

Усюды гола і нова. Па скале цячэ вада. Скала стаіць, як узнятая ў паветры сякера, і рассякае для нас гадзіны, каб мы маглі пасьпець на час. Нас чакаюць. Малая непрытомная пташачка ўдараецца аб скалу і падае ў верасы, але потым зноў пырхае ўгору і зьнікае назаўжды.

Нас чакаюць.

Не пасьпеўшы агледзецца, мы апынуліся сярод белых бярозаў. Мы ішлі сюды, мы дайшлі. Нас чакаюць. *Тут міне наш кароткі час.*

Пралятае птушка. У возера ўкліньваецца мыс, парослы бярэзінай. Наш кароткі час.

Сіс сказала сабе:

Сёньня я вярнуся да іх.

Гэта таму?

Што таму? — як быццам пытаецца рэха.

Справа была не зусім ясная.

Сіс выйшла з дома вельмі рана і была ўпэўненая, што прыйдзе на месца сустрэчы першая. Так было б прасьцей для яе. Яна мела вярнуцца да сваіх аднаклясьнікаў пасля таго, як ад іх адасобілася, таму ёй было б зручней сустракаць іх па адным, калі яны будуць сыходзіцца. Падысьці да ўжо сабранае грамады, магчыма, было б ёй не пад сілу.

Аказалася, аднак, што нехта іншы таксама задумаў прыйсьці раней за ўсіх, і яму гэта ўдалося. Калі Сіс прыйшла на месца спатканьня, там ужо была тая маўклівая дзяўчынка, новая завадатарка. Бяз слова і немаведама чаму яна пачала вадзіць рэй, як толькі Сіс адсунулася ад клясы. Яна была жвавая і дужая, і яе адразу прызналі завадатаркай. Сіс назірала за гэтым усю зіму, і яе пачало цягнуць да гэтай дзяўчынкі, але яна неяк ніколі да яе не

падышла. Цяпер тая падышла да Сіс і спакойным голасам павіталася. Сіс спыталася:

— Ты ўжо тут?

— Як і ты.

— Я падумала, што мне будзе лепш прыйсьці на месца раней, чым пачнуць сыходзіцца іншыя, — шчыра прызналася Сіс.

— Так, слушна. Я таксама так падумала. Таму і выйшла так рана, каб пабыць тут сам-насам з табою, пакуль прыйдуць іншыя.

— Дзея чаго? — запыталася Сіс, хоць добра ведала адказ.

— Ну, ты й сама ведаеш.

Яны дапытліва паглядзелі адна на адну. Яны не былі ворагамі, абедзьве гэта разумелі. Сіс здушыла ў сабе моцнае жаданьне займець сяброўку, гэта павінна прыйсьці пазьней. І яшчэ яна адчула, што ў яе няма ніякай перавагі над гэтай дзяўчынкай. А на твары гэтае дзяўчынкі, наогул гладкім і спакойным, цяпер зьявілася напружанасьць.

— Як файна мы цябе ўчора правялі дадому, Сіс. Я бачыла, што ўсім было файна.

Сіс прамаўчала.

— І табе таксама.

— Так, — ціха сказала Сіс.

— Ад гэтага табе не ўцячы, — сказала дзяўчынка, стараючыся гаварыць цьвёрдым голасам.

— Не ўцячы ад чаго?

— Я думаю, ты ведаеш. Нам трэба пагутарыць пра гэта, пакуль не прыйшлі астатнія.

Тон яе голасу стаў цьвярдзейшым.

— Але зімой *не было* файна, Сіс.

Сіс пачырванела.

Дзяўчынка працягвала:

— Чаму ты гэта зрабіла?

— Гэта не было *супроць* кагосьці. Гэта не было так... — няўпэўнена сказала Сіс.

Яна ўжо хацела сказаць, што дала абяцаньне, але паўстрымалася. Тая ведала пра яго аж занадта добра. Усе чулі пра яе абяцаньне. Цяпер яно тут нічым не дапаможа.

Дзяўчынка далей націскала на Сіс:

— Мы адчувалі, што гэта было таксама *супроць нас*. Няўжо ты не магла быць разам з намі?

Вочы ў дзяўчынкі сталі колкімі. Сіс апусьціла галаву і адказала:

— Мне здавалася, што не магла. Таму і не была.

— І ты стаяла пад сыяной рыхтык як тая другая.

Сіс страпянулася.

— Табе нельга пра яе гаварыць! Калі скажаш пра яе хоць слова, дык..
Цяпер пачырванела і зб'янтэжылася завадатарка клясы. Яна
прамармытала:

— Што ты! Я не хацела...

Яна хутка авалодала сабою. Яна ведала, што клясе, якою яна кіравала, не было чаго саромецца ў гэтай справе. Сіс жа зрабіла выпрабаваньне і атрымала адпаведную навуку. Яна падняла галаву і спакойна паглядзела на Сіс.

Сіс адчувала сілу, якая выпраменьвалася зь дзяўчынкі. Раней гэтая сіла была схаваная, але зімою яна праявілася — так, як у хлопца, які кранаў яе ботам.

— Не крыўдуй, што я так сказала, — папрасіла дзяўчынка.

— Ня буду.

— Праўда?

Сіс кінула.

Мы павінны пасябраваць, падумала яна.

Дзяўчынка асьцярожна запыталася:

— А што ты нам хочаш паказаць?

— Каля вадаспаду?

— Так, там жа напэўна ёсьць нешта цікавае.

— Гэта так, але я не магу пра гэта расказаць, — разгублена сказала Сіс. —

Вы самі мусіце туды пайсьці.

— Калі ты так кажаш, дык гэта нешта дзівоснае.

— Так, вы гэтага ня бачылі! Вас жа не было ў тую ноч!

— Не, — нясьмела сказала дзяўчынка.

Запанавала маўчаньне. Яны стаялі побач. Як доўга тут будзем стаяць?

— Яны хутка прыйдуць, — сказала дзяўчынка.

— Так.

— Што з табой?

Сіс нэрвавалася, не пазнавала сама сябе. Побач стаіць нібыта чужая дзяўчынка. Мая аднагодка. Мы зь ёю разам будзем узірацца ў люстэрка, раптам падумала яна. *Што з табой?* — запыталася яна. Пытаньне прагучала якраз у той момант, калі ты разгубілася і стаіш як зачараваная другой асобай, таму што зноў адбываецца тое, што ўжо было. Сіс сказала:

— Са мной...

Тая чакала.

Сіс пачала зноў:

— Разумееш, шмат што тут немагчыма...

— Так, Сіс.

Нібыта нічога: так, Сіс. Аднак лучае проста ў сэрца. Нам зь ёю трэба пасябраваць.

У гэты самы момант быццам цень прабег паміж імі. Сіс уздрыгнула і сказала, добра не падумаўшы:

— Але ты не прыходзь да мяне!

— Што?

— І я не прыйду да цябе!

— Што?

— *Інакш усё будзе як раней*, — адчайна сказала Сіс.

Дзяўчынка моцна абхапіла Сіс.

— Не адыходзь зноў ад нас — мы з табою. Не адыходзь ад нас.

Сіс ня чула гэтых слоў. Яна адчувала толькі добрыя абдымкі.

— Ты мяне чуеш?

— Так, — сказала Сіс.

Дужая дзяўчынка пусьціла Сіс. Нельга так далей. Сіс адварнулася, працягнула руку да галінкі вярбы і пачала абскубваць пупышкі. З-за ўзьлеску пачулася гамана, і яны абедзьве адчулі палётку.

Строгая дзяўчынка хутка сказала:

— Нарэшце і яны. Я радая, што...

— Я таксама.

Падышла групка і радасна абступіла іх.

— Прывітаньне, Сіс.

— Прывітаньне.

Плян Сіс, каб павітацца з кожным паасобку, разваліўся. Не дала яму ажыццявіцца дзяўчынка-завадатарка.

Калі прыйшлі астатнія, яны рушылі ў дарогу.

Маўклівая дзяўчынка больш нічога не сказала, яна проста зьмяшалася з грамадой. На чале ішоў хлопец. Сіс прыглядалася да яго. Не зусім гэтага ўсьведамляючы, яна празь нейкі час апынулася побач зь ім. Гэта ён так спагадна кранаў яе ботам у той няшчасны дзень. І з таго дня ён стаў адным з завадатараў. Ён падыходзіў да яе і пры іншых нагодах, але гэта не было тое самае, як тады, калі ён кранаў яе ботам.

Яна адазвалася:

— Гэта ты ведаеш найкарацейшую дарогу?

— Так, — коратка адказаў ён.

— Ты часта туды хадзіў?

— Не, — адказаў ён зьбянтэжаным і шурпатым тонам.

Сіс заповоліла хаду і засталася ззаду.

Як я паводжу сябе сёньня?

Празь лес яны ішлі бязладна. То расьцярушваліся, то зноў сыходзіліся.

Сіс з сорамам назірала, як яны стараліся зрабіць яе цэнтрам агульнай увагі. Але гэта не было прыкра. Строгая дзяўчынка трымалася зусім збоку, не

карысталася сваёй уладай. Астатнія ахвотна падыходзілі да Сіс, але гаварылі няшмат, хацелі толькі паказаць, што і яны ўдзельнічаюць у гэтым урачыстым паходзе.

Ніхто не гарэзынічаў. Калі хто і пачынаў, яго спыняла непрыхільнае маўчаньне, якое адразу было ўсім зразумелае. Усе яны ведалі, што гэта быў паход прысьвечаны памяці Ун.

Усе разумелі, што палац мае для Сіс нейкае асаблівае значэньне. Яна ж нездарма пажадала, каб яны пайшлі туды разам зь ёю. Яны пагадзіліся, і таму гэта не была звычайная прагулка, гэта было сьвята.

Яны спусьціліся ў першую даліну.

Сёньня яны ішлі напрасткі, перасякаючы некалькі далінаў. Сонца набрала моцы, нагрэла верасы і леташнюю пабяжкую траву. Пах нагадваў ім тыя шчаслівыя раніцы, калі яны былі зусім маленькія, але цяпер ён клаўся на душу цяжкай ношай. У гэтым паху было па трэшчу ад усяго, чаго яны яшчэ ня ведалі. Яны ішлі па-сьвяточнаму, але ад ціхага граньня дудак ім стракацела ў вачах.

Яны трымалі Сіс пасярэдзіне. Калі яна спрабавала адысьці ў бок, яе зноў замыкала новае кола. Яна глядзела на непрыступную, маўклівую завадатарку і думала: не рабеце гэтага.

Першая даліна. Адсюль па схіле на ўзгорак, зь якога — яны гэта ведалі — было відаць далёкі вадаспад. Таму яны і сьпяшаліся пад гару.

Так яно і было. У далечы забялеў агромністы лядовы палац, аточаны цёмнай веснавой зямлёй. Вялікая паводка яшчэ не зваліла яго.

Сіс адчула, што на яе глядзяць.

— Можна, аддыхаемся трохі? — запрапанавала яна.

Яна не патрабавала адпачынку, як і ніхто з гэтай жвавай грамады, але яны пасядзелі крыху, гледзячы ў бок палаца і вадаспаду.

Нешта было ня так, як трэба? Хлопец, які ішоў на чале, падышоў да яе і запытаўся:

— Пойдзем адсюль назад?

Яна ўздрыгнула.

— Чаму назад?

Ці не ягоная тут праўда? Ці ёй ня хочацца пазьбегчы сустрэчы зь нечым? Чаго яна баіцца? Яна й сама дакладна ня ведала.

— Чаму ты так пытаеся? Мы ж ня хочам ісьці назад.

— Добра, — сказаў ён. — Значыць, ідзем далей?

— Вядома.

Грамада ўсё яшчэ адчувала сябе скаванай, яны ішлі як і раней, зьбянтэжаныя нязвыкласьцю свайго паходу. У такім настроі малы ланцужок школьнікаў сышоў у другую даліну. Схіл быў стромкі. Далягляд адразу прапаў.

Гэта паход дзеля Сіс.

Яны ішлі ціха і моўчкі. Хто бачыў іх штодня на школьным падворку, ня даў бы веры, што гэта тыя самыя дзеці.

Цяпер ужо хутка...

Што хутка?

У другой даліне Сіс ахапіла хваляваньне, яна ўжо ведала, чым усё гэта закончыцца, але выйсьця не засталася. Яна адчула, што ёй хочацца быць у тым, у што яна сама сябе ўблытала.

Яна ўсхвалявана паўтарала сабе, што зь ёй адбываецца:

Цяпер я вяртаюся да іх.

У даліне быў ручай, які трэба было пераскочыць, і яны гэта зрабілі. Яны не спыніліся, яны сьпяшаліся забрацца на ўзгорак, каб адтуль, ужо з бліжэйшай адлегласьці, зноў убачыць мэту свайго паходу.

Яны павінны былі ісьці ўрачыста, аднак апошні кавалак схілу амаль прабеглі, як быццам баючыся, што палац заваліцца, перш чым яны дойдучь да яго. Гэта быў нэрвовы бег.

З-за грэбня ўзгоркаў яны пачулі шум вадаспаду, яшчэ ня надта каб гулкі, ён ахінаў хрыбет узвышша і плыў ім насустрач.

Палац забялеў перад імі па-сапраўднаму, калі яны апынуліся на ўзвышшы. Ён быў яшчэ далёка, але выглядаў магутна. Ён ужо не належаў да гэтага сьвету, але аб'явіўся ім яшчэ на адну кароткую хвілю. Ён узвышаўся перад Сіс.

Яны сачылі за Сіс. Выгляд палаца ўразіў усіх. Дзяўчына-завадатарка падышла да Сіс і запыталася сьцішаным голасам:

— Хочаш вярнуцца?

Яны, напэўна, былі перакананыя, што Сіс баялася. Гэтае пытаньне ставілі ёй ужо другі раз.

— Не, чаму ты пытаеься?

— Ня ведаю, выгляд у цябе дзіўнаваты.

— Табе толькі так здаецца. Усе хочуць туды.

— Гэта *твой* паход, ты ж гэта добра ведаеш.

— Так, — мусіла пагадзіцца Сіс.

— Таму мы і гатовыя павярнуць назад. Ты сапраўды выглядаеш, нібы мела ахвоту гэта зрабіць.

— Не, гэта ня так.

Сіс разгублена паглядзела на цьвёрдую, рашучую завадатарку, якая і не здагадалася, якія ўспаміны абуджаў у Сіс гэты палац.

— Як сабе хочаш.

Дзяўчынка павярнулася да астатніх і паведаміла, што яны адразу рушаць да вадаспаду і толькі там запыняцца, каб пад'есьці.

Яны пачалі спускацца ў трэцюю даліну. Ніхто не выбягаў наперад. Урачысты настрой ня быў парушаны.

Дарога была цяжкая, у трэцяй даліне перад імі ўзьніклі хмызьняк і невялікі ўзьлесак. Прадзіраючыся праз гушчар, яны расьцярушыліся. Да таго ж далінай цёк веснавы ручаёк, зь ямамі пад вадой і малымі шапачкамі пены на ёй.

Сіс апынулася адна за кустом, і ў гэты самы момант нехта падышоў да яе. Хлопец, які раней ішоў на чале, а цяпер адстаў. Яна паглядзела яму ў вочы і ўбачыла, што яны гараць нязвычайным бляскам. Яна хутка запыталася:

— Чаго табе?

— Я ня ведаю, — адказаў ён.

Яна ўвесь час адчувала на сабе ягоны позірк. Ён сказаў:

— Тут нас ніхто ня бачыць.

— Ніхто на сьвеце, — адказала Сіс.

— Давай пераскочым цераз ручай, — сказаў ён.

Ён узяў яе за руку, і яны разам пераскочылі цераз ручай. Дзіва, якое тут жа скончылася. Ён прытрымаў яе малы палец яшчэ некалькі крокаў пасля скоку. Гэта таксама было дзіўна — ён адчуваў, як яе пальчык лёгка ўціскаецца ў ягоную далонь. Пальчык рабіў гэта сам па сабе.

Яны хутка адпусьцілі рукі, хутка абышлі куст і далучыліся да астатніх.

Яны стаялі ля падножжа палаца — усё тут было агромністае. Замглена-белая маса лёду і набрынялы ад паводкі вадаспад. Ад вадаспаду дзьмуў халодны, рэзкі вецер. Яны падышлі да вадаспаду найбліжэй, як толькі маглі. Іхнае адзеньне неўзабаве пакрылася шаўковіста-шэрым налётам ад вадзянога пылу. Пыл падымаўся зь сярэдзіны палаца і зноў ападаў долу. Паветра дрыжэла.

Яны стаялі і стараліся сказаць нешта адно аднаму, але ня чулі ні слова. Бачылі толькі, як у марным намаганьні адкрываюцца іхныя раты. Тут было занадта мокра, і ўсё было завялікае, таму яны адсунуліся настолькі, каб можна было паразмаўляць.

Сіс стаяла ў коле аднаклясьнікаў. На іхных тварах можна было прачытаць — мы прывялі цябе сюды, і прывялі сюды шчасьліва. Мы самі пад уражаньнем ад гэтай велічы і ўсяго астатняга.

Сіс неадчэпна думала пра мужчын, якія калісьці тут стаялі. Праз гул вадаспаду тады прабівалася жалобная песня. Зь цягам часу ейны ўспамін змяніўся: цяпер яна была ўпэўненая, што яны тады сьпявалі.

Цяпер гэта ў мінулым. Значыць, гэта было дарэмна? Не, не дарэмна, тыя, хто тут стаяў у тую ноч, ніколі таго не забудуць.

Але палац неўзабаве зьнікне, і ўсё тут будзе выглядаць як раней — застанецца адно дзікі вадаспад, які нікому не замінае, які запаўняе сабою паветра і страсае зямлю і якому ніколі ня будзе канца.

Тут усё застанецца як было, Сіс.

Калі яна стаяла, ня могучы выблытацца з пакутлівых думак, нехта пацягнуў яе за рукаво.

— Сіс, ці ня хочаш пад'есьці?

— Ужо іду.

Яна апрытомнела і ўбачыла навокал прыязныя твары. Усе яе аднаклясьнікі паказалі ёй, што хочуць, каб яна зноў была зь імі. Цяпер іхныя твары страцілі свой урачысты выгляд.

Неўзабаве яны з усяе сілы караскаліся па стромкім схіле пад імжою да верхавіны палаца. Яны ўбачылі, як палац магутнымі лядовымі кіпцюрамі чапляўся за камяні і дрэвы ды ўпіваўся ў заглыбленьні схілу. І ўсё ж вадаспад меў дастаткова сілы, каб вырваць гэтыя кіпцюры. Вадаспад ужо шчыраваў на поўны мах, хоць яго натуга была невідочная. Змаганьне, памеры якога цяжка было сабе ўявіць, ішло безь перапынку.

Зверху лёд быў такі, як і ўсюды. Белы і над'едзены сонцам, без аніводнага празрыстага лапіка.

— Давайце залезем наверх! — пачуўся чыйсьці крык скрозь шум.

Сіс уздрыгнула, прыгадаўшы карціну, якую яна малявала сабе, лежачы ў сваім ложку.

— Нельга, гэта небяспечна, — сказала яна, але ў гуле вадаспаду ніхто гэтага не пачуў.

— Давайце! — крыкнуў хлопец-завадатар і скочыў на лёд на вачах у Сіс.

Усе астатнія кінуліся гурмою. Сіс і не заўважыла, як яна таксама апынулася наверх палаца. Але як толькі яна паставіла на ім нагу, яна адчула, што вялізная гара дрыжыць.

— Хіба вы нічога не адчуваеце? — крыкнула яна на поўны голас. Але ніхто яе не пачуў. Усе нешта голасна крычалі. Стаяў страшэнны гармідар.

— Файна! — выкрыкнуў нехта. Гэта прагучала як крык таго, хто стаіць на лядовым палацы, што адарваўся ад стромы і ляціць разам зь ім уніз у кіпучую і бурлівую ваду. — Файна!

У іхных вачах зьявіўся нязвычайны бляск. Яны пачалі лазіць сюды-туды па верхавіне палаца, між копуламі і па латаках. Ды ўсё ж *крыху* яны разглядаліся, ня рухаліся зусім насьлепа, бо гэтак было небяспечна, яны ведалі, што калі б тут быў нехта з дарослых, ён бы ім ніколі такога не дазволіў. Сіс больш нікога не перасьцерагала, яна лазіла разам зь іншымі. Ейныя вочы таксама блішчэлі. І тады нешта раскалолася.

Бах! — груканула недзе пад імі, у падмурку палаца. Ляск, удар ці як гэта назваць. Гук быў падобны і да ўдару молата ў звон. Але гэта была *расколіна*. Лёд раскалоўся з грукатам, які прадвяшчаў пагібель. Палац ня вытрымаў

шалёнага напружаньня і лопнуў у адным месцы, і гэта было першае прадвесьце сьмерці.

Гэты грукат прабіўся нават праз гул вадаспаду.

Усе наверху зьбялелі і кінуліся да цьвёрдай зямлі, хто на сваіх дваіх, хто на чацьвярых, як каму выпала. Яны ня мелі ніякай ахвоты зваліцца разам зь лёдам, яны хацелі жыць.

Не, не! — думала Сіс, таксама ратуючыся ўцёкамі. Як гэта падобна да таго, што яна ўявіла сабе ноччу.

Перабраўшыся на бяспечны грунт, яны прыпыніліся, каб паглядзець завяршэньне пагібелі палаца. Але яно не наступіла. Нічога больш ня здарылася. Лёд заставаўся на месцы. Пасьля аднаго *бах!* палац заглох. Рэчка накінула на яго ўсё новыя і новыя масы вады, але палац не паддаваўся напору.

Яны зноў спусьціліся да вадаспаду, крыху перапалоханыя і ўвадначас ганарліва ўзбуджаныя, што ўсё добра скончылася. Цяпер ім будзе пра што расказаць. Гэта яшчэ не канец. Палац яшчэ трымаў іх у сваёй уладзе. Іхныя вочы далей блішчалі.

Яны пасылалі блішчастыя позіркы і ў бок Сіс, але яна не магла адказаць ім гэтым самым. Шал, які ахапіў яе наверху, выпарыўся. Ці яны сапраўды не адчуваюць, што тут нельга заставацца? Не, не адчуваюць, у іх няма дзеля гэтага ніякай прычыны. Для іх гэта толькі прыгода.

Ці яны прачыталі тое, што адбівалася на ейным твары, і расчараваліся ў ёй? Але ж яны павінны былі адчуць, што тут нельга заставацца. Адвечны гул вадаспаду запоўніў сабою неба і зямлю, але яшчэ не запоўніў аднаго пустога пакоя. Яны гэтага ня ведалі, яны бачылі толькі прыгоду, і іхныя вочы блішчалі.

Хвілю якую пасьля яна ўстала і сказала:

— Я тут даўжэй не магу.

Ніхто не пацікавіўся чаму.

Дзяўчынка-завадатарка падышла да яе і запыталася:

— Ты *адыходзіш?*

— Не. Толькі крыху, кавалак адсюль.

— Добра, хутка і мы пойдзем.

Сіс пайшла назад праз узьлесак, гэтай самай дарогай будуць вяртацца ўсе.

Не, я цяпер не адыходжу ад іх.

Я цяпер *прышла* да іх.

Сіс увайшла між дрэваў і кустоў і прысела на камні. Лес быў бязь лісьця, ёй было відаць навывёт доўгі прасьцяг тонкіх камлёў, якія стаялі адзін пры адным. Сіс сядзела пад навісьсю скалы, таму гул вадаспаду даносіўся да яе

прыглушана, але ўсё роўна ёй здавалася, што паветра дрыжыць ад яго моцы. Ён быў дзікі і нястрымны. Ён безупынна абнаўляўся і нястрымна шугаў уперад.

Яна думала пра павагу, якую ёй сёння аказалі. Калі яны падыдуць, я паспрабую быць іншай. Якой?

Яна сядзела на камні ды ўсё думала. Чакала, калі за сьпінай пачуе вялікі грукат, які абвесьціць: нарэшце гэта сталася. Але адтуль даносіўся адно роўны гул.

У кожным разе — з гэтым канец.

З усім канец, так мусіць быць.

Сёння я скончу са сваім абяцаньнем назусім.

Гэта цётчына заслуга, што я так раблю, што я магу так зрабіць.

Хоць я ня ведаю, ці я павінна так зрабіць.

Але я хачу.

Дзякуй цётцы.

Я напішу ёй як толькі даведаюся, дзе яна.

Сіс не давлялося доўга сядзець самотнай. Грамада была яшчэ далёка, але на мяккім лясным подсыціле трэснула сухая галінка — яе як быццам пранізвалі дзьве далікатныя стралы: гэта былі тая дзяўчынка і той хлопец. Абое ішлі да яе.

Яе ахапіла радасьць. Яна ўстала. Ейны твар лёгка зарумянiўся. Абое ішлі да яе.

7. Палац абрынаецца

Ніхто ня можа быць сьведкам, калі абрынаецца палац. Гэта здараецца ноччу, калі ўсе дзеці сьпяць.

Ніхто ня звязаны з палацам настолькі моцна, каб мог стаць сьведкам яго пагібелі. Ад хвалі бязгучнага хаосу дрыжыць паветра ў далёкіх спальнях, але ніхто не прачынаецца, каб спытацца: што гэта?

Ніхто пра гэта ня ведае.

Палац падае ў вадаспад, з таямніцамі і ўсім. Яго перамагаюць, і ён зьнікае назаўсёды.

Дзікі развал у бязлюдную, бледную, сыраватую веснавую ноч. Грукат, накіраваны ў нікуды, калі разрываюцца ўнутраныя вязі палаца. У сваю апошнюю хвіліну, калі ён паддаецца і пачынае спаўзаць, мёртвы палац прамаўляе страхотным голасам. Яго параза суправаджаецца грукатам, як быццам апавешчаньнем: *у нас тут цёмна.*

Пад напорам вады ўсё адколваецца і абрынаецца ўперад, у белую пену вадаспаду. Вялізныя камльгі лёду ўдараюць адна аб адну і крышацца на меншыя кавалкі, якія лягчэй несцьці вадзе. Лёд утварае запруды, але плынь разрывае іх і шугае сваім шырокім рэчышчам паміж скалістымі берагамі

далей — вырванья з затору, кавалкі лёду хутка хаваюцца за паваротам.
Палац знікае з паверхні зямлі.

У разломе рэчкі, дзе стаяў палац, застаюцца драпіны і разоры,
павыварочваньня камяні, павырыванья з карэньнем дрэвы, ды мяккія галінкі,
зь якіх толькі абдзерлася кара.

Гурбы лёду нясуцца далей, да ніжняга возера, яны сьпяшаюцца,
неўзабаве яны расплывуцца па ўсёй шырыні возера, перш як хто-небудзь
пасьпее прачнуцца і ўбачыць хоць трохі з таго, што здарылася. Там лядовы
друз будзе плаваць, ледзь толькі вытыркаючы з вады, кружыць і распускацца,
пакуль ня зьнікне назаўжды.

З нованарвэскай мовы пераклаў

Ян МАКСІМЮК

Ян Максімяк

Трохі пра жыццё і творчасць Тар'ей Вэсаса

Тар'ей Вэсас (*Tarjei Vesaas*) нарадзіўся 20 жніўня 1897 г. у гміне Вінье, што ляжыць у гарыста-лясістай правінцыі Тэлемарк у паўднёва-заходняй Нарвэгіі. Ён быў найстарэйшым сынам патомных гаспадароў Улява (1870—1951) і Сігнэ (1870—1953) Вэсасаў, і яму, па традыцыі, належала пераняць гаспадарку па іх. Але ў 1930 г. Тар'ей, тады ўжо вядомы пісьменьнік, купіў ад свайго дзядзькі (бацькавага брата) Ойстэйна гаспадарку Мідбё (*Midtbo*) над возерам Вінье, адлеглую ўсяго пяць кілямэтраў ад родавага гнязда *Vesås*. Бацькоўскую гаспадарку ўспадкаваў ягоны наймаладзейшы брат Онанд (нар. 1905 г.). У Мідбё, у доме, які збудаваў ягоны прадзед у палове XIX ст., Тар'ей Вэсас пражыў 40 апошніх гадоў свайго жыцця, дзелячы свой час паміж літаратурнай творчасцю, працай на гаспадарцы і шматлікімі падарожжамі (наагул у восеньска-зімовы час, калі ня трэба было працаваць на зямлі). На думку бальшыні скандынаўскіх крытыкаў, у момант сваёй сьмерці ў 1970 Тар'ей Вэсас быў найважнейшым пісьменьнікам ня толькі ў Нарвэгіі, але і ва ўсёй Скандынавіі.

Тар'ей Вэсас закончыў «пачаткова-сярэдняю» адукацыю ў мясцовай народнай школе (*folkeskule*), потым працаваў з бацькамі на гаспадарцы, а ў 1917—1918 гг. вучыўся ў «народным унівэрсытэце» ў Восе (*Voss Folkehøgskule*), рэктарам якога быў Лярс Эскэлянд (1867—1942), нарвэскі асьветнік (ён, між іншым, пераклаў на нарвэскую мову індыйскага пісьменьніка Рабіндраната Тагора). Лічыцца, што менавіта Эскэлянд, заўважыўшы літаратурныя здольнасьці Вэсаса на занятках роднай мовы, заахвоціў яго да літаратурнай творчасці.

Роднай мовай для Вэсаса быў дыялект, якім карысталіся жыхары ягонай гміны Вінье. У палове XIX ст. асьветнік-адраджэнец Івар Осэн (1813—1896) сынтэзаваў пісьмовую нарвэскую мову на аснове вясковых дыялектаў заходняй Нарвэгіі як процівагу мясцоваму варыянту дацкай мовы («нарвэскай трасянцы»), якую ўжывала гарадзкое насельніцтва краіны як наступства чатырохсотгадовай палітычнай уніі Нарвэгіі з Даніяй. Пад канец XIX ст. «уласна нарвэская» мова (пад назвай *landsmål* — даслоўна: *краёвая мова*), пакліканая да жыцця і нармалізаваная Осэнам, увайшла ў адукацыйную сыстэму ў нарвэскай правінцыі. Ёй вучылі ў школе і Вэсаса. У той самы час прыхільнікі «трасянкі» ў Нарвэгіі (якая пачаткова менавалася *riksmål* — *дзяржаўная мова*, а потым атрымала назву *bokmål* — *кніжная мова*) займелі падмогу ад моўнага рэфарматара Кнута Кнутсэна (1812—95), які праз правапісныя зьмены, што імкнуліся прыпадобніць правапіс *bokmål* да вымаўленьня гарадзкой эліты нарвэжцаў, паспяхова «адаліў» гэты нарвэскі варыянт дацкай мовы ад яе літаратурнага стандарту ў Даніі. Моўнае пытаньне ў Нарвэгіі, асабліва пад канец XIX ст. і ў пачатку XX ст., рэзка палярызавала грамадства, разьдзяліўшы яго на зацятых прыхільнікаў «вясковай» і ня менш зацятых абаронцаў «гарадзкой» мовы. *Landsmål* (сёньня вядомая як *nynorsk* — *нованарвэская мова*) і *bokmål* у XX ст. былі некалькі разоў

паддадзеныя правапісным рэформам, якія імкнуліся, між іншым, наблізіць абедзве мовы адна да адной да такой ступені, каб можна было казаць пра *агульную нарвэскую мову* (*sammorsk*), аднак гэтыя спробы закончыліся беспаспяхова. У сённяшняй 4,5-мільённай Нарвэгіі прыблізна 80 адсоткаў нарвэжцаў лічаць сваёй роднай мовай *bokmål*, а 20 адсоткаў — *nynorsk* (прыблізна столькі ж нарвэскіх школьнікаў атрымоўвае адукацыю на *nynorsk*; *nynorsk* ёсць абавязковым прадметам у школах, дзе навучаньне вядзецца на *bokmål*). Літаратурныя творы, пісанья на гэтых мовах, не перакладаюцца з адной на адну. Нованарвэская мова ў лексычна-фанэтычных адносінах — больш аддаленая ад дацка-нарвэскай, чым чэская ад славацкай, але бліжэй да яе, чым, прыкладам, беларуская да ўкраінскай.

Вэсас дэбютаваў у 1923 г. раманам «Menneskebonn» («Чалавечыя дзеці»), які выйшаў накладам 1500 асобнікаў у сталічнай Хрысьціянні (гістарычная назва Осла была вернутая гораду два гады пазьней) у выдавецтве *Olaf Norlis Forlag*. Шмат гадоў пасля дэбюту Вэсас прызнаўся, што ягоныя першыя кніжкі былі настолькі «рамантычныя», што іх немагчыма чытаць. Кароткі пераказ сюжэту «Чалавечых дзяцей» дае неблагое ўяўленьне пра «рамантызм» раньняга Вэсаса. Пры народзінах героя рамана, Кнута, у хатцы паляўнічага памірае ягоная маці. Ахоплены распаччу бацька праклінае «самога сябе, лёс і дзіця, якому ён даў жыцьцё». Гэтае пракляцьце кладзецца змрочнай смутой на далейшае жыцьцё Кнута. Кнут vyratoўвае жанчыну, якая яму падабаецца, ад самагубнага скоку ў рэчку, але потым усё роўна страчвае яе. Пазьней яму падабаецца іншая жанчына, Ліў, але яна кахае іншага, Торстэна. Ліў, усё ж, ахвяруе сваім каханьнем і выходзіць за Кнута. Неўзабаве Ліў гіне, згубіўшыся ў замеці. Пасля яе гібелі Кнут і Торстэн становяцца сябрамі на жыцьцё і на сьмерць, і дзеля памяці пра Ліў выкоўваюць жалезны крыж, які, зьмяняючы адзін аднаго, заносіць на яе магілу.

Вэсас паслаў аўтарскія экзэмпляры дэбюту тром сваім літаратурным кумірам: Кнуту Гамсуну, Сэльме Лягерлёф і Рад'ярду Кіплінгу. Гамсун прыслаў у адказ сваю візытоўку, на якой не напісаў ні слова (праз 40 гадоў у ягоным архіве знайшлі гэтую кніжку Вэсаса неразрэзанай — значыць, вялікі нарвэжац не ўтанараваў дэбютанта прачытаньнем). Кіплінг увогуле не адказаў (тут, зразумела, цяжка было разьлічваць, што ангельскі пісьменьнік прачытае кніжку па-нарвэску). А вось славуцкая швэдка Лягерлёф цёпла падзякавала за пасылку, напісаўшы Вэсасу, што ягоная «вельмі ўзважаная» гісторыя зрабіла на яе «моцнае ўражаньне».

Падобным як у дэбютным рамане «рамантызмам», прыпраўленым добрай дозай сэнтымэнтальнасьці і рэлігійнай мэтафарычнасьці, былі пазначаныя і наступныя кніжкі Вэсаса: «Sendemann Huskuld» («Пасланьнік Гускульд», 1924), «Grindegard. Morgonen» («Сядзіба Грындэ. Раніца», 1925), «Grinde-kveld eller Den gode engelen» («Вечар у Грындэ, або Добры анёл», 1926). У 1928 г. Вэсас выдаў раман «Dei svarte hestane» («Чорныя коні»), які прынёс яму першы істотны посьпех у чытачоў. Кніжка ў гэтым самым годзе была перавыдадзена, у 1930-я яе пераклалі на нямецкую, нідэрляндзкую і чэскую мовы, а ў 1951 г. яна стала першым творам Вэсаса, які перанеслі на экран. Раман распавядае змрочна-драматычную — «стрындбэргаўскую» — гісторыю сямейных адносінаў Амброса і Лісьле, сузіраную вачыма іхнага шасьцігадовага сына Хэля. Хэль стаў першым з запамінальных літаратурных герояў Вэсаса, папярэднікам шматлікіх выдатных дзіцячых і юнацкіх вобразаў у ягоных пазьнейшых творах.

У 1925—1926 і 1928—1929 г. дзякуючы стыпэндцыям ад ураду і аднае прыватнае фундацыі Вэсас падарожнічаў па Эўропе, нейкі час забавіў у Мюнхэне. У 1929 г. ён выдаў свой першы зборнік апавяданняў «Klokka i haugen» («Звон на гары»). Потым выйшла ягоная трылёгія: «Fars reise» («Бацькава падарожжа», 1930), «Sigrid Stallbrokk» (1931), «Dei ukjende mennene» («Чужыя людзі», 1932). Пісьменьнік даволі нечакана вярнуўся да героя трылёгіі, Кляса Дырэгуда, у 1938 г., калі выдаў яшчэ адзін раман пра яго, «Hjarta høyrer heimlandstonar» («Сэрца чуе згукі роднага краю»), такім чынам ператварыўшы трылёгію ў тэтралёгію. Сэрыю раманаў пра Кляса Дырэгуда крытыкі сустрэлі ня надта каб прыхільна, тым ня менш на пачатку 1930-х гг. Тар'ей Вэсас быў ужо лідэрам літаратуры на *landsmål* і адным з найцікавейшых пісьменьнікаў у Нарвэгіі. Ягоная зайздросная працавітасьць — пачынаючы з 1923 г., Вэсас амаль штогод, ажно да 1940 г., выдаваў па кніжцы — дазволіла яму даволі добра забяспечыць сваё жыццё зь фінансавага боку. У 1930 г. ён ужо быў у змозе выкласьці ладную суму грошай на закуп уласнай гаспадаркі, раней спомненай Мідбё.

У пачатку 1930-х гг. Вэсасу ўрэшце пашанцавала і ў сямейным жыцці. У 1931 у Осла Вэсас сустрэў Гальдыс Морэн (*Halldis Moren*, 1907—1995), паэтку-пачаткоўку, якая дэбютавала ў 1929 г. зборнікам «Harpe og dolk» («Гарфа і штылет»). Як і Вэсас, яна пісала на нованарвэскай мове. Працавала яна сакратаркай у нарвэскім кансуляце ў Вэвэ ў Швайцарыі. Пакарыстаўшыся «падарожнай стыпэндцыяй» яшчэ раз, Тар'ей Вэсас наведаў Гальдыс Морэн у Швайцарыі ў 1932 г., і яны заручыліся. У снежні 1933 г. Тар'ей прывёз Гальдыс да бацькоў, а ў красавіку 1934 г. яны ўзялі шлюб і пасяліліся ў Мідбё. У іх нарадзілася двое дзяцей: сын Уляў (1935) і дачка Гуры (1938). Гэта было вельмі шчаслівае і ўдалае сужонства, якое лучыў ня толькі супольны клопат на гаспадарцы, але і літаратурныя зацікаўленьні і заняткі. Гальдыс Морэн Вэсас у далейшым сталася адной з найвыбітнейшых нарвэскіх паэтак. Яна таксама была першым чытачом і крытыкам твораў свайго мужа. На працягу 35 гадоў супольнага жыцця яны шмат падарожнічалі па Нарвэгіі і за мяжою, а іхны дом у Мідбё стаўся нечым накшталт скандынаўскага культурнага асяродку.

У 1933 г. выйшла адна з самых нязвыклых кніжак Вэсаса, «Sandeltreet» («Сандалавае дрэва»). Гэты кароткі раман распавядае пра падарожжа Гільды, жанчыны, якая чакае трэцяе дзіця, чамусьці ўпэўненая, што пры ягоных народзінах яна памрэ. Таму яна хоча паехаць у падарожжа, каб пабачыць як найбольш з гэтага сьвету, які ёй неўзабаве давядзецца пакінуць. Сям'я — муж-пісьменьнік і двое дзяцей — вырашаюць разам зь ёю. «Для іх яна была як нязвычайнае сандалавае дрэва зь дзівосным пахам», — піша Вэсас пра Гільду. Гільда памірае на пачатку восені ў горскай сядзібе, нарадзіўшы здаровага хлопчыка. Нягледзячы на свой фаталістычны сюжэт, «Сандалавае дрэва» — жыцьцесцьвярджальны твор, у якім акцэнт пастаўлены не на набліжэньне сьмерці жанчыны, а на ўспрыманьне жыцця і сьвету ейнымі дзецьмі. «Гэта сучасная паганская легенда пра містэрыю народзінаў і сьмерці», — напісаў крытык пасля выхаду кніжкі¹.

У 1934 г. выйшаў першы агульнапрызнаны шэдэўр Вэсаса, раман «Det store

¹ Гэтая ды ўсе астатнія цытаты і водгукі на творчасць пісьменьніка падаюцца за кніжкай пра Тар'ей Вэсаса, якую ў 1995 г. апублікаваў ягоны сын Уляў Вэсас: *Vesaas, Olav. Løynde land, Ei bok om Tarjei Vesaas*, J.W. Cappelen's Forlag, Oslo.

spelet» («Вялікая гульня»). Кніжка распавядае гісторыю Пэра Буфаста ад ягоных шасьці гадоў да часу, калі ён становіцца дарослым і ўваходзіць у рытм «вялікай гульні» — жыцця на гаспадарцы. Пэр хоча вырвацца з бацькавай сядзібы, выехаць куды-небудзь, каб змяніць свой сялянскі лёс, які ён адчувае як няволю. Але ягоны бацька, які надарваўся ад непасільнае працы на зямлі, паўтарае свайму найстарэйшаму сыну-спадкаемцу: «Ты таксама палюбіш зямлю, Пэр. Ты застанешся ў Буфасьце на ўсё жыццё». Сюжэтна простая, але псыхалогічна глыбокая кніжка Вэсаса апавядае якраз пра зразуменьне гэтай павіннасьці Пэрам. Кніжка канчаецца ў момант, калі Пэр прымае правілы «вялікай гульні», пагадзіўшыся з тым, што ягоны лёс споўніцца ў месцы, дзе ён нарадзіўся. «Вялікая гульня» была сустрэтай з энтузіязмам як крытыкамі, гэтак і чытачамі. «Яе варта прачытаць нават тым, каму цяжка чытаць на *landsmál*, — дзеля ўласнай прыемнасьці. У кніжцы няма нічога сэнсацыйнага, яна знаходзіцца наўзбоч літаратурнай моды. Але яна — абсалютна дасканалая»¹, — напісаў адзін крытык. Іншы ўхапіўся за выхад шэдэўру Вэсаса як за зручную нагоду паўшчуваць гарадзкіх «трасяньнікаў» за іхную неахвоту вывучаць «вясковую мову»: «Якім чынам людзі ў горадзе могуць пазнаёміцца са сваёй краінай, калі яны ўвесь час адмаўляюцца чытаць на мове вёскі? Нарвэгія не складаецца з адных гарадоў — хутчэй наадварот! Выдатнае мастацтва дае штотым мацнейшыя ўзыходы на ўрадлівай глебе гаспадароў і вясковага народу, знаходзячы сваё выяўленьне ў мове, якая ім найбліжэйшая. Адгароджвацца ад гэткай літаратуры дзеля свае выгады або партыйнага становішча ў спрэчцы аб моўным пытаньні — гэта ўсё роўна што адводзіць сабе і сваёй краіне ролю беднага найміта».

Краіна відавочна не хацела гэткай ролі для сябе, бо неўзабаве «Вялікую гульню» ўключылі ў праграму літаратуры ў гімназіях і кніжку пачалі чытаць як на вёсцы, так і ў горадзе. У 1940 г. выйшла адмысловае выданьне рамана для школьнага карыстаньня. Письменьнік толькі праз 20 гадоў заўважыў, што ў гэтым выданьні змянілі ня толькі правапіс, згодна з правапіснай рэформай 1938 г., але і некаторыя іншыя рэчы, згодна з «маральнымі меркаваньнямі» адказнага рэдактара. Са школьнага выданьня зніклі ня толькі асобныя фразы накшталт «маці таксама поўнілася малаком» або «ў бакоўцы ляжалі бацька з маці, якія яго зачалі», але і ўвесь разьдзел, прысьвечаны эратычнаму спатканьню Пэра зь дзеўкай іменем Рандзі.

У 1936 г. Вэсас выдаў працяг «Вялікай гульні» пад назовам «Kvinnor ropar heim» («Жанчыны клічуць дадому»). Кніжка паказвае далейшае жыццё Пэра Буфаста да моманту, калі ён стаецца агульнашанаваным патрыярхам роду і перадае заветы «вялікай гульні» сваім унукам. Гэтая кніжка ня мае такой мастацкай сілы, як яе папярэдніца, але крытычныя водгукі на яе выхад не былі непрыхільныя.

У 1940 г. наступіў пералом у творчасьці Вэсаса. У красавіку-траўні гітлераўская Нямеччына акупавала Нарвэгію. Цягам некалькіх наступных месяцаў Вэсас напісаў свой новы раман, «Kimen» («Парастак»), які выйшаў у выдавецтве *Gyldendal* пад канец таго году. Письменьнік змяніў ня толькі выдаўца, але і свой стыль ды творчую манеру. «Парастак» — гэта прыпавесьць пра змаганьне добра са злом у чалавечай душы. Падзеі кніжкі адбываюцца на абжытым прыбярэжным астраўку (у Нарвэгіі іх каля 2 тысячаў), на якім новапрыбылы чужак, знаходзячыся ў шоку ад перажытага выбуху, становіцца сьведкам крывавага здарэньня: дзьве сьвіньні ў загарадзі пачынаюць кусаць адна адну, а потым адна зь іх пажырае свае малыя. Гэты шал перадаецца і чужаку, які забівае мясцовую дзяўчыну. Прага помсты ахоплівае ўсіх

жыхароў астраўка, і яны вырушаюць на паляванне за чужаком, знаходзяць і забіваюць яго. Другая частка рамана менш драматычная — пасля аблавы людзі, ахопленыя пачуццём віны, страху і сораму за ўчыненую расправу, збіраюцца ў клуні, каля якой яны забілі чалавека, і праводзяць там ноч, прысьвечаную своеасабліваму «душаразбору» і раскаянню. «Парастак» паклаў канец «бытапісальнаму» Вэсасу. Усе ягоныя наступныя раманы, хоць і асаджаныя ў больш ці менш рэалістычных абставінах, нясуць з сабою вялікую сымбалічную нагрузку, якая не заўсёды даступная для чытача з першага падыходу. На думку большыні нарвэскіх крытыкаў, пачынаючы з «Парастку», з кожным новым раманам Вэсас здабываў новую мастацкую вяршыню.

Вэсас пражыў вайну, не пакідаючы свае гаспадаркі, зь якой яны з жонкай час ад часу слаі пасылкі з харчовымі прадуктамі знаёмым пісьменьнікам, якім у акупаванай сталіцы даводзілася галадаць. Пад канец 1945 г. Вэсас выдаў «Huset i mørket» («Дом у цемры»), раман-алегорыю пра акупаваную Нарвэгію, якую пісьменьнік прадставіў у вобразе агромністага страхотнага дома ў цемры, населенага акупантамі і акупаванымі. «Сымбалізм пастаўлены ў цэнтар гэтага рамана з такой мастацкай сілай, што ўвесь сымбалічны мэханізм твору прыводзіцца ў рух ня столькі ўмельствам пісьменьніка, колькі жывым уяўленьнем чытача... Вэсас выбудоўвае свой гнятлівы, кашмарны сьвет з трывогаў і жахаў, якія ўласцівыя кожнаму чытачу, і заваблівае нас у сярэдзіну свайго праклятага, жудаснага дома», — напісаў аглядальнік.

У 1946 г. пісьменьнік выдаў свой першы зборнік паэзіі «Kjeldene» («Крыніцы»). Потым выйшла яшчэ пяць ягоных паэтычных зборнікаў (адзін зь іх ужо пасля ягонай сьмерці). Вершы Вэсаса застаюцца ў ценю ягонай прозы, але і сярод іх можна знайсці сапраўдныя паэтычныя пэрліны. У тым самым 1946 г. пісьменьнік выдаў яшчэ раман «Bleikeplassen» («Бялілыня») — змрочную гісторыю пра самоту, рэўнасьць і сьмерць.

Два наступныя творы Вэсаса належаць да «найбольш сымбалічных» сярод ягоных раманаў. «Tårnet» («Вежа», 1948) распавядае гісторыю сужонства, якое паволі скочваецца ў вар'яцтва, дайманае болем і пачуццём віны пасля сьмерці свайго дзіцяці. Малы хлопчык памірае ад заражэньня крыві, параніўшыся аб жалезную калючку на кучы злому, куды яго забралі бацька і старэйшы брат. Бацька, паступова трацячы розум, будзе вежу са старога жалеззя на месцы, дзе сьмяротна параніўся ягоны малы сын, як быццам хочучы схаваць тую калючку (і сваю віну) ад сьвету. Старэйшага сына ад вар'яцтва ратуе каханая ім дзяўчына. «Signalet» («Сыгнал», 1950) — гісторыя безвыходнасьці родам з тэатру абсурду. На станцыі ў тумане стаіць цягнік, чакаючы сыгнару адыходу, якога, аднак, ніхто да канца рамана так і не падае. Пасажыры ў цягніку і пэрсанал станцыі ахопленыя паралічам волі, які не дазваляе ім знайсці выйсьця з тупіковай сытуацыі.

У 1952 г. Вэсас апублікаваў высока ацэнены крытыкамі зборнік аповяданьняў «Vindane» («Вятры»), а ў 1954 г. — раман «Vårnatt» («Веснавая ноч»), адзін з найлепшых сваіх твораў. Бацькі пакідаюць чатырнаццацігадовага Гальстэйна і ягоную васьмнаццацігадовую сястру Сісэль адных дома. Сьветлай веснавой ноччу ў іх просіць начлегу сям'я зь пяці чалавек, у якой пад ліўнем паламалася аўтамашына. Маладая жанчына, Грэта, павінна вось-вось нарадзіць (дзіця неўзабаве нараджаецца ў доме Гальстэйна і Сісэль). Старэйшая жанчына, Крыстына, мачыха мужа Грэты,

Карла, — якая перастала гаварыць з мужам Яльмарам і астатнімі сямейнікамі якраз перад аварыяй аўтамашыны — памірае на дасьецьці. Зь імі прыбывае яшчэ трынаццацігадовая Гудрун, жывое ўвасабленьне хлапечых мрояў Гальстэйна пра каханьне. Як у шмат якіх іншых сваіх кніжках, Вэсас у «Веснавой ночы» зашмаргнуў у адзін драматычны вузел нараджэньне, каханьне і сьмерць — асноўныя этапы «вялікай гульні». Гальстэйн апынаецца ў цэнтры напружаных падзеяў, у якіх яму даводзіцца ня толькі дапамагаць тым, хто патрабуе дапамогі, але і шмат што зразумець з дагэтуль недаступнага для яго жыцьця дарослых. З канцом веснавой ночы фактычна канчаецца ягонае юнацтва, і ён уступае ў даросласьць.

У 1957 г. Вэсас публікуе свой наступны шэдэўр — раман «Fuglene» («Птушкі»). Недарэкаваты Матыс жыве ў лесе над возерам з саракагадовай сястрой Хэге, якая зарабляе на іхнае жыцьцё вязаньнем швэдраў. Сястра, як і людзі з ваколіцы, глядзяць на Матыса як на непрацаздольнага прыдурка. Адноўчы ў лесе Матыс сустракае слонку, якая пакідае яму пасланьне, напісанае на пяску. Матыс пачынае вывучаць птушыную мову і перапісвацца з слонкай, якая сумленна адказвае на ягоныя допісы, зробленыя сасновай голкай. Дзякуючы ліставаньню са слонкай Матыс адчувае сябе патрэбнай часткай прыгожага сьвету, які поўнасьцю ўспрымае яго як свайго. Другі раз Матыс адчувае сябе невымоўна шчаслівым, калі выпадкова сустракаецца зь дзьвюма незнаёмымі дзяўчынамі, якія ня ведаюць, што мясцовыя людзі называюць яго Доўбняй. Перад імі ён паказвае сваё адзінае жыцьцёвае ўмельства — веславаньне. Аднак ягоная крохкая ідылія жорстка парушаецца: паляўнічы, якому Матыс абмовіўся пра слонку, падсьцерагае птушку і забівае яе. «Вось так зачыніліся на замок вочы. Вось так перасталі плысьці рэкі», — кажа Матыс, хаваючы мёртвую птушку пад каменем. Ягоная сястра аднаго дня кажа Матысу, што ён як выдатны вясляр мог бы працаваць, перавозячы сваёй лодкай людзей пераз возера. На другі дзень Матыс бярэцца за гэты занятак. Адзіны чалавек, якога Матысу даводзіцца перавезьці пераз возера, дрывасек Ёрген, пасяляецца ў іх. Хэге і Ёрген хіляцца адно да аднаго, і Матыс раптам адчувае сябе лішнім у доме. Ён выплывае лодкай на сярэдзіну возера, прабівае ў лодцы дзірку, а сам кладзецца на вадзе на двух вёслах. Матыс, які ня ўмее плаваць, дазваляе ветру вырашыць свой лёс. Калі паверхня возера будзе гладкая, яму ўдасца даплысьці да берага. Але вецер зрываецца — перад тым як пайсьці на дно Матыс выкрыквае сваё імя, якое «прагучала над пустэльным возерам як кліч незнаёмай птушкі». У «Птушках» Вэсас, у спосаб, далёкі ад якой-коlechы сэнтымэнтальнасьці, паказвае,шту для чалавека значыць заставацца самотнікам і аўтсайдэрам у жыцьці. Адначасова Матыс з сваім багатым унутраным жыцьцём і «дзіцячым» пытаньнем у душы — *чаму ўсё ёсьць так, як ёсьць?* — быў для Вэсаса некім значна важнейшым, чым толькі дзівакаватым літаратурным пэрсанажам. «Я буду вельмі блізка да праўды, калі назаву Доўбню, з пэўнымі засьцярогамі, сваім аўтапартрэтам», — прызнаўся Вэсас некалькі гадоў пасля выхаду кніжкі. «Птушкі» належаць да найбольш улюбёных кніжак Вэсаса, ня толькі ў Нарвэгіі. У 1967 г. польскі рэжысэр Вітальд Ляшчынскі паводле матыву «Птушак» паставіў неблагі фільм пад назвай «Żywot Mateusza», у якім ролю Матыса-Матэвуша выдатна сыграў Францішак Печка (Вэсас з жонкай былі на прэм'еры фільму ў Варшаве ў пачатку 1968 г.).

Пасьля выхаду «Птушак» пра Вэсаса загаварылі як пра моцнага кандыдата на Нобэлеўскую літаратурную прэмію. На жаль, ён не атрымаў яе ні ў 1957 г., ні

пазьней, нават пасья публікацыі «Лядовага палаца» («Is-slottet») у 1963 г. Швэдзкая Акадэмія Літаратуры несумнеўна «дала маху» ў выпадку Вэсаса, абмінуўшы ўвагай аднаго з найцікавейшых пісьменьнікаў XX ст. (такім самым чынам швэдзкія акадэмікі абмінулі і Джэймса Джойса ці Грэма Грына, калі прыгадаць тут толькі самыя значныя зь іхных промахаў).

У 1961 г. Вэсас апублікаваў сваю найбольш пэсымістычную кніжку — сымбалічны раман «Brannen» («Пажар»), дзе малады чалавек Юн адбывае драматычнае падарожжа, цягам якога ён сутыкаецца з жахлівымі праявамі жыцця. На кніжку наклала свой адбітак палітычная атмасфэра пэрыяду «халоднай вайны» на зломе 50-х і 60-х, з жорсткім супрацьстаяньнем двух варожых блёкаў, якое рэальна пагражала выбухам ядравага канфлікту і ўсясьветнай катастрофай.

У 1963 г. выйшаў «Лядовы палац». Для шматлікіх прыхільнікаў творчасьці Вэсаса гэты раман — ягоная найвышэйшая творчая вяршыня. Нават тыя, якія творчасьцю Вэсаса асабліва не захапляюцца, прызнаюць, што вымаляваньне такіх далікатна-рафінаваных псыхалягічных партрэтаў дзевюх 11-гадовых дзяўчынак 66-гадовым пісьменьнікам мяжуе з мастацкім чудам. «Шмат з таго, што Тар'ей напісаў раней, здзіўляла мяне ды імпанавала мне. Але ніякая зь ягоных іншых рэчаў ня ўразіла мяне так, як гэтая, — сказала Гальдыс Морэн Вэсас пра «Лядовы палац». — Ягоныя ранейшыя кніжкі таксама былі пабудаваныя вакол нейкай відзежы. Але ніколі раней відзежа не была такая суцэльная, такая праменная, такая чароўная, як тут». Як і шмат хто з чытачоў, жонка пісьменьніка таксама хацела ведаць, чаго Ун не сказала Сіс у час іхнай сустрэчы ў цётчыным доме, аднак аўтар ухіліўся ад адназначнага адказу. Вэсас патлумачыў толькі, чаму Ун запрапанавала Сіс распрануцца: «Яна хацела паглядзець голае цела аднагодкі, каб параўнаць яго са сваім, каб даведацца, ці тое, што ёй прыдарылася, не пакінула нейкіх сьлядоў на яе ўласным целе». Аднак Вэсас ніколі нікому ясна не сказаў, што прыдарылася Ун і чаму яна баялася, што ня трапіць у рай. Іншым разам, адказваючы на ліст ад школьніцы, якая пыталася пра «глыбейшае значэньне» «Лядовага палаца», Вэсас напісаў: «Глыбейшае значэньне «Лядовага палаца» настолькі крохкае, што калі б я спрабаваў яго табе растлумачыць, я яго толькі б зьнішчыў. Як дзяўчынка ты гэта, пэўна, разумееш нават лепш за мяне. Я лічу, што добрая кніжка павінна быць таямнічай».

У лютым 1964 г. Вэсас атрымаў за «Лядовы палац» Літаратурную прэмію Паўночнай Рады, якая была заснаваная пяцьцю паўночнымі краінамі — Даніяй, Ісьляндыяй, Нарвэгіяй, Фінляндыяй і Швэцыяй — у 1962 г. і лічыцца найбольш прэстыжнай літаратурнай узнагародай у Скандынавіі. Цяпер гэтую прэмію могуць атрымоўваць таксама пісьменьнікі, якія пішуць на грэнляндзкай, фарэрскай і ляпляндзкай (саамскай) мовах; цяперашняя грашовая вартасьць прэміі — 350 000 дацкіх кронаў (\$ 62 000). Афіцыйная фармулёўка прызнаньня прэміі Вэсасу гучала: «За асаджаны ў паўночным зімовым краявідзе раман «Лядовы палац», які ў праніклівы спосаб пераўтварае рэчаіснасьць душы ў майстэрскі вобраз чалавечай самоты і памкненьня да духоўнай блізкасьці зь іншым чалавекам». У падзяцы за ўзнагароду Вэсас дакрануўся да агульнага сэнсу літаратурнай творчасьці: «Той, хто піша, марыць, каб нешта знайсці: можна назваць гэтае нешта цалкавіта белым каменем. Ён верыць, што такі камень існуе, і шукае яго ў найбольш неверагодных месцах. Напэўна, ёсьць такі дзівосны белы камень. Але ніхто яго не знайшоў. І ніхто

яго ня знойдзе. Але пошукі будуць працягвацца. Калі б яго знайшлі, літаратура страціла б сваю моц. Але ніхто яго ня знойдзе. Кажуць, што літаратура сёння апынулася ў небяспецы. Я так ня думаю. [Літаратурныя] формы знікаюць, але толькі дзеля таго, каб саступіць месца іншым. Тое, што не знікае, — гэта чалавечая мара. Мара нараджаецца нанова з кожным новым дзіцём з матчынага ўлоння. Як доўга будзе ў свеце мара, так доўга будзе і літаратура».

Грошы, якія Вэсас атрымаў разам з узнагародай Паўночнай Рады, ён прызначыў на заснаваньне адмысловай прэміі для дэбютантаў: пачынаючы з 1964 г., яна штогод прызнаецца зьвязам нарвэскіх пісьменьнікаў і носіць ягонае імя (*Tarjei Vesaas' Debutantpris*).

«Brueene» («Масты»), выдадзеныя ў 1966 г., сталі апошнім раманам Вэсаса. Кніжка распавядае гісторыю пары закаханых, Аўды і Торвіля, якіх лёс сутыкае з трагедыяй маладой жанчыны Вальбарг. Вальбарг забіла сваё малое дзіцятка і знаходзіцца на мяжы самагубства. У рамане выступае рэальны мост, зь якога Вальбарг кідае мёртвае дзіцятка ў рэчку, але для пісьменьніка значна больш істотным было абмаляваньне тых псыхалогічных мастоў, што праклаліся паміж ягонымі трыма героямі.

«Масты» былі 22-м раманам Тар'ей Вэсаса, які за жыцьцё апублікаваў яшчэ чатыры зборнікі апавяданьняў і пяць зборнікаў вершаў. Пісьменьнік разьвітаўся з чытачамі лірычнай кніжкай успамінаў «Båten om kvelden» («Лодка вечарам», 1968) і зборнікам вершаў «Liv ved straumen» («Жыцьцё каля плыні», 1970), выхад якога ён ужо не паспеў убачыць. Пісьменьнік памёр 15 сакавіка 1970 г.